

‘The power of suggestion. Maybe everything human ended up being subjective and nothing could be known for sure.’

- *Peter Abrahams, Down the Rabbit Hole*

[Pagina met opzet leeggelaten]

MAPPING MINEFIELDS

Een academisch-maatschappelijk onderzoek naar
de aard van het Israëliisch-Palestijns conflict

BRAM ROOVERS
JOSHUA BUITENKAMP
MICHEL MULDER
NINA SAELMANS
WYTZE DIJKSTRA

Onze dank gaat uit naar Peter Malcontent,
die ons vakkundig door dit mijnenveld begeleid heeft.

INHOUD

VOORWOORD DOOR PETER MALCONTENT

INLEIDING

HOOFDSTUK EEN: DE GROOTSTE OPENBARE LES UIT DE GESCHIEDENIS

Het theaterproces

De grootste openbare les uit de geschiedenis

De verschillende Nederlandse berichtgevingen
over Eichmann

De banaliteit van het kwaad

Een veranderend collectief geheugen

Pal achter Israël

Conclusies literatuurstudie

Interviews: een veranderende houding?

HOOFDSTUK TWEE: EEN LANG DEBAT OVER EEN KORTE OORLOG.

De academische strijd om de Zesdaagse oorlog:
de historiografische tweekamp van Michael B.

Oren en Guy Laron

Historiografische straatgevechten: de kennis en
mening van tien Nederlanders over het Israël-

Palestina conflict en de zesdaagse oorlog

HOOFDSTUK DRIE: DE OKTOBEROORLOG EN DE DAAROPVOLGENDE OLIECRISIS

Bestudeerde literatuur

Geïnterviewde deelnemers

Nederland. Een geïsoleerde positie

De vooravond van de Oktoberoorlog

Het embargo. Terecht of onterecht?

Nederland als martelaar. Een wijzend vingertje

Tegenstrijdige belangen binnen de Gemeenschap

Conclusie

HOOFDSTUK VIER: TUSSEN IDEOLOGIE EN IDENTITEIT

Introductie van het begrip ‘antisemitisme’

Nieuw antisemitisme en ‘The Collective Jew’

Joods antisemitisme in de vroegmoderne tijd

Zionisme als onderdeel van de Israëliëse identiteit

Het IHRA-document in relatie tot antizionisme en antisemitisme

Deelconclusies

‘Antizionisme’ en ‘antisemitisme’ in de maatschappelijke discussie

Eindconclusies

HOOFDSTUK VIJF: NEDERLAND EN DE GAZAOORLOG VAN 2014

Voorgeschiedenis

De Nederlandse samenleving in 2014

Centrum Informatie en Documentatie Israël
(CIDI)

Een Ander Joods Geluid (EAJG)

Politiek

Interviews

Conclusie

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

INLEIDING

[ONDERTITEL]

Bram Roovers

HOOFDSTUK EEN

De grootste openbare les uit de geschiedenis. De invloed van de Nederlandse regering rondom het Eichmann-proces.

Michiel Mulder

Adolf Eichmann was tijdens de Tweede Wereldoorlog als nazi-kopstuk hoofdverantwoordelijk voor de logistiek rondom de deportatie van Joden naar concentratiekampen. Hij zond miljoenen Joden naar de vernietiging en staat daarom bekend als ‘de architect van de Holocaust’.¹ Na de val van het Derde Rijk ontliiep Eichmann echter zijn straf door te vluchten naar Argentinië. Hier leefde hij voort onder de schuilnaam Ricardo Klement. Op 11 mei 1960 werd Eichmann in Buenos Aires ontvoerd door een team van de Israëliische geheime dienst.² Tijdens deze ontvoering werd hij, zonder medeweten van de Argentijnse overheid, enige tijd vastgehouden in Argentinië. Vervolgens werd Eichmann aan boord van een passagiersvliegtuig van de Israëliische luchtvaartmaatschappij El Al op 20 mei 1960 meegesmokkeld en overgevlogen naar Tel-Aviv.³ Deze illegale ontvoering leidde in de zomer van 1960 tot een

¹ Lahav, P. (1992). Trial, the Jewish Question, and the American-Jewish Intelligentsia. *Boston University law review. Boston University. School of Law p.556*

² Arendt, H. (2016). Eichmann in Jeruzalem (6de editie). Amsterdam, Nederland: Olympus. P.10

³ idem

diplomatieke rel tussen de Israëlische en Argentijnse overheden.⁴ De Argentijnse overheid eiste opheldering over deze ontvoering en wilde dat Israël Eichmann zou terugbrengen naar Argentinië.⁵ Israël daarentegen claimde het morele recht om Eichmann te berechten, daarom weigerde zij deze uitlevering.⁶ Deze rel werd dagelijks uitvoerig beschreven in Nederlandse kranten.⁷ In 1961 werd Eichmann voor de rechtbank in Jeruzalem berecht. Eichmann had zich tijdens de rechtszaak verdedigd door te stellen dat hij een anonieme bureaucraat was binnen de SS, waardoor hij niet in staat was om zelf bevelen uit te vaardigen. Hij benadrukte telkens een anoniem radertje in het systeem te zijn geweest die enkel bevelen van hogerhand had opgevolgd. De rechtbank had echter genoeg bewijs om Eichmann's schuld te bewijzen. Eichmann werd daarom schuldig bevonden aan misdaden tegen het Joodse volk. Na tevergeefs in hoger beroep te zijn gegaan en een afgewezen gratieverzoek aan de Israëlische president werd in de nacht van 31 mei 1962 de doodstraf tegen Adolf Eichmann voltrokken. Dit is tot op

⁴ “Argentinië eist de terugbrenging van oorlogsmisdadiger Eichmann” *Friese koerier* (09-06-1960)

⁵ “Argentinië: Eichmann moet terug” *de Telegraaf* (09-06-1960)

⁶ Shapira, A. (2004). The Eichmann Trial: Changing Perspectives. *Journal of Israeli History*, 23(1), p.19

⁷ “Ben-Gurion, Israël heeft recht op Eichmann.” *het Vrije Volk* (11-06-1960)

de dag van vandaag de enige doodstraf die door de staat Israël is uitgevoerd.⁸

Het Eichmann-proces was niet zomaar een anoniem strafproces tegen een willekeurige misdadiger, maar het berechten van deze oorlogsmisdadiger had een bewuste openbare en educatieve functie. In de eerste plaats voor de bevolking van Israël zelf en in de tweede plaats voor de rest van de wereld. De beelden van de rechtszaak werden wereldwijd op de televisie uitgezonden, het proces was via de radio overal te volgen en de kranten schreven er dagelijks over. Ook in Nederland genoot het proces veel media-aandacht. Zo werd de aanloop naar het proces volop beschreven in de Nederlandse kranten.⁹ Daarnaast waren er Nederlandse journalisten aanwezig bij het proces in Jerusalem in 1961. Zo woonde Harry Mulisch als journalist voor de Elsevier het proces bij. De reportage die Harry Mulisch in 1961 maakte in opdracht van het weekblad Elsevier zou hij in 1962 in een boek uitgeven onder de titel *'De zaak 40/61'*. Abel Herzberger was als journalist in opdracht van de Volkskrant bij de rechtszaak aanwezig. Hij gaf in 1962 zijn reportage uit onder de titel *'Eichmann in Jeruzalem'*. Opvallend is dat de portrettering van Eichmann in de Nederlandse kranten in de aanloop naar het proces totaal verschillend is ten opzichte van de

⁸ Lahav, P. (1992). Trial, the Jewish Question, and the American-Jewish Intelligentsia. *Boston University law review*. Boston University. School of Law p.559

⁹ "Argentinië en Israël eens over Eichmann." *de Telegraaf* (30-07-1960)

wijze waarop Eichmann wordt beschreven in ooggetuigenverslagen van de rechtszaak door Mulisch en Herzberger. In dit paper zal er worden gekeken naar hoe deze beschrijvingen van Eichmann door Herzberger en Mulisch bepalend zijn geweest voor een belangrijke verandering in de herinnering van de Holocaust in het collectief geheugen van Nederland en naar hoe deze verandering van het collectief geheugen haar doorwerking heeft gehad op de Nederlandse houding tegenover Israël in de jaren '60. De hoofdvraag luidt hierbij als volgt: In hoeverre is de Nederlandse berichtgeving rondom het Eichmann-proces bepalend geweest voor de Nederlandse houding ten opzichte van Israël tijdens de jaren '60?

In het eerste deel van dit paper zal er worden ingegaan op de vorm van het proces en de educatieve functie die de Israëlische regering met het proces voor ogen had. Vervolgens zal er een vergelijking worden gemaakt tussen de beschrijvingen van Eichmann door Nederlandse kranten in de aanloop naar het proces, ten opzichte van de verslagen van Nederlandse ooggetuigen tijdens het proces. Tot slot zal er worden gekeken naar hoe deze beide zaken leidden tot verandering van het collectief geheugen in Nederland over de Holocaust en hoe deze verandering invloed had op de Nederlandse houding tegenover Israël in de jaren '60.

Het theaterproces

“Nooit in de wereldgeschiedenis heeft de mensheid zich zo eensgezind gespeend van sympathie opgemaakt om één man te vernietigen als in het geval van Adolf Eichmann, Jeruzalem 1961”.¹⁰ Dat Eichmann schuldig was stond bij aanvang van het proces vast. Dat dit proces “een lijk zou produceren” was de vermoedelijke uitkomst, zo noteerde Harry Mulisch bij aanvang van het proces in Jerusalem in 1961.¹¹ Het proces vond niet plaats in een normale rechtbank, maar in het Beth ha’am theater in Jerusalem. Beth ha’am betekent van het Hebreeuws naar het Nederlands vertaald het *huis des volks*. De naam van dit theater gaf aan dat niet de verdachte, maar het publiek in deze rechtszaak centraal stond. Door het proces in een theater op te voeren kon er meer publiek bij de rechtszaak aanwezig zijn. Ook bood het theater meer ruimte voor journalisten, zodat de hele wereld getuige kon zijn van dit proces. Het hele land leefde mee met het proces.¹² Een menigte van Israëliërs van allerlei verschillende leeftijdsgroepen kwam dan ook massaal naar het theater om het proces bij te wonen.¹³ Dit publiek liep uiteen van vrouwen met boodschappentassen tot jongeren die via transistorradio’s buiten het theater het proces volgden. Naar aanleiding van deze massale mensenmenigte rondom de rechtszaal in Jerusalem noteerde Mulisch daarom dat

¹⁰ Mulisch, H. (1988). De zaak 40-61 (dertiende druk). Amsterdam, Nederland: De Bezige Bij. P.10

¹¹ Mulisch, H. (1988). De zaak 40-61 (dertiende druk). Amsterdam, Nederland: De Bezige Bij. P.14

¹² Shapira, A. (2004). The Eichmann Trial: Changing Perspectives. *Journal of Israeli History*, 23(1), p.20

¹³ Mulisch, H. (1988). De zaak 40-61 (dertiende druk). Amsterdam, Nederland: De Bezige Bij. P.37

“onmiddellijke invrijheidsstelling” wellicht de ergste straf voor Eichmann zou zijn.¹⁴

De grootste openbare les uit de geschiedenis

Harry Mulisch omschreef de rechtszaak als “de grootste openbare les uit de geschiedenis”.¹⁵ David Ben-Gurion had een educatieve functie voor ogen met het proces tegen Eichmann. Dit proces diende om het vergeten verleden van de Holocaust in beeld te brengen en in het collectief geheugen in te prenten.¹⁶ Het publiek was de hele wereld, inclusief Israël zelf.¹⁷ In de jaren tussen de Tweede Wereldoorlog en het proces van Eichmann werd de Holocaust wereldwijd verzwegen in de collectieve herinnering aan de oorlog.¹⁸ Ook in het bewustzijn van de bevolking in Israël leefde de holocaust amper, tot aan het proces van Eichmann. Joden die voor de oorlog uit Europa, of vanuit Arabische landen naar Israël geïmmigreerd waren, hadden de Holocaust immers niet meegemaakt.¹⁹ De Israëliërs die de Holocaust wel hadden meegemaakt waren vaak getraumatiseerd. Daardoor praatten zij niet

¹⁴ Mulisch, H. (1988). De zaak 40-61 (dertiede druk). Amsterdam, Nederland: De Bezige Bij. P.39

¹⁵ idem

¹⁶ Weitz, Yechiam. “In the Name of Six Million Accusers: Gideon Hausner as Attorney-General and His Place in the Eichmann Trial.” *Israel Studies*, vol. 14, no. 2, 2009, pp. 26–49 aldaar p.45

¹⁷ Arendt, H. (2016). Eichmann in Jeruzalem (6de editie). Amsterdam, Nederland: Olympus. P.60

¹⁸ Cesarani, D. (2013). After Eichmann: Collective Memory and the Holocaust since 1961 Abingdon, Verenigd Koninkrijk: Taylor & Francis. P.2

¹⁹ Arendt, H. (2016). Eichmann in Jeruzalem (6de editie). Amsterdam, Nederland: Olympus. P.60

met hun kinderen over de ellende die zij tijdens de oorlog hadden moeten doorstaan.²⁰ De generatie Israëliëse jongeren die begin jaren '60 opgroeide was te jong om de Holocaust of de Israëliëse onafhankelijkheidsoorlog van 1948-1949 meegemaakt te hebben. Hannah Arendt noteerde daarom dat de nieuwe generaties Israëliërs de banden met haar geschiedenis en daarmee de geschiedenis van het Joodse volk dreigden te verliezen.²¹

De angst van Ben-Gurion was dan ook dat de nieuwe generaties Israëliërs van na de jaren '60 zouden opgroeien zonder zich bewust te zijn van de verschrikkingen van de Holocaust.²² De Israëliëse historicus Yeachim Weitz beschreef het Eichmann-proces daarom als “an important step in generating the nationalization of Holocaust remembrance”.²³ Het volk diende de meest tragische feiten uit haar geschiedenis te kennen om het nationaal bewustzijn te intensiveren.²⁴ “Om Eichmann te veroordelen was een week al genoeg geweest, misschien zelf al twee dagen”, zo stelt Yeachim Weitz in

²⁰ Cesarani, D. (2013). *After Eichmann: Collective Memory and the Holocaust since 1961* Abingdon, Verenigd Koninkrijk: Taylor & Francis. P.2

²¹ Arendt, H. (2016). *Eichmann in Jeruzalem* (6de editie). Amsterdam, Nederland: Olympus. P.60

²² Shapira, A. (2004). *The Eichmann Trial: Changing Perspectives*. *Journal of Israeli History*, 23(1),p.36

²³ Weitz, Yechiam. “In the Name of Six Million Accusers: Gideon Hausner as Attorney-General and His Place in the Eichmann Trial.” *Israel Studies*, vol. 14, no. 2, 2009, pp. 26–49 aldaar p.45

²⁴ Arendt, H. (2016). *Eichmann in Jeruzalem* (6de editie). Amsterdam, Nederland: Olympus. P.62

een uitzending van *Andere Tijden*.²⁵ In plaats daarvan wilden premier David Ben-Gurion en openbaar aanklager Gideon Hausner echter dat het een openbaar historisch proces zou worden.²⁶ Het proces vond daarom niet plaats op basis van enkel documenten, maar voornamelijk op basis van getuigenissen van Holocaust overlevenden. In totaal hebben 114 mensen getuigd in de rechtszaak tegen Eichmann.²⁷ De Britse historicus David Cesarani omschreef het proces als “een waterscheiding in de geschiedenis van Israël”, omdat het taboe van het zwijgen over de Holocaust doorbroken werd. Het verleden wat tot dan toe door slachtoffers werd verzwegen behoorde als gevolg van dit proces tot de algemene kennis van de bevolking in Israël.²⁸ De toon van dit proces werd gezet in de openingsrede van openbaar aanklager Gideon Hausner. Hausner stelde dat hij als openbaar aanklager niet alleen voor de rechter stond om Adolf Eichmann te beschuldigen, maar dat naast hem “zes miljoen aanklagers staan” (...) en “zij kunnen de arm niet opheffen en niet met de vinger wijzen naar de man in de bank der beschuldigen, want zij zijn gestorven in Auschwitz en Bergen-Belsen, de vernietigingskampen van de nazi’s”.²⁹

²⁵ De schrijftafelmoordenaar: Het showproces tegen Eichmann. *Andere Tijden* Regie: Reinier van Hout. 02-04-2011

²⁶ idem

²⁷ Herzberg, A. J. (1962). *Eichmann in Jeruzalem*. Den Haag, Nederland: Bakker. P.16

²⁸ Cesarani, D. (2013). *After Eichmann: Collective Memory and the Holocaust since 1961* Abingdon, Verenigd Koninkrijk: Taylor & Francis. P.17

²⁹ Arendt, H. (2016). *Eichmann in Jeruzalem* (6de editie). Amsterdam, Nederland: Olympus. P.13

De verschillende Nederlandse berichtgevingen over Eichmann

Het Algemeen Dagblad opent op 24 mei 1960 met de kop “Uitroeier Eichmann door de geheime dienst van Israël gegrepen”.³⁰ Ook de Telegraaf opende op die dag op haar voorpagina met de titel “Na een jacht van Israëlische agenten Nazi-beul Eichmann in arrest”.³¹ Verderop in dit artikel wordt Eichmann vermeld als “de moordenaar van 6 miljoen”. Het Parool omschreef Eichmann als de “grootste vijand der Joden”(zie onderstaande foto).³² De Friese Koerier meldde op 18 november 1960 dat het “monsterproces tegen Eichmann” naar verwachting in maart 1961 zou starten.³³ In de Nederlandse kranten in de aanloop naar het proces werd Eichmann dus over het algemeen beschreven als de bron van het kwaad. Door deze sensationele toon in de Nederlandse kranten verwachtte men een monster te zien te krijgen. De verbazing was daarom groot op het moment dat men in de rechtszaal de verdachte daadwerkelijk te zien kreeg. De massamoordenaar bleek een mens te zijn.

“Hij genoot de roep een der grootste moordenaars te zijn uit de historie. Maar ziet zulk een man er zo uit? Heeft deze kleine stiekemerd miljoenen mensen op zijn geweten? Zijn we voor deze kleurloze een beetje

³⁰ “Uitroeier Eichmann door de geheime dienst van Israël gegrepen” *Algemeen dagblad* (24-05-1960)

³¹ “Na een jacht van Israëlische agenten Nazi-beul Eichmann in arrest” *de Telegraaf* (24-05-1960)

³² “grootste vijand der Joden Eichmann zit in Israël vast” *Het Parool* (24-05-1960)

³³ “Monster proces tegen Eichmann start 6 mrt” *Friese koerier* (18-11-1960)

groezelige en kaalwordende kleinburger van een jaar of vijftig hier allemaal heen gekomen?”.³⁴ Met deze verbaasde reactie omschreef Abel Herzberger, als journalist van de Volkskrant bij het Eichmann-proces aanwezig, zijn indruk van Eichmann toen hij hem in de rechtbank zag. Herzberger was zelf een Joodse Holocaust overlevende. In de rechtbank in Jerusalem in 1961 zag hij Eichmann voor de tweede keer in zijn leven. De eerste keer had Herzberger in de winter van 1944 als gevangene Eichmann gezien toen deze op inspectie in concentratiekamp Bergen-Belsen was.³⁵ Toen Eichmann in de rechtbank werd binnengebracht had Herzberger hem niet herkend. De uitdrukking van hoogmoed en trots waarmee Eichmann in 1944 in Bergen-Belsen op Herzberger had neergekeken was in Jerusalem in 1961 totaal verdwenen.

Herzberger concludeerde hieruit dat je een “klein miezerig mannetje” overhield op het moment dat men hem het vijandige en machtige uniform van de SS uittrok en deze verwisselde voor een willekeurig ander pak.³⁶ “De uniform heeft gezondigd, de stumper moet boeten”, zo concludeerde Herzberger.³⁷ Herzberger had namelijk kritiek op het proces, omdat de schuld van de massamoord die de totale staat en maatschappij collectief hadden bedreven werd afgewenteld op één man. Eichmann kon dit

³⁴ Herzberg, A. J. (1962). Eichmann in Jeruzalem. Den Haag, Nederland: Bakker. P.11

³⁵ Herzberg, A. J. (1962). Eichmann in Jeruzalem. Den Haag, Nederland: Bakker. P.10

³⁶ Herzberg, A. J. (1962). Eichmann in Jeruzalem. Den Haag, Nederland: Bakker. P.11

³⁷ Herzberg, A. J. (1962). Eichmann in Jeruzalem. Den Haag, Nederland: Bakker. P.12

naar zijn mening onmogelijk in zijn eentje gedaan hebben, maar hij was een deel van het geheel. De totalitaire staat had al het slechts in de mens Eichmann naar boven gehaald. Ook had het systeem hem zijn gevoelens en geweten laten onderdrukken op het moment dat hij zijn misdaden beging. Volgens Herzberger was Eichmann niet de enige die dit destijds gedaan had. “Hij heeft niet gedacht met zijn hersens, doch met de platte Duitse pet welke die hersens verborg. Miljoenen hebben diezelfde pet gedragen.”³⁸ Herzberger concludeerde dat het schokkend genoeg was om te ontdekken dat er niks te ontdekken viel. De massamoordenaar Eichmann wekte de indruk in niets af te wijken van de banale man.³⁹

Harry Mulisch stelde dat openbaar aanklager Gideon Hausner te veel wilde bewijzen door alle schuld bij Eichmann te leggen. Hausner trachtte de volledige schuld van de Holocaust aan Eichmann toe te schrijven. Maar juist omdat Hausner trachtte de volledige schuld bij één individu te leggen, ontstonden er theorieën over de collectieve schuld. Volgens Mulisch's theorie was Eichmann a-moreel en had hij een obsessie met het gehoorzamen aan bevelen van autoritaire leiders. Eichmann had in 1932 een eed van trouw gezworen aan Hitler. Hij zou daarom Hitler altijd blijven gehoorzamen, ongeacht de opdracht. Als Hitler hem had opgedragen alle roodharigen uit te roeien dan zou Eichmann dit ook hebben

³⁸ idem

³⁹ idem

gedaan, zo stelde Mulisch.⁴⁰ Eichmann deed, zoals zovelen destijds hadden gedaan, wat hem werd opgedragen zonder na te denken over de gevolgen van zijn handelen. “Wij moeten niet letten op oorlogsmisdadigers, wij moeten letten op doodgewone mensen. Wij moeten op de spiegel blijven letten. Eichmann is geen uitzondering. Persoonlijk vereenzelvigt hij de doodgewone mens, het ‘*massentier*’ het ‘*gewohnheitstier*’ met de machinale bevelenontvanger.”⁴¹

De banaliteit van het kwaad

Opvallend aan de berichtgeving rondom het Eichmann-proces in Nederlandse kranten in vergelijking tot de ooggetuigenverslagen van Mulisch en Herzberger zijn de verschillende visies op het kwaad. Hierbij heerst er een spanning tussen het belang van Eichmann’s individuele schuld ten opzichte van de collectieve schuld van de maatschappij. De Nederlandse kranten gingen uit van de totale schuld van het individu Eichmann. Daarom werd Eichmann in Nederlandse kranten van destijds omschreven in termen als ‘de uitroeier’ en ‘de moordenaar van zes miljoen’, kortom als de enige bron van het kwaad van de Holocaust. De algemene verwachting in Nederland was dan ook dat het een ‘monsterproces’ zou worden. De retoriek in de openingsrede van openbaar aanklager Gideon Hausner bevestigde dit reeds bestaande beeld van

⁴⁰ Mulisch, H. (1988). De zaak 40-61 (dertiende druk). Amsterdam, Nederland: De Bezige Bij. P.135

⁴¹ Mulisch, H. (1988). De zaak 40-61 (dertiende druk). Amsterdam, Nederland: De Bezige Bij. P.132

de Nederlandse kranten. De Nederlandse ooggetuigenverslagen van Mulisch en Herzberger beschreven echter dat Eichmann tijdens de rechtszaak overkwam als een doodgewone ambtenaar in plaats van als een moordlustig beest. Eichmann was juist zo beangstigend, omdat hij zo doodgewoon overkwam tijdens de rechtszaak. Het kwaad kreeg in de rechtszaal een menselijk gezicht. Daarom stelden Mulisch en Herzberger dat het kwaad niet op één individu kon worden afgewenteld. Het kwaad van de Holocaust was niet te reduceren tot één individu, maar het kwaad was banaler en de schuld werd verdeeld over een grote groep mensen. De theorie van 'de banaliteit van het kwaad' stelde niet dat Eichmann onschuldig was, maar stelde vooral dat Eichmann niet als enige schuldig kon worden gehouden voor de collectieve schuld van de maatschappij. De schaal van vernietiging tijdens de Holocaust was volgens deze theorie zo groot geworden als gevolg van het werk van gewone mensen. Juist door het werk van normale ambtenaren die bevelen volgden, wetten naleefden en hun taak bleven uitvoeren zonder na te denken over de gevolgen van hun handelen.

Een veranderend collectief geheugen

Nederland presenteerde zich in de jaren '50 als een land van verzet en de Nederlanders als een volk dat er massaal alles aan had gedaan om haar Joodse medeburgers te beschermen tegen de Nazi's. Kenmerkend voor deze houding in de jaren '50 was dat *Het monument van Joodse dankbaarheid*, ook wel het *Erkentelijkheidsmonument* genoemd, op het Weesperplein in Amsterdam. Burgermeester D'Ailly van Amsterdam sprak (hieronder

weergegeven) bij de onthulling van het monument uit om deze “met grote erkentelijkheid te aanvaarden, met daarnaast een zekere trots voor wat de burgers van Amsterdam voor hun medemens hebben gedaan en geriskeerd”.⁴² Deze heldendaden van individuen waren echter niet representatief voor de overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking. Dat een deel van de Nederlandse bevolking niks had gedaan of de Nazi’s zelfs in verschillende mate geholpen had was een waarheid die tot het Eichmann-proces grotendeels verzwegen bleef.

Ook stak dit beeld af tegen het feit dat er meer dan 100.000 Joden vanuit Nederland naar vernietigingskampen zijn afgevoerd. In Nederland heeft echter weliswaar een geschat aantal van 28.000 mensen ondergedoken gezeten, wat getuigt van moed van een groot aantal individuen in Nederland.⁴³ Van deze 28.000 onderduikers wordt geschat dat tussen de 8000 en 10.000 van hen de oorlog overleefd hebben. In Nederland is procentueel gezien 79 procent van de Joodse bevolking slachtoffer van de Holocaust geworden.⁴⁴ In buurland België daarentegen was dit slechts 40 procent. Enkel in Duitsland, Oostenrijk en Tsjechoslowakije lag dit aantal slachtoffers procentueel hoger dan in Nederland.⁴⁵ Dit

⁴² “Monument op Weesperplein onthuld Joodse getuigenis van dankbaarheid voor reddende arbeid van hun landgenoten” *de Telegraaf* (24-02-1950)

⁴³ Blom, J. C. H., Wertheim, D. J., & Berg, H. (2017). De geschiedenis van de joden in Nederland. Amsterdam, Nederland: Balans. P.405

⁴⁴ Blom, J. C. H., Wertheim, D. J., & Berg, H. (2017). De geschiedenis van de joden in Nederland. Amsterdam, Nederland: Balans. P.404

⁴⁵ idem

hoge aantal slachtoffers is aan een aantal factoren te wijten. Zo had de SS een hoge grote invloed in het bezettingsbestuur in Nederland. Ook bood Nederland vanwege haar dichtbevolktheid weinig ruimte om onderduikers te verstoppen. Maar de doorslaggevende factor was juist “de coöperatieve en gezagsgetrouwe opstelling van de bevolking en overheidsbureaucratie”.⁴⁶ De Nederlandse overheidsinstanties bleken een instrument in nazi-handen te zijn geweest tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zo haalden bijvoorbeeld gewone agenten vanaf september 1942 onder leiding van gewone inspecteurs de Joden uit s ’nachts uit hun huizen om hen naar Westerbork te laten afvoeren.⁴⁷ Dit gebeurde niet vanuit antisemitische motieven, maar het was te wijten aan het bureaucratische karakter van de Nederlandse samenleving. Men was gehoorzaam aan het bevel van haar oversten en bleef punctueel uitvoeren wat de bezetter hen oplegde.⁴⁸ Dit gebeurde “met tegenzin, maar zonder protest, het bevel werd mechanisch afgehandeld”.⁴⁹ De uiteindelijke consequenties van massamoord waren destijds weliswaar nog niet te overzien.

Deze cijfers waren door historisch onderzoek van voornamelijk Abel Herzberger al wel beschreven in *de kroniek der Jodenvervolging* die in 1950 uitkwam, maar deze kennis was amper bij de bevolking onder de aandacht

⁴⁶ idem

⁴⁷ Meershoek, G. (1999). Dienaren van het gezag. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum p.403

⁴⁸ Meershoek, G. (1999). Dienaren van het gezag. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum p.396

⁴⁹ Meershoek, G. (1999). Dienaren van het gezag. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum p.395

gekomen en voornamelijk tot wetenschappelijke kringen beperkt gebleven.⁵⁰ De media-invloed rondom het Eichmann-proces leidde daarentegen tot een bewustwording van de omvang en de negatieve rol van Nederland tijdens de Holocaust onder de Nederlandse bevolking. Zo dateren bijvoorbeeld ook de meeste herdenkingsmonumenten van de Jodenvervolging in Nederland van tijdens of na de jaren '60.⁵¹ Ook liet de theorie van 'de banaliteit van het kwaad' als een belangrijk onderdeel van deze media-aandacht mensen nadenken over de schuldvraag en hun eventuele eigen mate van medeplichtigheid tijdens de oorlog. Het aanvankelijke gevoel van trots onder de Nederlandse bevolking maakte vervolgens plaats voor een gevoel van schaamte voor wat haar Joodse medeburgers was overkomen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Pal achter Israël

Dit schuldgevoel onder de Nederlandse bevolking had haar doorwerking in de Nederlandse houding tegenover Israël. Tijdens de jaren '60 stond Nederland zagezegd 'pal achter Israël'.⁵² Deze pro-Israëliëse houding kwam vooral tot uiting tijdens de Zesdaagse Oorlog in 1967,

⁵⁰ Cesarani, D. (2013). *After Eichmann: Collective Memory and the Holocaust since 1961* Abingdon, Verenigd Koninkrijk: Taylor & Francis. P.1

⁵¹ Blom, J. C. H. (2005). Het leed, de vastberadenheid en de mooie vrede. Het nationaal monument op de Dam. In N. C. F. Van Sas (Red.), *Waar De Blanke Top Der Duinen En Andere Vaderlandse Herinneringen* (pp. 137–150). Den Haag: Pandora. P. 145

⁵² Pal achter Israël!: *Nederland en de Zesdaagse Oorlog*. Andere Tijden Regie: Paul Ruigrok. 20-05-2017

waarbij geen Westers land zich zo massaal achter Israël schaarde als Nederland.⁵³ Nederland zou er alles aan doen om een nederlaag van Israël in de Zesdaagse Oorlog te voorkomen. De Nederlandse regering steunde Israël bijvoorbeeld massaal met wapenleveringen.⁵⁴ Honderden jongeren meldden zich vrijwillig aan om in Israël tijdelijk arbeidsplaatsen op te vullen van gemobiliseerde Israëli's.⁵⁵ Ook doneerde men massaal bloed en werden er inzamelacties en kunstveilingen georganiseerd om geld op te halen voor Israël.⁵⁶ Daarnaast werden er optochten georganiseerd waarin men massaal de steun voor Israël uitsprak.⁵⁷ Uit een NIPO-onderzoek van half juni 1967 bleek dat maar liefst 67 procent van alle ondervraagden de kant van Israël koos tijdens de Zesdaagse Oorlog.⁵⁸ De Holocaust werd hierbij het vaakst als reden genoemd om de kant van Israël te kiezen.⁵⁹ Dit werd gevolgd door motiveringen zoals 'de Joden hebben recht op een eigen land' en 'dit land is altijd al bedreigd', die bijna even vaak genoemd werden.⁶⁰ Er kan daarom geconcludeerd worden dat er als gevolg van het Eichmann-proces een

⁵³ Malcontent, P. (2018). Een open zenuw (1ste editie). Den Haag, Nederland: Boom Lemma. P.69

⁵⁴ Idem

⁵⁵ Malcontent, P. (2018). Een open zenuw (1ste editie). Den Haag, Nederland: Boom Lemma. P.70

⁵⁶ Pal achter Israël!: *Nederland en de Zesdaagse Oorlog*. Andere Tijden Regie: Paul Ruigrok. 20-05-2017

⁵⁷ idem

⁵⁸ Malcontent, P. (2018). Een open zenuw (1ste editie). Den Haag, Nederland: Boom Lemma. P.70

⁵⁹ Malcontent, P. (2018). Een open zenuw (1ste editie). Den Haag, Nederland: Boom Lemma. P.71

⁶⁰ idem

schuldgevoel voor de Holocaust was ontstaan onder de Nederlandse bevolking. Vanuit de doorwerking van dit schuldgevoel voor de Holocaust kan Nederlands pro-Israëliësche houding tijdens de jaren '60 verklaard worden.

Conclusie literatuurstudie

Geconcludeerd kan worden dat de berichtgeving rondom het Eichmann-proces een grote invloed heeft gehad op de Nederlandse houding tegenover Israël tijdens de jaren '60. Het Eichmann-proces kreeg in Nederland veel media-aandacht tijdens en in de aanloop naar de rechtszaak. Dit was doelbewust zo georganiseerd door de Israëliësche regering, omdat het Eichmann-proces een historisch proces diende worden in plaats van een anonieme strafzaak. Het proces vond daarom plaats in een omgebouwde theaterzaal in plaats van in een normale rechtbank. Hierdoor konden er gedurende het proces meer toeschouwers en journalisten in het publiek aanwezig zijn. Daarnaast vond het proces plaats op basis van talloze emotionele getuigenissen van mensen die de Holocaust overleefd hadden in plaats van enkel op basis van documenten. Het Eichmann-proces diende het vergeten verleden van de Holocaust in het collectief geheugen te printen. In de eerste plaats diende deze educatieve functie van de rechtszaak voor de bevolking van Israël zelf en in de tweede plaats voor de rest van de wereld.

Het Eichmann-proces kreeg in Nederland veel media-aandacht rondom de kidnapping en in de aanloop naar de rechtszaak. Door deze media-aandacht ontstond er een massale interesse voor het proces in Nederland. De Nederlandse kranten schreven in de aanloop van de rechtszaak van een 'monsterproces' tegen de 'nazibeul'

met zes miljoen slachtoffers op zijn geweten. Door de ooggetuigenverslagen van Harry Mulisch en Abel Herzberger tijdens het Eichmann-proces kwam er een hele andere conclusie over het kwaad naar voren. Eichmann bleek niet de enige bron van het kwaad, maar het kwaad bleek veel banaler te zijn en de schuld daardoor collectiever. Hun theorie over de ‘banaliteit van het kwaad’ gaf aanleiding tot een nieuw denken over de Holocaust in Nederland.

Als gevolg van de bewustwording over de omvang en de negatieve rol van Nederland in de Holocaust vond er ten opzichte van de jaren ‘50 een verandering in het collectief geheugen plaats onder de Nederlandse bevolking. Het beeld van Nederland als verzetsnatie bleek niet representatief voor de meerderheid van de bevolking. Mensen werden zich bewust van de destructie die de Holocaust in Nederland teweeg had gebracht, de collectiviteit van de schuld aan de Holocaust en hun eventuele eigen mate van medeplichtigheid. Het aanvankelijk heersende gevoel van trots maakte tijdens de jaren ‘60 plaats voor een schuldgevoel onder de Nederlandse bevolking tegenover het lot van haar Joodse medeburgers tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit Nederlandse schuldgevoel tegenover de Joden vanwege de Holocaust had haar doorwerking in de Nederlandse houding tegenover Israël tijdens de jaren ‘60, waarbij Nederland ‘Pal achter Israël’ stond. Kenmerkend voor deze houding was de massale steun van zowel de Nederlandse regering als de Nederlandse bevolking aan Israël tijdens de Zesdaagse Oorlog in 1967.

Interviews: een veranderende houding?

In het literatuuronderzoek is geconcludeerd dat Nederland tijdens de jaren '60 veranderde in een van de meest pro-Israëlische landen. Deze houding, waarbij Nederland 'pal achter Israël' stond kan verklaard worden als een doorwerking van het schuldgevoel van zowel de Nederlandse politiek als de maatschappij voor de Holocaust. Dit vergeten verleden van de Holocaust werd door het Eichmann-proces tijdens het begin van de jaren '60 in beeld gebracht en in het collectief geheugen ingeprent. Daarbij gaf de theorie over de banaliteit van het kwaad aanleiding tot een nieuw denken over de collectiviteit van de schuld van de Nederlandse maatschappij voor wat haar Joodse medeburgers was overkomen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Dit literatuuronderzoek wordt ondersteund door een maatschappelijk onderzoek. In dit maatschappelijke onderzoek is door middel van interviews onderzocht in hoeverre de bevindingen van het literatuuronderzoek haar weerklank vinden in de huidige maatschappij. In verband met de maatregelen rondom het COVID-19 virus is er gekozen voor een kwalitatief onderzoek. Omdat er door deze maatregelen rondom het coronavirus geen grote kwantitatieve enquête kon worden afgenomen is er gekozen voor een kwalitatief onderzoek, waarbij mensen in de directe omgeving geïnterviewd zijn over hun houding in het Israëlisch-Palestijns conflict. Hierbij is gelet op de kwaliteit van de argumentatie en onderzocht

wat de achterliggende motiveringen waren om een bepaald standpunt in te nemen. Gezien het beperkt aantal afgenomen interviews zijn de onderzoeksresultaten van deze interviews daarom minder representatief voor een totaal beeld van de Nederlandse maatschappij. Wel kan de kennis over de achterliggende motieven bij deze geïnterviewden verdieping bieden. Het doel is daarom niet alleen het achterhalen wat de geïnterviewden vinden, maar vooral te analyseren waarom deze geïnterviewden een bepaald standpunt innemen. Voor het onderzoek zijn zeven mensen geïnterviewd met een WO-achtergrond. De populatie bestaat uit twee leeftijdsgroepen, waarbij de ene helft bestaat uit mensen tussen de achttien en 23 jaar en de andere groep bestaat uit mensen van tussen de 55 en 59 jaar. Het onderzoeksdoel van deze interviews is tweedelig. Zo zijn er zowel vragen gesteld over de houding van de geïnterviewden ten opzichte van het Israëliisch-Palestijns conflict als over de kennis van het Eichmann-proces. Aan de hand van de vragen van de interviews is getracht te achterhalen in hoeverre de van oudsher pro-Israëliische houding van de Nederlandse bevolking aan verandering onderhevig is, wat de mogelijke oorzaken van deze verandering zijn en of er hierbij sprake van een generatiekloof is. Daarnaast wordt onderzocht in de hoeverre men bekend is met het Eichmann-proces en in hoeverre de herinnering aan het Eichmann-proces aan verandering als gevolg van de generatiekloof onderhevig is.

“Ongelofelijk moeilijk”, zo was de algemene opvatting van de geïnterviewden over het Israëliisch-Palestijns conflict. Het conflict bestaat uit verschillende lagen. De kern van het conflict gaat over “het fundamentele bestaansrecht van twee verschillende volkeren binnen dezelfde staat”, zo werd er gesteld. “Beide kampen claimen zowel juridische als historische rechten op de in hun ogen heilige grond, verschillende godsdienstige overtuigingen intensiveren de spanning en verschillende machtsblokken spelen op de achtergrond een rol in het conflict”, zo omschreef een geïnterviewde de achtergrond van het Israëliisch-Palestijns conflict. De meerderheid van de geïnterviewden gaf aan meer pro-Israëliisch dan pro-Palestijns te zijn. Dit had met een aantal factoren te maken. De factoren die in beide leeftijdsgroepen het meest werden aangehaald waren de Joodse diaspora en de gevolgen van de Holocaust voor de Joodse bevolking van Europa. Zo verklaarde een geïnterviewde “met terugwerkende kracht sympathie te hebben voor het lot van het Joodse volk, omdat deze bevolkingsgroep in verschillende landen eeuwenlang gediscrimineerd en zelfs vervolgd is.” Aanvullend op deze redenering gaven verschillende geïnterviewden daarom aan te begrijpen hoe groot de noodzaak van een eigen staat was waarbinnen Joden in vrede en veiligheid hun geloof konden praktiseren. Deze redenering werd vaak onderbouwd met religieuze motieven. Zo stelde een geïnterviewde het te begrijpen dat deze Joodse staat in het

voormalig Brits mandaatgebied Palestina gevestigd zou worden, “omdat in het Oude Testament staat dat dit het Beloofde Land Kanaän was wat god aan de Israëlieten beloofd had”. Door de meeste geïnterviewden werd er daarom gesteld dat Israël vanuit historisch en religieus perspectief recht op een staat heeft in het voormalige Palestina.

Dit recht op een eigen staat voor Israëliërs betekende voor de meeste geïnterviewden echter niet dat de Palestijnen daarmee geen recht op het zelfbeschikkingsrecht hebben. Zo werd er een veranderende machtsverhouding in het conflict geconstateerd. Deze veranderende machtsverhouding was het gevolg van Israëls overwinningen in met name de Zesdaagse Oorlog en in mindere mate ook tijdens de Yom-Kipoeroorlog. Hierin werd aangegeven dat Israël tussen de onafhankelijkheidsoorlog van 1948 en de Yom-Kipoeroorlog in 1973 voornamelijk verdedigingsoorlogen voerde. “In deze oorlogen werd de Israëliëse bevolking in haar voortbestaan bedreigd door aanvallen vanuit de Arabische wereld via meerdere kanten tegelijkertijd”. De situatie na de Yom-Kipoeroorlog veranderde echter in het voordeel van Israël. Deze veranderende machtsverhouding, in combinatie met de wrok voor de oorlogen, had haar doorwerking op een nationalistischere koers van de Israëliëse regering vanaf met name eind jaren '70. De bezette gebieden, het nederzettingenbeleid op de Westelijke Jordaanoever en het geweld tegen

Palestijnse burgers zijn voor veel geïnterviewden de oorzaken geweest voor een gematigdere houding tegenover Israël in het conflict. Hierbij gaf de meerderheid van de geïnterviewden aan weliswaar nog steeds aan de kant van Israël te staan, maar wel op verschillende momenten kritisch te zijn geweest op het handelen van de Israëlische staat ten opzichte van de Palestijnen. Ook werd hierbij heel nadrukkelijk aangegeven dat kritiek op het handelen van de staat Israël los staat van kritiek op de Israëlische cultuur. Zo stelde een geïnterviewde dat “kritiek op een staat vanwege het schenden van het internationaal recht compleet losstaat van het land, de cultuur of ideologie van de desbetreffende staat”.

Opvallend is dat er aan de hand van de afgenomen interviews een generatiekloof valt te constateren onder de geïnterviewden. Hierbij behoorde kennis over het Israëlisch-Palestijnse conflict aanvankelijk tot de algemene kennis, terwijl het conflict inmiddels veel minder leeft onder de jongere generaties. Verschillende geïnterviewden van jongere generaties stellen dat dit veroorzaakt is doordat het Israëlisch-Palestijns conflict niet op school behandeld wordt. “Het Israëlisch-Palestijns conflict is inmiddels te lastig geworden om te begrijpen zonder een goede voorkennis van de historische achtergronden van dit conflict.”, zo werd er gesteld. Daar komt bij dat veel jongeren het nieuws rondom het Israëlisch-Palestijns conflict niet kunnen plaatsen, omdat zij deze historische achtergronden van het conflict niet

begrijpen. Dit wordt versterkt doordat jongeren aangeven dat zij door het missen van de benodigde historische achtergrondkennis geen uitspraken durven te doen over zo een gecompliceerd en beladen conflict. “Omdat jongeren er geen uitspraken over doen wordt deze trend versterkt en wordt het nog minder een onderwerp van gesprek”, zo werd er gesteld.

Bij de generatie die opgroeide in de jaren '60 en '70 lag dit echter anders. Zo identificeerde de Nederlandse politiek en maatschappij zich in de jaren '60 en '70 volledig met het lot van de Israël. Dit had met een aantal factoren te maken. Zoals in het literatuuronderzoek aangegeven had dit te maken met onder andere de doorwerking van het schuldgevoel onder de Nederlandse bevolking voor het lot van haar Joodse medeburgers tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast werd tijdens de interviews gesteld dat dit te maken met de geopolitieke situatie van de Koude Oorlog, waarbij er veel meer sprake van een tweedeling was tussen bondgenoten en vijanden in de wereldpolitiek. De Verenigde Staten en de West-Europese landen stonden zogezegd 'Pal achter Israël'. De Sovjet-Unie en de Arabische landen daarentegen steunden de Palestijnen. “In Nederland zag men de Israëliërs om deze reden als onze vrienden en de Palestijnen als onze vijanden. Dit is na het einde van de koude oorlog veel genuanceerder komen te liggen”, zo werd er gesteld.

Ook sprak het socialistische ideaal van een kibboets aan bij de Nederlandse bevolking in de jaren '60

en '70. “Zo was het voor jongeren destijds niet ongebruikelijk om een jaar op een kibboets in Israël te gaan werken”, zo stelde een geïnterviewde. Daaropvolgend stelde zij dat “verschillende vrienden van mij hebben dit ook gedaan hebben na hun middelbare schooltijd.” Daarnaast had de pro-Israëlische houding onder de Nederlandse bevolking te maken met de rol van het geloof in de Nederlandse samenleving tijdens de jaren '60 en '70. Zo voelden destijds veel Nederlanders zich vanuit het christelijke geloof verbonden met het lot van het Joodse volk. Israël werd dan ook vanuit religieus perspectief beschouwd als het ‘Beloofde Land’, wat door god aan het Joodse volk geschonken was. Zo herinnerde een geïnterviewde zich nog dat in oktober 1973, tijdens de herfstvakantie van zijn middelbare school, de kerken stampvol zaten. Men was massaal naar de kerk gekomen om te bidden voor het lot van Israël tijdens de Yom-Kipoeroorlog die op dat moment plaatsvond. “Men beschouwde dit niet als zo maar een oorlog in het Midden-Oosten, maar als onze oorlog.” Deze geïnterviewde herinnerde zich nog dat men stelde dat “nu het oorlog is de kerken weer vollopen”, wat aangeeft in hoeverre de Nederlandse bevolking zich destijds verbonden voelde en identificeerde met het lot van Israël.

Tot slot stellen de meeste geïnterviewden amper tot niet bekend te zijn met het Eichmann-proces. De geïnterviewden waren in het begin van de jaren '60 ofwel nog niet geboren of te jong om het proces bewust te hebben

meegemaakt. Wel is het opvallend dat er ook een generatiekloof onder de geïnterviewden te constateren viel tussen wat men wel en niet over het Eichmann-proces kon vertellen. Zo stelde een geïnterviewde die in 2000 was geboren zelf niet bekend te zijn met het proces zelf, maar iets te weten over de ontvoering van Eichmann. Deze kennis was ontstaan door de netflix film *operation finale* uit 2018. Dit historische drama, gebaseerd op de memoires van Mossad-agent Peter Malkin, vertelt het verhaal van de “spectaculaire” ontvoering van Eichmann in Buenos Aires tot aan de smokkeling van Eichmann naar Israël aan boord van een El-Al vliegtuig. Een geïnterviewde van de generatie van de jaren ’60 stelde “niet bekend te zijn met het proces zelf, maar wel met de theorie van de banaliteit van het kwaad”. Deze filosofie, welke ontstond als gevolg van het Eichmann-proces, heeft volgens de geïnterviewde mogelijk wel haar doorwerking gehad op een sociaal-cultureel veranderingsproces in Nederland tijdens de jaren ’60 en ’70. Door de babyboom na de Tweede Wereldoorlog ontstond er een aparte jongerengeneratie in de jaren ’60 en ’70. De geïnterviewde stelde dat deze generatie, in tegenstelling tot de generatie van hun ouders, “gezag en gehoorzaamheid aan autoriteiten niet als een vanzelfsprekendheid zag”. De van oudsher gezagsgetrouwe houding onder de Nederlandse bevolking veranderde tot een “bij uitstek antiautoritaire houding onder de jongerengeneratie”, het systeem werd als een onderdrukker van de vrijheid van het individu beschouwd.

Bij de protesten en provocaties tegenover het gezag werd door de jongeren meer individuele vrijheid en inspraak in de democratische besluitvormingsproces geëist.

Op basis van de afgenomen interviews kan er geconcludeerd worden dat er voornamelijk sprake is van een pro-Israëlische houding bij allebei de onderzochte leeftijdsgroepen. De geïnterviewden gaven aan dat deze houding was ontstaan door een combinatie van historische en religieuze motieven. Met name de Joodse diaspora en de gevolgen van de Holocaust werden het vaakst als redenen genoemd voor een pro-Israëlische houding. Deze werden gevolgd door het begrip voor de religieuze claim die Israël vanuit het Oude Testament aanhaalt voor haar legitimering van de staat. Echter moet wel in acht worden genomen dat er wel sprake is van een verandering binnen deze pro-Israëlische houding. De geïnterviewden stelden niet zoals in de jaren '60 onvoorwaardelijk 'pal achter Israël' te staan, maar een meer gematigde houding aan te nemen ten opzichte van Israël. Het nederzettingenbeleid en geweld tegen Palestijnse burgers werden hierbij het vaakst als redenen genoemd voor kritiek op het handelen van de Israëlische staat. Hierbij benadrukten de geïnterviewden dat kritiek op het handelen van Israël ten opzichte van de Palestijnen voor hen volledig los stond van kritiek op de cultuur van de staat.

Ook kan er geconcludeerd worden dat er sprake van een generatiekloof was onder de geïnterviewden in hun houding ten opzichte van het Israëliësch-Palestijns

conflict. Hierbij behoorde kennis over het conflict in de jaren '60 en '70 tot de algemene kennis, terwijl veel jongeren nu aangaven weinig kennis over het conflict te hebben. De geïnterviewden in de leeftijdsgroep van 55 tot 59 jaar stelden dat door een combinatie van de geopolitieke situatie van de Koude Oorlog, de rol van het christendom en de het socialistische ideaal van de kibboets de jongeren zich in de jaren '60 en '70 meer verbonden voelden met het lot van Israël. De geïnterviewden in de leeftijdsgroep van 18 tot 23 jaar gaven aan dat het conflict amper onderwerp van gesprek meer was. Hierbij werd aangegeven dat dit te wijten viel aan het gebrek van de kennis over de historische achtergronden van het conflict. Gesteld werd dat dit gebrek aan kennis was ontstaan omdat er in het onderwijs nagenoeg geen aandacht aan werd besteed.

HOOFDSTUK TWEE

Joshua Buitenkamp

**De academische strijd om de Zesdaagse oorlog: de
historiografische tweekamp van Michael B. Oren en
Guy Laron**

Over geen enkel conflict is zoveel geschreven als over het Israël-Palestina conflict. De geschiedenis, die gerekend vanaf de opkomst van het zionisme zo'n 140 jaar teruggaat, is bovendien het onderwerp van een serie verhitte historiografische debatten met betrekking op vrijwel elke belangrijke ontwikkeling uit de periode. Zelfs de naam van het conflict staat ter discussie. De hier gebruikte benaming, het Israël-Palestina conflict, legt bijvoorbeeld geen nadruk op de bredere Arabisch dimensie van het conflict.⁶¹ Elk van deze historiografische debatten is een strijd om legitimiteit, waarmee de (alleen)rechten op land, soevereiniteit en slachtofferschap worden opgeëist.⁶² De karakterisering van het conflict heeft dan ook vele vormen aangenomen: als de tragedie van een man (Israël) die uit een brandend huis (Europa) springt en in zijn val een bijstander (de Palestijnen) verwondt, met een vete tussen de twee als gevolg. Maar ook als een variant op de Apartheidskwestie in Zuid-Afrika⁶³ of, in de republiek Ierland, als een joods Ulster dat de oorspronkelijke bevolking heeft gekoloniseerd en

⁶¹ Neil Caplan, *The Israel-Palestine Conflict: Contested Histories* (Wiley Blackwell; Chichester, 2010) 1 t/m 5

⁶² Neil Caplan, *The Israel-Palestine Conflict*, 21 t/m 29

⁶³ *Ibidem*, 32, 33

onderdrukt.⁶⁴ Een positie die we ook terug zien in hoofdstuk drie, waar respondent Jan Wolter deze positie uitgebreider beargumenteert.

Ook de academische wereld staat niet buiten deze politieke oorlogsvoering. Het is immers onmogelijk academisch onderzoek volledig los te koppelen van persoonlijke overtuiging. Dit is echter geen vrijbrief voor slecht en partijdig historisch onderzoek. De taak van de historicus blijft het vertellen van de feiten, het aantonen van causaliteit tussen deze feiten en het blootleggen van diepere patronen om het publiek een groter begrip van het gekozen onderwerp te geven.⁶⁵ Dit betekent echter niet dat er vanzelfsprekend een academische consensus ontstaat. Een treffend voorbeeld hiervan is de splitsing die in de late jaren tachtig ontstond tussen twee kampen van Israëlische academische historici. Na de opening van de Israëlische archieven met betrekking op de oorlog op 1948, kwam een aantal Israëlische historici tot de conclusie dat het nationale historische narratief vertroebeld was geraakt door mythevorming en zelfverheerlijking. De Palestijnen, in het bijzonder de vluchtelingen, hadden volgens deze historici zwaar geleden onder het vaak onrechtvaardige optreden van de Joodse staat. Deze herinterpretatie van Israëls geschiedenis werd hartelijk verwelkomd door Palestijnen en critici van Israël wereldwijd, maar kwam in Israël zelf zwaar onder vuur te liggen. De nieuwe of revisionistische historici, zoals ze genoemd werden, zouden een

⁶⁴ Rory Miller: “Why the Irish Support Palestine”
<<https://foreignpolicy.com/2010/06/23/why-the-irish-support-palestine-2/>> (29-05-2020)

⁶⁵ Neil Caplan, *The Israel-Palestine Conflict*, 224 t/m 226

vertekend beeld hebben gecreëerd door het Israëlische optreden, met behulp van de nieuwe bronnen, te veel onder een vergrootglas te leggen. Veel verder ging de beschuldiging dat de revisionisten gemotiveerd werden door een diepgewortelde zelfhaat. Een deel van deze kritiek was afkomstig van mede-academische historici, die onderzoek bleven publiceren dat aansloot op de traditionele interpretatie van Israël's geschiedenis, waarbij het Joodse volk vooral slachtoffer was.⁶⁶

In het eerste deel van dit hoofdstuk zal het historiografisch debat over de Zesdaagse oorlog tussen deze twee kampen Israëlische historici onderzocht worden aan de hand van twee monografieën. *Six Days of War: the Making of the Modern Middle East* door Michael B. Oren representeert de traditionele zijde van het debat, terwijl *The Six Days War: The Breaking of the Middle East* door Guy Laron de positie van de nieuwe historici beargumenteert. Zowel Oren als Laron zijn Israëlische historici die hun interpretaties baseren op uitgebreid bronnenonderzoek in een groot aantal talen. Hun conclusies verschillen echter sterk en lijken onverenigbaar.⁶⁷ De term “nepnieuws” lijkt ongepast in de onderlinge academische context, maar het is duidelijk dat het als waarheid aannemen van Orens narratief het grotendeels verwerpen van Larons onderzoek betekent. Visa versa geldt dit evengoed. Dit is problematisch aangezien de geschiedschrijving van de Zesdaagse oorlog grote politieke consequenties heeft voor het huidige

⁶⁶ Neil Caplan, *The Israel-Palestine Conflict*, 232, 233

⁶⁷ Guy Laron, “The Historians War Over the Six-Days War”

<<https://www.thenation.com/article/archive/historians-war-six-day-war/>> (27-05-2020)

Israël-Palestina conflict. Het was immers tijdens de Zesdaagse oorlog dat Israël de oude stad van Jeruzalem, de Gazastrook, Westelijke Jordaanoever en Golanhoogten veroverde, met een tweede Palestijnse vluchtelingen crisis als gevolg. De Zesdaagse oorlog maakte ook de Israëlische nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever mogelijk. Als historisch onderzoek uitwijst dat Israël gegronde redenen had totale vernietiging te vrezen en uitsluitend defensief handelde, heeft de moderne staat een veel betere claim op het in de oorlog veroverde territorium, dan als onderzoek uit zou wijzen dat het een agressieve expansieoorlog was.⁶⁸ In het tweede deel van dit hoofdstuk zal de Nederlandse perceptie op de oorlog verder onderzocht worden via de analyse van een aantal interviews met betrekking op dit thema.

Voor het academische deel van het onderzoek zullen de voorgenoemde monografieën vergeleken worden op de achtergrond en politieke positie van de auteurs, de karakterisering van de oorlog en de vraag of Israël volledig defensief handelde. De behandeling van krijgsgevangenen en de Palestijnse kwestie zullen ook kort aan bod komen. De onderzoeksvraag luidt: Op welke wijze verschillen Six Days of War van Michael B. Oren en The Six Day War van Guy Laron in historische interpretatie?

⁶⁸ Guy Laron, "The Historians War Over the Six-Days War" <<https://www.thenation.com/article/archive/historians-war-six-day-war/>> (28-05-2020)

Achtergrond en overtuiging van beide historici

Michael B. Oren groeide op in een Amerikaans-Joodse familie in New York. Het begin van de oorlog in 1967 viel samen met Orens twaalfde verjaardag en zijn ouders waren ervan overtuigd dat een tweede Holocaust aanstaande was. Toen Israël niet alleen wist te overleven, maar zelfs een spectaculaire overwinning behaalde, maakte dit diepe indruk op de jonge Oren.⁶⁹ Hij behaalde een PhD in *Near Eastern Studies* aan Princeton en emigreerde naar Israël, waar hij een militaire en diplomatieke carrière doorliep. In 2009 werd hij benoemd tot de Israëlische ambassadeur naar de Verenigde Staten, een functie die hij tot 2013 vervulde.⁷⁰ Oren heeft een uitgesproken politieke positie in het Israël-Palestina conflict. In 2008 schreef hij in de *Volkscrant* over de onredelijkheid van de internationale gemeenschap, die Israël geen enkele ruimte gaf om zichzelf te verdedigen.⁷¹ Ook was hij een fel tegenstander van de Iraanse Nucleaire deal en viel toenmalig president Obama hier persoonlijk over aan. In 2019 zei hij, in een interview met de *New Yorker*, als Jood het recht te hebben waar dan ook in het territorium van Palestina te wonen aangezien dit

⁶⁹ Marc LiVecche, Six Days of War: an Interview with Michael Oren,” <<https://providencemag.com/2017/10/michael-oren-six-day-war-israel/>> (29-05-2020)

⁷⁰ <<https://www.israeliamerican.org/conference/speaker/michael-b-oren/>> (29-05-2020)

⁷¹ Michael B. Oren: “Israël moet de ruimte krijgen Hamas definitief te verslaan” <<https://www.volkscrant.nl/columns-opinie/israel-moet-hamas-definitief-verslaan~ba4ece06/>> (29-05-2020)

het thuisland van zijn voorouders is. Op dezelfde manier dat een Sioux-Native American het recht heeft op zijn voorouderlijke landen in de Verenigde Staten te wonen.⁷² *Six Days of War* werd in 2002 gepubliceerd en in 2017 opnieuw uitgegeven ter gelegenheid van de vijftigste viering van de hereniging van Jeruzalem. Oren reflecteert in de inleiding van het boek op de betekenis van de Zesdaagse oorlog zoveel jaar later en beschrijft een conflict tussen twee kampen van historici: het meer traditionele kamp waar hij zelf toe behoort, dat de Zesdaagse oorlog ziet als een grote overwinning voor een volk dat haar uitstere best had gedaan om bloedvergieten te voorkomen, en het kamp van de Israëliëse revisionisten die Israël alle schuld voor het conflict willen toeschuiven.⁷³

Dit is niet een beschrijving waar Guy Laron zich in zal kunnen vinden, al is hij een groot criticus van Orens pro-Israëliëse geschiedschrijving. In een artikel voor *the Nation* schrijft Laron dat Orens *Six Days of War* veel wegheeft van Randolph Churchills boek over de oorlog, dat vol enthousiasme direct na het conflict geschreven werd en waarin Churchills bewondering voor Israël niet onder stoelen of banken geschoven wordt. Orens academische werk is volgens Laron besmet met de politieke overtuiging dat het conflict tussen Israël en de Arabische staten onoplosbaar en eeuwig is. Wat als

⁷²Isaac Chotiner, “Michael Oren cuts short a conversation about Israel,” <<https://www.newyorker.com/news/q-and-a/michael-oren-hangs-up-on-a-call-about-israel>> (29-05-2020)

⁷³ Michael B. Oren, *Six Days of War: The Making of the Modern Middle East*, (Presidio Press; New York City, 2002) “On the Fiftieth Anniversary of the Six Days war,” 1 t/m 3

gevolg heeft dat Israël wordt geframed als een bolwerk van het Westen in een vijandige, islamitische wereld (Laron wijt een deel van het commerciële succes van *Six Days of War* dan ook toe aan de timing van de publicatie, één jaar na Nine-Eleven). Zelf gelooft Laron dat vrede en zelfs samenwerking mogelijk is tussen Israël en haar burens. In zijn onderzoek probeert hij aan te tonen dat ook in 1967 een vreedzame oplossing mogelijk en zelfs dichtbij was geweest.⁷⁴ De zogenaamde *missed opportunities* methode die nieuwe historici graag toepassen.⁷⁵ Laron doceert aan de Hebreeuwse universiteit van Jeruzalem, waar hij een PhD in Contemporary Middle East History from an International and Global Perspective behaald heeft. Hij schrijft daarnaast voor een aantal publicaties, waaronder de *Guardian* en *History News Network*.⁷⁶ Evenals Oren heeft Laron een persoonlijke verbintenis met het Israël-Palestina conflict. Hij werd kort na de voor Israël zware Oktoberoorlog (meer over dit onderwerp in hoofdstuk drie) in Israël geboren en beleefde de angst voor oorlog in Israël ten tijde van de Eerste Golfoorlog, toen zijn grootvader, die de Holocaust had overleefd, zich gedwongen zag een gasmasker te dragen tegen de dreiging van chemische aanvallen.⁷⁷ Laron reflecteert op de invloed die zijn ervaringen op zijn onderzoek hebben

⁷⁴ Guy Laron, “The Historians War Over the Six-Days War” <<https://www.thenation.com/article/archive/historians-war-six-day-war/>> (29-05-2020)

⁷⁵ Neil Caplan, *The Israel-Palestine Conflict*, 233 t/m 235

⁷⁶ <http://pluto.mscc.huji.ac.il/~guyaron/> (26-05-2020)

⁷⁷ Guy Laron, “The Historians War Over the Six-Days War” <<https://www.thenation.com/article/archive/historians-war-six-day-war/>> (29-05-2020)

gehad: “No wonder I devote so much time in my volume to figuring out why the war happened in the first place,”⁷⁸

Twee visies op de Zesdaagse oorlog:

Dat de Zesdaagse oorlog uitbrak, was volgens Laron dan ook allerminst onvermijdelijk. Hij trekt zelfs een parallel met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog; een conflict dat voornamelijk als een onnodige, zinloze tragedie wordt herdacht. De spelers op de Balkan van 1914 zijn volgens Laron één op één te vergelijken met Israël en haar Arabische buurlanden in de jaren zestig. Israël zelf neemt de rol in van de centrale machten. Net als keizerlijk Duitsland waren veel invloedrijke personen ontevreden met de status quo en hoopten ze dat het leger de grenzen van het rijk kon verleggen in de volgende oorlog. Net als Oostenrijk-Hongarije leefde er in Israël een grote angst omsingeld te worden door een coalitie van een vijandige etnische groep; panslavisme in 1914 en panarabisme in 1967. Syrië was een veilige haven voor terroristen die de regionale spanningen tot het kookpunt deden oplopen, net als Servië dit was geweest. Egypte en tsaristisch Rusland waren beiden de bontgenoot van een zwakkere staat (Syrië/Servië) die de vijandelijke macht provoceerde en zowel Rusland als Egypte escaleerden het conflict tot een open oorlog met de mobilisatie van hun legers. Vóór 1914 hadden militaire leiders hun macht kunnen vergroten via de maatschappelijke onrust die het proces van

⁷⁸ Guy Laron, “The Historians War Over the Six-Days War”
<<https://www.thenation.com/article/archive/historians-war-six-day-war/>> (29-05-2020)

industrialisatie veroorzaakt had in de regio. Dit spiegelt de economische onrust en recessies in de Derde Wereld na het ineenstorten van het Breton-Woods systeem in de jaren zestig. De economische destabilisatie gaf ook hier ruim baan aan de opkomst van het leger als machtsfactor in elk van de betrokken staten. Het conflict tussen civiele en militaire leiders om de macht is Larons rode draad in *The Six Days War*.⁷⁹ Hij behandelt de oorlog zelf alleen in het hoofdstuk 'Conclusion.' Aan de verassingsaanval op de Egyptische luchtmacht, de meest beroemde manoeuvre van de oorlog, besteedt Laron zeven pagina's en geeft in die tijd ook de context en achtergrond die verklaren waarom de aanval zo succesvol kon zijn.⁸⁰ Veel liever dan zich met militaire geschiedenis bezighouden, verhaalt Laron gedetailleerd over de politieke geschiedenis van Syrië, Egypte, Jordanië, Israël en zelfs de Verenigde Staten. Om de politieke en diplomatieke spelletjes in de aanloop tot de oorlog enigszins overzichtelijk te houden, kiest Laron ervoor geen chronologische volgorde aan te houden. In plaats daarvan behandelt hij de tijdlijn van elk land apart (eerst Syrië, daarna Egypte, et cetera). Zijn beschrijvingen zijn zo uitgebreid en op zichzelf fascinerend dat de lezer van tijd tot tijd het risico loopt te vergeten dat er een grotere dimensie achter elk hoofdstuk schuil gaat: de aanloop naar de Zesdaagse oorlog. Dit speelt vooral tijdens Larons uitgebreide behandeling van het Amerikaanse buitenlandbeleid in de jaren zestig en de politieke opkomst van president Johnson.

⁷⁹ Guy Laron: *the Six Days War: the Breaking of the Middle East*, "Introduction" 10 t/m 18

⁸⁰ Guy Laron, *The Six Days War, The Breaking of the Middle East*, "Conclusion: Six Days and After" 1 t/m 7

Six Days of War van Oren houdt daarentegen een meer chronologische structuur aan met de oorlog zelf als de kern van het boek. Laron's beschuldiging dat Oren zich vrijwel uitsluitend met militaire geschiedenis bezighoudt en amper interesse toont in de aanloop van het conflict, lijkt desondanks enigszins overdreven.⁸¹ De context van en aanloop naar de oorlog beslaan samen iets meer dan de helft van *Six Days of War*. De 25 pagina's die Oren besteedt aan de verrassingsaanval op de Egyptische luchtmacht getuigt echter duidelijk van een veel grotere interesse in het militaire verloop van de oorlog dan dit bij Laron het geval is.⁸² Om het uitbreken van het conflict te verklaren, ziet Oren maar weinig in het definitief aanwijzen van primaire oorzaken en illustreert in plaats daarvan de impact van het *butterfly-effect* om de escalatie naar oorlog te verklaren. Het butterfly-effect houdt in dat kleine en op het oog onbelangrijke ontwikkelingen grote, onvoorziene gevolgen kunnen hebben.⁸³ Israël ging in 1966 bijvoorbeeld over tot een grootschalige represailleactie op de Jordaanse Westbank nadat een landmijn drie Israëlische politieagenten had gedood. Deze actie liet de spanningen in de regio verder escaleren. De aanval had echter voorkomen kunnen worden als de Israëlische premier Levi Eshkol de persoonlijke condoleancebrief van de Jordaanse koning Hoessein op

⁸¹ Guy Laron, "The Historians War Over the Six-Days War" <<https://www.thenation.com/article/archive/historians-war-six-day-war/>> (29-05-2020)

⁸² Michael B. Oren, *Six Days of War: The Making of the Modern Middle East, The War: "Day one, June 5"*: 1 t/m 25

⁸³ Michael B. Oren, *Six Days of War: The Making of the Modern Middle East*, "The Context: Arabs, Israelis and the Great Powers 1948 to 1966," 2 t/m 5

tijd zou hebben gelezen. Het toeval wilde echter dat Hoessein zijn brief via de Amerikaanse ambassade in Israël had gestuurd op vrijdagmiddag en de Amerikaanse ambassadeur simpelweg vergeten was het bericht voor het weekend aan Eshkol te geven. Volgens Oren was de oorlog mogelijk niet uitgebroken als Eshkol had afgezien van de represailleactie, maar voor hetzelfde geld zou er niets veranderd zijn. De bredere factoren die de regio in hun greep hielden; recente dekolonisatie, binnenlandse instabiliteit, de Palestijnse kwestie -die zeer pijnlijk was voor alle partijen- en conflicten over water, hadden de spanningen in 1967 zo hoog laten oplopen dat er maar weinig meer voor nodig was om de hele regio te laten exploderen.⁸⁴

Eén ding is volgens Oren echter zeker: Israël wilde absoluut geen oorlog in 1967. Hij vat dit simpel samen in een interview met *Providence*: Israël probeerde tot het laatste moment een diplomatieke oplossing te vinden, maar kreeg geen reacties terwijl de Arabische leiders publiekelijk bleven oproepen tot de vernietiging van de Joodse staat. Het land verkeerde in een algemene staat van paniek en de economie lag in duigen door de mobilisatie. Om Israël te beschermen werd daarom besloten tot een beperkte aanval op de Egyptische strijdkrachten. Het doorbreken van de eerste verdedigingslinie in de Sinaï en een verassingsaanval op de Egyptische luchtmacht van Sovjet-vliegtuigen. Dat Israël zes dagen later haar grondgebied verdriedubbeld had, was dan ook compleet onverwacht. De aanval op de Egyptische luchtmacht was

⁸⁴ Michael B. Oren, *Six Days of War: The Making of the Modern Middle East*, "The Context: Arabs, Israelis and the Great Powers 1948 to 1966," 102 t/m 104

een veel groter succes dan van te voren gedacht was en de frontlinie in de Sinaï brak vrijwel onmiddellijk. Israël besloot nu haar momentum te gebruiken om de vijand volledig van het schiereiland te drijven en dit lukte, maar de IDF werd beschoten door vijandelijke troepen in Gaza. Dit maakte het noodzakelijk om een tegenaanval in te zetten. Jordanië en Syrië vielen ondertussen allebei Israël aan. Na zware gevechten wisten de Israëli de Jordaniërs terug te drijven, maar koning Hoessein weigerde te onderhandelen over vrede en dus zetten de IDF de aanval door (Toen de koning veel later alsnog wilde onderhandelen, werd besloten de operatie toch af te ronden). Syrië was ondertussen begonnen met artilleriebombardementen op noord-Israël vanaf de Golanhoogten. Met Egypte en Jordanië effectief verslagen, werd de keuze gemaakt de Golanhoogten te bezetten om een eind te maken aan de bombardementen en de oorlog eindigde na het zwaarbevochten succes van deze laatste operatie.⁸⁵

Voor Laron mist deze interpretatie van het Israëliisch handelen echter de cruciale dimensie van het conflict tussen militaire en civiele leiders. Zoals eerder genoemd beargumenteert Laron dat de Generale Staf al jaren oorlog wilde met de Arabische buurlanden om Israëls grenzen uit te kunnen breiden. De militaire leiders waren voor het grootste deel in Israël geboren en opgeklommen binnen het leger, met hun status en invloed gekoppeld aan dit instituut. Vanwege hun zelf aangemeten bravoure en agressieve houding voelden zij zich superieur aan de

⁸⁵ Marc LiVecche, Six Days of War: an Interview with Michael Oren, <<https://providencemag.com/2017/10/michael-oren-six-day-war-israel/>> (30-05-2020)

civiele leiders, die over het algemeen ouder en veel voorzichtiger waren.⁸⁶ In 1963 was premier Eshkol erachter gekomen dat het leger op eigen gelegenheid plannen had opgesteld om de volgende oorlog te gebruiken om meer territorium voor Israël te veroveren. Sterke natuurlijke grenzen zouden op termijn noodzakelijk zijn om Israëls veiligheid te garanderen. Eshkol, een civiele leider, wilde niets van deze plannen weten en waarschuwde zijn generale staf dat de regering tot alles in staat was om de vrede te handhaven.⁸⁷ In de aanloop tot de oorlog zette de generale staf, onder leiding van Moshe Dayan, premier Eshkol echter onder druk om het leger toestemming te geven een offensieve oorlog te beginnen. Eshkol verzette zich tegen deze druk en probeerde zo lang mogelijk een vreedzame, diplomatieke oplossing te vinden.⁸⁸ Toen Nasser de Straat van Tiran sloot voor Israëlische schepen probeerde Eshkol zijn generale staf er tevergeefs van te overtuigen dat Israël zonder het Suezkanaal kon overleven, zoals ze tot 1956 had gedaan.⁸⁹ Eshkol hoopte vervolgens dat Amerikaanse president Johnson hem zou helpen de blokkade te doorbreken, maar vanwege het uitblijven van hulp uit Washington moest hij uiteindelijk toegeven aan Dayan en benoemde hem tot minister van Defensie.⁹⁰ Opperbevelhebber van het leger Yitzak Rabin, die eveneens voor oorlog was maar op een

⁸⁶ Guy Laron, *The Six Days War, The Breaking of the Middle East*, "Expanding Israel's borders," 12, 13

⁸⁷ Ibidem, 1 t/m 4

⁸⁸ Guy Laron, *The Six Days War, The Breaking of the Middle East*, "A Very Israeli Putsch?" 23

⁸⁹ Ibidem, 57, 58

⁹⁰ Ibidem, 54 t/m 56

veel beperktere schaal, was getroffen door een zenuwinzinking en dit stelde Dayan in staat zijn plan voor de volledige vernietiging van het Egyptische leger door te drukken.⁹¹ “*Wars made Dayan, and Dayan made wars*”⁹² schrijft Laron over de minister van Defensie. Na de aanval op Egypte zetten Jordaanse troepen onder Egyptisch commando de aanval in op Israël, wat Dayan exact in de kaart speelde en Eshkol, die nog steeds probeerde te onderhandelen met koning Hoessein, dwong hem toestemming te geven een offensief tegen Jordanië te beginnen.⁹³ Toen de Jordaanse koning uiteindelijk om een wapenstilstand vroeg, overtuigde Dayan Eshkol ervan dat het militair noodzakelijk was de Westbank in te nemen om Jeruzalem te kunnen bevrijden. Daarmee ging voor de Israëlische generale staf een al lang bestaande wens in vervulling.⁹⁴ Veel Israëlische troepen hadden zelfs al training ontvangen om de rol van bezettingsmacht te kunnen vervullen.⁹⁵

Krijgsgevangenen en de Palestijnse gemeenschap

Over de kwestie van krijgsgevangenen zijn beide auteurs beknopt, maar trekken zij wel tegenovergestelde conclusies. Oren schrijft dat hoewel er wederzijdse

⁹¹ Guy Laron, *The Six Days War, The Breaking of the Middle East*, “Last Days,” 17

⁹² Guy Laron, *The Six Days War, The Breaking of the Middle East*, “A Very Israeli Putsch?” 8

⁹³ Guy Laron, *The Six Days War, The Breaking of the Middle East*, Conclusion: “Six Days and After” 28

⁹⁴ *Ibidem*, 30, 31

⁹⁵ Guy Laron, *The Six Days War, The Breaking of the Middle East*, “Expanding Israel’s borders,” 11

beschuldigingen waren over de mishandeling van krijgsgevangenen, (de Arabische legers hadden slechts vijftien Israëli gevangenen kunnen nemen) gevangenen over het algemeen goed behandeld werden. Al rekte Egypte het proces van uitwisseling uit door te weigeren de stoffelijke overschotten van Israëlische geheim agenten over te dragen.⁹⁶ Laron beschuldigt Israël daarentegen van grootschalige executies van Egyptische soldaten. Hij citeert de brief die een Israëlische soldaat in Sinaï aan zijn vriendin stuurde: “People without weapons, who raise their hands are shot despite the orders... I have seen so many instances of murder I can no longer cry.”⁹⁷

Tot slot is er het lot van de Palestijnen na de oorlog. Duizenden waren op de vlucht geslagen en degenen die gebleven waren moesten nu onder Israëlische bestuur leven. Laron bespreekt hun lot voornamelijk in de context van Israëls veiligheid en benadrukt dat Palestijnse guerrilla acties in aantal en dodelijkheid toenamen na de oorlog, ondersteund door de nieuwe golf vluchtelingen uit de Westelijke Jordaanoever. (dit is onderdeel van Larons overtuiging dat het veroverde territorium Israël op de lange termijn minder veilig maakte, in tegenstelling tot wat de generaals claimden). De creatie van de Israëlische nederzettingen, 650.000 kolonisten op 2.700.000 in toenemende mate wanhopige Palestijnen, zou de aanleiding vormen voor de eerste Intifade in 1987, waarmee een nieuwe fase in het Israël-Palestina conflict

⁹⁶ Michael B. Oren, *Six Days of War: The Making of the Modern Middle East*, “Aftershock, post-mortems, and the old/new Middle East” 1 t/m 3

⁹⁷ Guy Laron: *the Six Days War: the Breaking of the Middle East*, “Conclusion: Six Days and After,” 26

werd ingeluid. Een asymmetrisch conflict dat tot de dag van vandaag voortduurt.⁹⁸ Oren daarentegen beargumenteert dat de Palestijnen in feite de grootste winnaars van de Zesdaagse oorlog waren: nu verenigd onder Israëliisch gezag groeide hun nationale identiteit als Palestijnen en kwam de twee staten-oplossing internationaal op de agenda.⁹⁹ Oren benadrukt verder dat de nederzettingen maar twee procent van het Palestijnse territorium beslaan, al spreekt hij geen onvoorwaardelijke steun voor de kolonisten uit. Hoewel hij het lot van de Palestijnse oorlogsvluchtelingen omschrijft als tragisch, wordt hun lijden naar zijn mening overschaduwd door de pogroms tegen Joden die in Egypte en andere Arabische landen plaatsvonden in de nasleep van de Arabische nederlaag.¹⁰⁰ Een gebeurtenis waar Laron niet over schrijft.

Conclusie: Geschiedenis en Politiek

Concluderend is het duidelijk dat de ervaringen en politieke positie van beide auteurs een rol gespeeld hebben in hun positionering in het academische debat. De Israëliische overwinning van 1967 had een vormende invloed op Michael Oren, die zijn volledige carrière in dienst stelde van het beschermen van zijn nieuwe

⁹⁸ Guy Laron: *the Six Days War: the Breaking of the Middle East*, "Conclusion: Six Days and After," 74 t/m 76

⁹⁹ Michael B. Oren, *Six Days of War: The Making of the Modern Middle East*, "On the Fiftieth Anniversary of the Six Days war," 7, 8

¹⁰⁰ Michael B. Oren, *Six Days of War: The Making of the Modern Middle East*, "Aftershock, post-mortems, and the old/new Middle East", 6, 7

thuisland, zowel militair als diplomatiek. Guy Laron maakte de Zesdaagse oorlog zelf niet mee, maar de angst voor een nieuwe oorlog wierp een schaduw over zijn leven en heeft tot een sterk verlangen geleid te begrijpen hoe Israël in deze staat van conflict terecht gekomen was. De vraag waarom de oorlog uitbrak is dan ook de belangrijkste focus van *The Six Days War*. Laron komt tot de conclusie dat wereldwijde economische en politieke ontwikkelingen het Midden-Oosten in 1967 in een positie brachten waarin de Israëlische generale staf in staat was haar wens een offensieve oorlog te beginnen in vervulling te kunnen brengen. Hierbij moest het Egyptische leger vernietigd worden en de Westelijke Jordaanoever onder Israëlische militaire bezetting komen. In dit proces pleegde Israël ook oorlogsmisdaden door Egyptische soldaten te executeren. Dit is niet de conclusie die Oren trekt, die het *butterfly-effect* als belangrijkste oorzaak van de escalatie tot oorlog aankaart en benadrukt dat Israël oorlog koste wat het kost wilde voorkomen. Alleen uit wanhoop werd besloten tot een kleinschalige preventieve aanval en de totale militaire overwinning kwam als een grote verassing voor de Israëli's. De vluchtelingenkwestie plaatst Oren naast vervolgingen van joden in de Arabische landen, iets wat Laron niet doet en een sympathiekere indruk van het Israëlische optreden geeft. Ook benadrukt Oren de positieve ontwikkelingen die de Israëlische bezetting heeft gehad voor de Palestijnse gemeenschap veel meer dan Laron, die het toegenomen Palestijnse geweld na de oorlog juist in de context van hun steeds wanhopigere situatie plaatst.

Het antwoord op de onderzoeksvraag: “*Op welke wijze*

verschillen Six Days of War en The Six Day War in historische interpretatie?” is in feite dan ook dat Orens academische werk functioneert als een verlengstuk van het thema dat zijn carrière heeft gedefinieerd: het beschermen van Israël en haar belangen. Larons interpretatie, die Israël een veel grotere rol als agressor toeschrijft, laat daarentegen meer ruimte aan de Israëlische kant om naar vrede toe te werken door Israël met zijn eigen verantwoordelijkheden te confronteren. Toonaangevend is hoe beide auteurs ervoor kiezen de omvang van de Israëlische nederzettingen te omschrijven. Beide omschrijvingen zijn gebaseerd op feiten, maar zetten een zeer verschillende toon door juist territorium (slechts twee procent) of aantal kolonisten (wel 650.000) te noemen. De politieke implicaties van de historiografie van de Zesdaagse oorlog zijn hierbij cruciaal om de academische tweekamp te begrijpen. Zolang de toekomst van Israël onveilig blijft en de afwezigheid van stabiele vrede in het Midden-Oosten voortduurt, zal de academische strijd tussen Israëls traditionele en nieuwe historici eveneens onverminderd blijven voortbestaan.

Historiografische straatgevechten: kennis en opvattingen in Nederland over de Zesdaagse oorlog

In dit tweede deel van het hoofdstuk wordt de aandacht verlegd van de Israëlische academische wereld naar het maatschappelijk debat in Nederland. Zoals eerder besproken is de historiografie van de Zesdaagse Oorlog politiek relevant en pleiten verschillende interpretaties voor of juist tegen Israëls territoriale claims en de beeldvorming van Israël als een klein, belegerd land omringd door veel grotere vijanden. Voor dit deel van het onderzoek zijn interviews afgelegd met tien personen over de aard van het Israël-Palestina conflict, de Israëlisch-Arabische oorlogen in het algemeen en de Zesdaagse oorlog in het bijzonder. Acht van de respondenten zijn studenten en tussen de achttien en tweeëntwintig jaar oud. De overige twee interviews zijn afgenomen met personen die in de jaren zestig en zeventig opgroeiden en dus gelijktijdig met een belangrijk deel van het conflict geleefd hebben.

De Geboorte en Legitimiteit van Israël:

De interviews begonnen met inleidende vragen naar de algemene opvattingen van de respondenten over het Israël-Palestina conflict. Vrijwel alle deelnemers voerden hun mening terug op de legitimiteit van de oprichting van de staat Israël. De generatiekloof hierbij was opvallend. Voor de oudere respondenten was de oprichting van de Joodse staat een legitieme en positieve ontwikkeling.

Hun belangrijkste reden hiervoor waren de verschikkingen van de Holocaust, die overduidelijk hadden gemaakt dat de Joden een eigen staat nodig hadden om veilig te kunnen zijn. Voor één van de respondenten had dit een sterke persoonlijke lading: “Ik ben opgegroeid met twee ouders die de oorlog vrij bewust hebben meegemaakt en vooral mijn moeder heeft tijdens de oorlog de meest afschuwelijke gruwelijkheden meegemaakt van Duitse soldaten tegen Joodse mensen. Dus ik denk dat dat wel meespeelt dat ik gewoon veel sympathie heb voor het Joodse volk en veel sympathie voor de staat Israël.”

Vijf van de studenten plaatsten echter vraagtekens bij hoe legitiem de oprichting van de staat Israël geweest was. De Joodse gemeenschap had het territorium van Israël niet van de lokale Arabische bevolking gekregen, maar van het Britse rijk. Omdat de Britten Palestina militair hadden bezet, hadden ze geen recht om het weg te geven aan wie dan ook: “Aan de ene kant begrijp ik het argument van Palestina en de omliggende landen dat Israël wel een invasie van hun grondgebied is, maar ik ben niet tegen het bestaan van Israël. Zoals de situatie nu is en is geweest vind ik wel te betreuren.” Deze twijfels betekenden niet dat de studenten geen begrip hadden voor de positie van de Europese joden na de oorlog: “Na de Tweede Wereldoorlog mochten de Israëli naar Israël gaan om te wonen, maar de Palestijnen woonden daar al en die waren natuurlijk niet blij. Dus ik zou zeggen dat de Palestijnen wel recht hebben op het land, maar Israël was een beetje de enige plek waar joden heen konden nadat ze

uit de rest van de wereld geschopt waren.” De algemene positie was dan ook dat, hoe Israël ook was ontstaan, het land nu een feit was dat dit niet meer veranderd kan worden. Iedereen was het erover eens dat het moderne Israël het recht heeft om te bestaan, ongeacht de kritiek die ze verder ook op het land hebben: “Ik vind dat Israël, hoewel ze recht hebben te bestaan, de steun van het Westen gebruikt om anderen te onderdrukken en dat is volledig onacceptabel.”

Een tweestaten oplossing werd door acht respondenten gesteund als de beste, of in ieder geval de minst slechte, oplossing voor het Israël-Palestina conflict. “De twee volken leven in hetzelfde gebied en het is volstrekt duidelijk dat ze qua cultuur en geschiedenis zo verschillend zijn dat ze nooit onder één systeem kunnen leven. Hun politiek, geloof en geschiedenis is allemaal anders, net als hun trauma. De twee-statenoplossing is de enige manier om het conflict te beëindigen.” Het in de praktijk brengen van deze oplossing zou echter zeer lastig zijn: “Ze hebben elkaar natuurlijk wel een beetje uitgemoord,” legde een van de studenten dit opgelaten uit. De twee respondenten die geen voorstander van de tweestaten oplossing waren, hadden sterk verschillende redenen voor hun positie. Eén was van mening dat de Palestijnen met hun geweld in de afgelopen decennia hun rechten op een eigen staat verspeeld hadden, of tenminste hun claim op Jeruzalem. Een andere respondent zag liever een staat waarin zowel Israëli als Palestijnen samen zouden kunnen leven: “Mijn zorg met een twee-

statenoplossing zou zijn Israël nog kleiner en daardoor kwetsbaarder zou worden.”

Israël in Oorlog

De interviews richten zich vervolgens op de Israëliisch-Arabische oorlogen in het algemeen en de Zesdaagse oorlog in het bijzonder. De meeste respondenten waren niet goed bekend met deze geschiedenis en, gevraagd naar de oorzaken van de oorlogen, kwam het narratief van een eindeloos conflict tussen zijdes die elkaar haten duidelijk naar voren. “Ik weet niet echt wat de reden van de oorlogen was, volgens mij ontstonden ze gewoon min of meer. Dat de Arabische landen zoiets hadden van: “laten we Israël weer eens terugpakken,” of andersom.” Een aantal respondenten waren hierbij meer op de hand van Israël: “Het is heel duidelijk de Arabische wereld bereid was om Israël te vernietigen, als er een schuldige moet worden aangewezen zijn het de Arabische landen.” Anderen kozen juist een meer pro-Arabische positie: “Eerste instinct zou zijn dat Israël de meeste schuld voor de oorlogen zou moeten hebben, maar misschien was het niet echt iemands schuld, maar gebeurde het zeg maar vanzelf.”

Eén persoon kon de sluiting van de Straat van Tiran door Egypte aanwijzen als de directe aanleiding tot de oorlog. De meeste respondenten wisten, of maakten de correcte inschatting, dat de oorlog voornamelijk het gevolg was van oplopende spanningen: “De weg ernaartoe was een beetje opbouwende druk. Allebei de kanten wisten dat er

iets aan zat te komen.” Twee van de respondenten, beiden vrij uitgesproken pro-Israël, waren er van overtuigd dat de Arabische coalitie Israël als eerst had aangevallen tijdens de Zesdaagse oorlog: “De Arabische coalitie besloot collectief Israël aan te vallen, voor zover ik mij weet te herinneren stond Israël aanvankelijk heel zwaar onder druk, maar voerde veel bombardementen uit en stuurde veel troepen naar Sinaï.” Hun beschrijvingen van de oorlog combineerde elementen uit de Zesdaagse oorlog en de Oktoberoorlog. In 1967 viel Israël Sinaï binnen, maar het was in 1973 dat de Egypte en Syrië Israël verrasten met een gecombineerde aanval. De Zesdaagse oorlog begon met een (preventieve) aanval door Israël. Drie van de respondenten gaven dit aan in hun interviews. Vier respondenten wisten geen details over het verloop van de oorlog, terwijl zes anderen op enig niveau over de feiten dachten te beschikken. Als belangrijkste reden voor het Israëliëse succes werd de luchtdominantie van het Israëliëse leger genoemd. “Israël wist de hele luchtmacht van haar tegenstanders uitgeschakeld en won dus vrij makkelijk de hele oorlog, vliegtuigen zijn wel belangrijk in moderne oorlogen.” Iedereen trok de conclusie dat Israël de oorlog gewonnen moest hebben. Over wat de gevolgen van een complete Israëliëse nederlaag zouden zijn geweest, liepen de meningen uiteen. Eén van de studenten vreesden dat de Joodse gemeenschap grotendeels zou zijn vermoord in het geval van een bezetting, terwijl een tweede dacht dat het land gewoon zou kunnen voortbestaan, maar grote herstelbetalingen zou moeten uitbetalen aan de Arabische

coalitie. De meeste respondenten geloofden echter stellig dat als Israël verloren had, de Arabische overwinning maar van korte duur zou zijn geweest: “Wat ik zou denken in het geval dat het de Arabische coalitie was gelukt Israëli te overheersen, is dat Israël een tijd bezet zou zijn geweest voor de Amerikaanse en Britse luchtbrug in zou grijpen. Ik zou dan Amerikaanse en Britse NATO troepen Israël zien ontzetten.” De meeste respondenten geloofden dat de Verenigde Staten haar bontgenoot nooit zou laten vallen: “Als Israël de oorlog verloren had, dan had Amerika zeker het Midden-Oosten platgelegd.” Twee respondenten waren echter bang dat de oorlog verloren zou zijn voor een interventie op gang zou kunnen komen en verwachtten in het geval van een nederlaag een tweede exodus van de Joden terug naar Europa (en Amerika). Eén respondent stelde zelfs voor dat als Israël verloren was, de Joden misschien Cyprus of Malta konden krijgen als nieuw thuis.

Na de oorlog

De respondenten waren verdeeld over de gevolgen van de oorlog. Een aantal benadrukte de versterking van Israëls positie als een zeer positieve ontwikkeling: “Ik denk dat ze met die Zesdaagse oorlog wel veel ontzag hebben gekregen. Dat ze duidelijk gemaakt hebben tot waar ze toe bereid waren voor het bestaansrecht van Israël. Ze hadden ook geen andere keuze natuurlijk, er is geen tweede Israël op de wereld.” De oorlog vormde op deze wijze een keerpunt in de geschiedenis van de regio: “Ik zie de consolidatie van Israëli in het Midden-Oosten als

het belangrijkste gevolg van de oorlog. Want Israël bestond nog maar tien of twintig jaar tijdens de oorlog en leek het waarschijnlijk dat Israël vroeg of laat wel weer zou verdwijnen, als een soort rotte kies bijna, maar door de overwinning werd het wel duidelijk dat Israël zou blijven in het Midden-Oosten.” Anderen respondenten zagen de gevolgen van de oorlog echter somberder in: “De oorlog zorgde vooral voor toegenomen instabiliteit en boze Arabische staten.” Ook voor Israël zelf was de overwinning niet per se een vooruitgang. Volgens één respondent had de oorlog als gevolg: “dat Israël veel militaristischer werd, meer haat ontwikkelde tegen de Arabieren en een instelling ontwikkelde van: “Wij gaan nu gewoon ons land verdedigen.”” Een ander respondent merkte op dat het overdreven zelfvertrouwen van de snelle overwinning Israël harder maakte tegen de Palestijnen en hen bijna fataal werd door de complete onderschatting van hun vijand in de aanloop naar de Oktoberoorlog van 1973.

Concluderend: Academisch en Maatschappelijk

Concluderend is in het eerste gedeelte van dit hoofdstuk het historiografische debat tussen de Israëlische academische historici onderzocht en geconcludeerd dat het debat in belangrijke mate een politieke strijd over de houding die Israël zou moeten innemen in het moderne Israël-Palestina conflict. In het tweede deel van het hoofdstuk de kennis en opinie van tien Nederlanders over het conflict en de oorlog onderzocht aan de hand van

interviews. Het belang van historiografie binnen het moderne Israël-Palestina conflict werd onderstreept door het feit dat de respondenten de creatie van Israël aanhaalden om hun opvattingen over het moderne conflict te verklaren. Vooral het Britse besluit de Joden toestemming te geven naar toenmalig Brits-Palestina te emigreren en de Holocaust zijn hierbij belangrijk. Tegelijkertijd werd er rekening gehouden met de realiteit van het bestaan van Israël in de 21ste eeuw. De Zesdaagse oorlog bleek maar zeer beperkt bekend te zijn bij de respondenten, die de kennis die ze wel hadden over het conflict soms ook door elkaar haalden. Deze verwarring, en de inschattingen die respondenten maakten wanneer ze de feiten niet paraat hadden, vielen over het algemeen vrij goed in lijn met de positie die ze al over het conflict hadden. Onwetendheid en aannames gebaseerd op zeer beperkte informatie vormden dan ook een veel belangrijker fundering voor de mening van de respondenten dan valse informatie en nepnieuws. Toch was het niet altijd het geval dat alle aannames van een deelnemer binnen dezelfde politieke framing vielen. De respondent die Israël beschuldigde van het misbruiken van Westerse steun om de Palestijnen te onderdrukken, was dezelfde die er als enige van overtuigd was dat een Israëlische nederlaag op grote moordpartijen zou zijn uitgelopen. Het is duidelijk dat oprecht waarheidsvinding, politiek en kennis hecht verweven zijn historiografische strijd om de Zesdaagse oorlog. Zowel op academisch, als op maatschappelijk niveau.

HOOFDSTUK DRIE

De Oktoberoorlog en de daaropvolgende oliecrisis van 1973

Nina Saelmans

In 1917 ondertekende de Britse regering de Balfour-verklaring, de belofte om een nationaal tehuis te creëren voor het Joodse volk in Palestina. Aan deze belofte kleefde echter twee belangrijke problemen, zo stelt Peter Malcontent in het begin van zijn boek *Een open zenuw*.¹⁰¹ De verklaring werd namelijk door Joodse zionisten opgevat als de toezegging op een eigen onafhankelijke Joodse staat in het Bijbelse Israël, maar bij deze toezegging hadden de Britten geen rekening gehouden met de belangen van de Arabieren als de belangrijkste Palestijnse bevolkingsgroep. In de woorden van Malcontent: de kiem van een probleem waar de Britten al snel de controle over zouden verliezen.¹⁰²

Dit hoofdstuk zal zich bezighouden met twee belangrijke momenten uit het Israëliisch-Palestijns conflict dat uit deze kiem ontsprong: de Oktoberoorlog en de daaropvolgende Oliecrisis van 1973. Hierbij zal met name gekeken worden naar de rol en de betrokkenheid van Nederland bij deze historische gebeurtenis. Vragen die aan

¹⁰¹ Peter Malcontent, *Een open zenuw. Nederland, Israël en Palestina* (Amsterdam 2018) 9.

¹⁰² Malcontent, *Een open Zenuw*, 9.

bod zullen komen zijn, onder andere: wat was de houding van Nederland ten opzichte van de Oktoberoorlog in het groter geheel van het Israëliisch-Palestijns conflict? Op welke manier heeft deze houding bijgedragen aan het ontstaan van de oliecrisis en aan de manier waarop deze werd ontvangen in Nederland?

Deze vragen zullen in een grotere context geplaatst worden, die van Nederland als actor binnen de Europese Gemeenschap (EG) en als mogendheid in de wereldpolitiek.

Doel van dit hoofdstuk is niet zozeer om een definitief antwoord te geven op de vraag hoe Nederland zich heeft verhouden tot de Oktoberoorlog en de daaropvolgende oliecrisis van 1973, maar om te onderzoeken wat zowel de percepties binnen de Nederlandse academische literatuur en de Nederlandse samenleving zijn geweest ten aanzien van beide historische momenten uit het Israëliisch-Palestijns conflict.

Het doel van dit hoofdstuk is namelijk om vast te stellen in hoeverre deze perceptie zich verhoudt tot de feiten van het Israëliisch-Palestijns conflict: in welke mate wordt de academische en publieke meningsvorming in Nederland omtrent de Nederlandse houding met betrekking tot het Israëliisch-Palestijns conflict al dan niet bewust beïnvloed door nepnieuws.

De aanleiding voor deze keuze van methode is tweezijdig. Enerzijds is de huidige academische literatuur omtrent dit onderwerp, zoals in dit hoofdstuk zal blijken, een mijneveld waar wetenschap en subjectiviteit hand in hand gaan. Dit hoofdstuk (en dit boek in het algemeen) tracht zich hiervan te onderscheiden door de literatuur uiteen te zetten, te vergelijken en eventuele verklaringen

te geven voor verschillen. Hierbij zal het zich zodoende onthouden van het uitspreken van waardeoordelen betreffende de inhoud van de literatuur, maar tracht het wel subjectiviteit te onttrekken uit geschreven werken en bevindingen uit de literatuur niet als eenzijdig waar te portretteren, maar in een bredere context te plaatsen van mening en perspectief.

Anderzijds tracht dit hoofdstuk (en in het verlengde dit boek) om een nieuwe dimensie toe te voegen aan de hedendaagse literatuur door de bestudeerde onderwerpen niet slechts binnen een academische context te onderzoeken, maar ook de publieke opinie en het subjectieve geheugen van het Nederlandse volk te betrekken bij een studie naar het Israëliësch-Palestijns conflict, en zodoende te achterhalen hoe dit door het gewone volk wordt ervaren. Deze keuze waarborgt dat een studie naar dit onderwerp niet slechts terugvalt in academische analyse, maar geplaatst kan worden op een breder maatschappelijk vlak.

Hierdoor probeert dit hoofdstuk zich in een groter debat te plaatsen met betrekking tot nepnieuws en de manier waarop subjectieve berichtgeving in zowel de media als academische literatuur de beeldvorming van de bevolking omtrent dit onderwerp kan beïnvloeden.

Vanwege het feit dat de auteur achter het geschreven werk een grote impact heeft op de manier waarop de literatuur gekleurd wordt en wordt gepresenteerd aan de lezer, zal er in het eerste deel van dit paper een overzicht gegeven worden van de bestudeerde literatuur, de achtergrond van de auteurs en een globale samenvatting van de inhoud van de teksten. Bij het verzamelen van werken is zoveel mogelijk rekening gehouden met een

gezonde verhouding tussen het soort tekst, het perspectief van de auteur op desbetreffende onderwerpen, eveneens het jaar waarin de tekst geschreven is. In het eerste deel zal tevens een overzicht geboden worden van de geïnterviewde deelnemers, hun leeftijd, opleidingsniveau en politieke voorkeur. Hoewel dit werk erkent dat een selectie van negen geïnterviewde deelnemers met oogpunt op kwantiteit geen representatieve afspiegeling vormt van de Nederlandse samenleving, zorgt deze diversiteit in kenmerken van de geïnterviewde deelnemers er wel voor dat elke laag van de samenleving gerepresenteerd wordt. Zij vertegenwoordigen derhalve de publieke opinie die ik in dit hoofdstuk tracht te onderzoeken.

Het tweede deel van dit hoofdstuk zal beginnen met een overzicht van basale feiten over, ten eerste, de Oktoberoorlog en, ten tweede de oliecrisis uit 1973. Per gebeurtenis zal er zodoende onderzocht worden in hoeverre de academische literatuur, enerzijds, en de publieke opinie aan de hand van de bevindingen uit de interviews, anderzijds, corresponderen met de vooropgestelde feiten.

EEN ANALYSE VAN DE BESTUDEERDE LITERATUUR EN AFGENOMEN INTERVIEWS

Bestudeerde literatuur

Hoewel al kort vermeld in de inleiding van dit hoofdstuk, maar zeker het herhalen waard: deze vergelijking van literatuur is gebaseerd op zo divers mogelijke werken en geïnterviewde deelnemers, waarbij rekening is gehouden met een breed scala factoren. Voor de literatuur was dit het soort (artikels, boeken en hoofdstukken uit bundels), de

achtergrond van de auteur, eveneens de tijd waarin de tekst geschreven is. Deze factoren hebben immers allen op hun eigen manier een invloed op het uiteindelijk geproduceerde werk en dragen er in grote mate aan bij, zoals in het tweede deel van dit hoofdstuk zal blijken, hoe de mening van de lezer beïnvloed wordt bij het lezen ervan.

Voor de geïnterviewde deelnemers is er rekening gehouden met factoren zoals leeftijd, politieke voorkeur en opleidingsniveau. Deze hebben *an sich* eveneens invloed op het referentiekader van de deelnemers en zodoende dus ook de manier waarop zij het Israëliisch-Palestijns conflict beschouwen.

De basis van dit onderzoek wordt geboden door het boek *Doelwit Rotterdam* van de schrijvers Duco Hellema, Cees Wiebes en Gerardus Witte. Alle drie gespecialiseerd in de geschiedenis van de internationale betrekkingen schrijven deze auteurs hun boek een ruime twintig jaar na de turbulente periode van begin jaren '70, iets wat hen de mogelijkheid geeft om met nieuwverworven inzichten aan de slag te gaan. Het boek behandelt voornamelijk de Nederlandse rol in de Oktoberoorlog en de daaraan verbonden oliecrisis en geeft keer op keer, zoals in het tweede deel zal blijken, blijk van sympathieën tegenover het Nederlandse regeringsbeleid destijds, een onbedoeld neveneffect hiervan dat andere landen worden afgedaan als struikelblokken binnen de internationale politiek.

Een tweede bestudeerd werk is het vijfde hoofdstuk van het boek *European Foreign Policy during the Cold War* van Daniël Möckli. Möckli is een onderzoeker aan het centrum van veiligheidsstudies in Zürich en is gespecialiseerd in internationale betrekkingen, met name

het Europees buitenlands- en veiligheidsbeleid. Hoewel hij ook heeft gestudeerd in Groot-Brittannië, verschaft zijn achtergrond als Zwitser in een land dat destijds niet in de Europese Gemeenschap (EG) zat, hem met een neutrale kijk op de gebeurtenissen zoals deze zich ontplooiden in de Gemeenschap als gevolg van het tumult in het Midden-Oosten. In het vijfde hoofdstuk focust de schrijver zich dan ook op de politiek van de EG begin jaren '70 en zal duidelijk worden dat hij op een volledig andere manier kijkt naar de rol van Nederland en omringende landen destijds, dan Hellema e.a. dat doen.

Het derde bestudeerde werk is een hoofdstuk uit het eerdergenoemde boek *Een open zenuw* van Peter Malcontent. Malcontent is docent-onderzoeker aan de universiteit van Utrecht en specialiseert zich in mensenrechten, met name het Nederlands buitenlands beleid omtrent dit onderwerp. In zijn boek houdt hij zich bezig met de moeizame verstandshouding tussen Nederland en het Israëliësch-Palestijns conflict. Hoewel evenals Hellema e.a. een Nederlands historicus, lijkt Malcontent in mindere mate een verdedigende positie in te nemen ten opzichte van het Nederlands regeringsbeleid.

Voor dit onderzoek zijn daarnaast ook twee artikelen bestudeerd. Het eerste is *Anglo-Dutch Relations during the Early 1970s* van eerdergenoemd schrijver Duco Hellema. Het artikel is geschreven enkele jaren na *Doelwit Rotterdam*, in 2001, en houdt zich bezig met *de facto* dezelfde onderwerpen. Hoewel de grote lijnen overeenkomstig zijn, hanteert hij in mindere mate een verdedigende positie tegenover de Nederlandse regering en neemt hij een ietwat globalere positie in ten opzichte van de Europese internationale politiek.

Het tweede en tevens laatste bestudeerde artikel is *Western Europe and the October War*, geschreven door Ibrahim Sus. Hoewel geschreven zo vroeg als 1974 toont dit artikel een opvallend accurate blik op de internationale politiek van de Europese Gemeenschap destijds. Het artikel is echter in het bijzonder interessant, vanwege de niet-westerse positie van de schrijver, die het conflict destijds beschrijft als een onvermogen, voor de eerste keer, van Europa om invloed uit te kunnen oefenen op de wereldpolitiek. Het biedt hierdoor een radicaal ander beeld dan de altijd zo eurocentrische blik van bovenstaande schrijvers.

Geïnterviewde deelnemers

Ook bij de geïnterviewde deelnemers valt eenzelfde diversiteit te herkennen. Voor dit onderzoek zijn er diepgaande interviews afgelegd met, ten eerste, twee studenten aan de universiteit van Utrecht, beiden 21 jaar oud en politiek links gekleurd. Dit zijn tweedejaars geschiedenisstudente Nikki Brouns en tweedejaars Taal- en Cultuurstudente Maayke Vossen.

Daarnaast is er voor dit onderzoek een interview afgelegd met 38-jarige econoom Bas van Dijk, WO-opgeleid en naar eigen zeggen klassiek liberaal.¹⁰³

Ook is er gesproken met 65-jarige Huub Timmermans, Universitair-opgeleid counselor. Hij laat weten tijdens verkiezingen neutraal te stemmen, op de Partij voor de Dieren, vanwege het feit dat betrouwbaarheid volgens hem een groot probleem is in de politiek.¹⁰⁴

¹⁰³ Interview met Bas van Dijk op 5 juni 2020 om 12:00. Naam omwille privacy redenen gewijzigd.

¹⁰⁴ Interview met Huub Timmermans op 4 juni 2020 om 16:00.

62-jarige Neerlandicus Jan Wolter is de vijfde respondent voor dit onderzoek, en stelt zich niet vertegenwoordigd te voelen door de politiek. In 2017 stemde hij voor de tweede keer in zijn leven op D66, uitsluitend om een tegenstem te bieden aan Forum voor de Democratie.

58-jarige Miriam Saelmans, opgeleid aan de kunstacademie ziet zichzelf niet als politiek geëngageerd, maar beschrijft haar politieke voorkeur als links. Zij vormt de zesde respondent voor dit onderzoek en heeft, evenals Timmermans en Wolter, de oliecrisis persoonlijk meegemaakt.

Ten slotte is er voor dit onderzoek gesproken met de 82-jarige Pierre Saelmans en de 77-jarige Fien Saelmans. Pierre is gepensioneerd bakker en bakkerij-eigenaar en Fien is gepensioneerd docente in kunst. Beiden hebben zij de oliecrisis persoonlijk meegemaakt en verrijken ze dit onderzoek door er gedetailleerd en persoonlijk over te spreken.

EEN VERGELIJKENDE STUDIE: DE OKTOBEROORLOG

Israël-Palestina. Een brandhaard van ellende

Op 6 oktober 1973 vielen de Egyptische en Syrische troepen Israël aan, in een poging de sinds 1967 door Israël bezette gebieden te heroveren. Zo luidt het begin van het boek *Doelwit Rotterdam*.¹⁰⁵ De schrijvers stellen dat, ondanks het feit dat er in de zomer al berichten hadden gecirculeerd over een mogelijke aanval, de oorlog de

¹⁰⁵ Duco Hellema, Cees Wiebes en Toby Witte, *Doelwit Rotterdam. Nederland en de oliecrisis 1973-1974* (Den Haag 1998) 13.

Israëlische legerleiding had verrast. Ze betwijfelen echter of de aanvallers het doel hadden om Israël van de kaart te vegen en geloven dat deze slechts beperkte militaire doeleinden trachtten te bewerkstelligen. Het daadwerkelijke doel van de oorlog was volgens hen slechts om een internationale crisis te veroorzaken en de grote mogelijkheden in te laten zien dat een voortdurende politieke impasse onhoudbaar was.¹⁰⁶

Daniël Möckli bespreekt in zijn boek echter een ander motief dat, hoewel enigszins tegemoetkomend op het punt van internationale crisis, toch een andere reden achter de oorlog erkent. Hij herinnert de lezer aan de verkiezingen in de Verenigde Staten van 1972, waarin veiligheidsadviseur van de Verenigde Staten (VS) Henry Kissinger en VS-president Richard Nixon zich terughoudend bleven opstellen tegenover het Midden-Oosten. De schrijver gelooft dan ook dat Anwar Sadat voormalig president van Egypte, door in oorlog te gaan, niet alleen ‘Arabische vernedering [wilde voorkomen] en zelfrespect [wilde herstellen]’, maar dat hij ernaar streefde om het Witte Huis te betrekken in de bemiddeling tussen de strijdende partijen.¹⁰⁷

De tegenstrijdigheid in beide opvattingen is opvallend, maar kan wellicht terug te leiden zijn naar het feit dat Nederland, het perspectief van waaruit de schrijvers van *Doelwit Rotterdam* hun boek hebben opgebouwd, een directere betrokkenheid had bij de internationale oproer die de oorlog met zich meebracht, voornamelijk vanuit de

¹⁰⁶ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 13.

¹⁰⁷ Daniel Möckli, *European Foreign Policy during the Cold War. Heath, Brandt, Pompidou and the Dream of Political Unity* (London 2008) 187.

Europese Gemeenschap. Möckli's boek is daarentegen internationaler georiënteerd dan dat en heeft zodoende wellicht aandacht gehad voor andere factoren die een rol gespeeld kunnen hebben in de oorzaak tot oorlogvoering.

Opvallend is dat, wanneer de geïnterviewde deelnemers gevraagd wordt om hun mening, het gros van hen niet ingaat op de specifieke gebeurtenissen die in de loop van de bestaansgeschiedenis van het Israëliisch-Palestijns conflict hebben plaatsgevonden, maar slechts de aard ervan omschrijft.

Zo stelt Bas van Dijk: 'de Israëliische staat en de problemen zijn er met name door orthodoxe joden, maar de haat jegens Israël en het continue gevecht tegen Israël heeft er natuurlijk mee te maken dat de islamitisch-Arabische cultuur extreem anti-Joods is, en de Palestijnen zijn dat ook. Ze zijn natuurlijk wel slachtoffer, maar het conflict in zijn totaliteit is eigenlijk inmiddels een voor mijn gevoel groot orthodox-religieus conflict. En een religie is natuurlijk altijd dogmatisch, mensen raken volledig overtuigd van hun eigen gelijk. Daar kom je niet uit, zolang mensen orthodox-religieus zijn.'¹⁰⁸ Van Dijk maakt vervolgens het vergelijk tussen het conflict en een vastgelopen huwelijk: 'het is net als een huwelijk en je gaat scheiden. Niemand is per direct fout, maar het is niet verenigbaar meer. Beide partijen zien elkaar niet als mens.'¹⁰⁹

Zijn mening is volgens hem gebaseerd op persoonlijke ervaringen. Hij spreekt over zijn reizen naar Syrië en Libanon en stelt dat 'als je over Israël praat, dan is het ronduit keihard antisemitisch. Daar kun je niets anders van

¹⁰⁸ Interview met Bas van Dijk.

¹⁰⁹ Ibidem.

maken. Dat zit ook heel erg diep. Aan de andere kant heb ik dat ook gezien, met name in Libanon, die behandelen de Palestijnen in vluchtelingenkampen echt als straatvuil'.¹¹⁰

Neerlandicus Jan Wolter sluit zich aan bij de eindeloosheid van het conflict en de verharding van beide standpunten. Hij plaats het conflict tevens in een grotere context wanneer hij het vergelijkt met de situatie in Ierland: 'Er zijn twee dingen die lijken voor mij heel erg op elkaar. Dat is het Palestina-conflict en dat in Noord-Ierland. Je zou kunnen zeggen: de Palestijnen wonen daar ook en ze zijn tweederangsburgers gemaakt in hun eigen land. Dat zou niemand accepteren. Hetzelfde geldt voor Ierland. Het is een eiland en het noordelijk stuk heet niet Noord-Engeland, maar Noord-Ierland, dus hoe kunnen de Engelsen nou claimen dat het van hen is?'.¹¹¹

Hij vervolgt door de andere kant van de medaille te tonen en stelt: 'Het morele gelijk zit in zekere zin aan de kant van de Palestijnen, maar zowel de Palestijnen in Israël als de Katholieken in Ierland hebben een grote fout gemaakt; de IRA met hun bomaanslagen en de Palestijnen met hun vliegtuigkapingen tijdens de Olympische spelen in '72. Ze hebben gewoon hun eigen ruiten ingegooid, want wat ze wilden doen was bewustwording creëren voor hun situatie, maar wat er gebeurde was dat iedereen een hekel aan ze kreeg. Dat is een historische fout geweest, want de wereld voelde zich al schuldig tegenover Joden en wat de Palestijnen vervolgens gaan doen is onschuldige mensen gijzelen.'¹¹²

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Interview met Jan Wolter op 7 juni 2020 om 13:00.

¹¹² Interview met Jan Wolter.

Wolter is het tevens eens met Van Dijk wanneer het gaat over de onverzoenlijkheid van beide partijen. Hij stelt: ‘die Orthodoxe Joden, die zijn volgens mij net zo erg als die extremistische Islamiëten. Er valt absoluut niet mee te praten want “zij zijn het uitverkoren volk en dus ligt het gelijk aan hun kant”. En dan kolonies stichten op Palestijns grondgebied, ommuurd met prikkeldraad; dat zijn allemaal provocaties. Die standpunten zijn steeds meer gaan verharderen, dat krijg je als twee partijen elkaar haten. Het is een lied zonder einde, ik ga het niet meer meemaken dat het nog goedkomt.’¹¹³

Fien Saelmans, hoewel ze toegeeft weinig kennis te hebben van het conflict, stelt: ‘Dat heeft geen einde, dat conflict. Het is volgens mij niet meer dan een brandhaard van ellende’.¹¹⁴

De verschillen in de manier waarop het Israëliësch-Palestijns conflict wordt omschreven door de academische literatuur enerzijds en de geïnterviewde deelnemers anderzijds is opvallend. Het is uiteraard de taak van een goede geschiedschrijver om historische gebeurtenissen met diepgang te analyseren en om context en oorzaak met elkaar te verweven tot een verklarend geheel, maar de interviews tonen aan dat het conflict op een maatschappelijk vlak veel basaler bekeken wordt: dit is een eindeloos conflict waarbij twee partijen noch gelijk, noch ongelijk hebben en verزند zitten in hun eigen standpunten. Kleine details zoals de Oktoberoorlog zijn voor de respondenten slechts een onderdeel van en groter onoplosbaar geheel.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Interview met Fien Saelmans op 9 juni 2020 om 12:00.

Dat laatste heeft voor een groot deel te maken met de aard van het onderwijs, zo speculeert Timmermans: ‘dit conflict heeft nooit op de voorgrond gestaan toen ik studeerde. Er is ook vrijwel geen aandacht aan besteed toen ik jong was, dat werd niet behandeld.’ Hij maakt vervolgens een opvallende opmerking wanneer hij stelt dat ‘de laatste jaren het ook niet zo onder de aandacht is in de media, dit conflict. Eigenlijk alleen als Amerika zich ermee bemoeit of als er weer iemand is beschoten. Het komt pas in de schijnwerpers op het moment dat het bedreigend is voor de wereldorde.’¹¹⁵

Geschiedenisstudente Nikki Brouns herkent zich hier ook in: ‘ik moet eerlijk zeggen dat ik er weinig van in de media kan vinden, ik zoek er wel eens iets over op, maar dan moet ik er echt specifiek naar gaan zoeken.’¹¹⁶

Nederland. Een geïsoleerde positie

Hoe je het ook wendt of keert, de oorlog, later bekend geworden als de Oktoberoorlog, had volgens de bestudeerde academici een grote impact op de internationale politieke sfeer. In Nederland heerste volgens de schrijvers van Doelwit Rotterdam de consensus dat Israël geholpen moest worden, zoals dat ook in 1956 en 1967 was gebeurd.¹¹⁷ Het kabinet-Den Uyl drukte dan ook haar pro-Israëliëse sympathieën uit, zowel in de binnenlandse politiek als binnen de Europese Gemeenschap. Hellema e.a. beschrijven in hun boek hoe de Israëliëse ambassadeur aan Nederland om militaire hulp had gevraagd, gezien de overige West-Europese

¹¹⁵ Interview met Huub Timmermans.

¹¹⁶ Interview met Nikki Brouns op 4 juni 2020 om 11:00.

¹¹⁷ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 13.

landen een embargo hadden uitgevoerd op het leveren van dergelijke steun. Hoewel pas toegegeven in 1993, vertellen de schrijvers hoe Henk Vredeling, minister van defensie en F. Kruimink, coördinator Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten van Algemene Zaken, een centrale rol hebben gespeeld bij het in het geheim leveren van munitie en wapenonderdelen aan Israël. Dit is een actie waar minister-president Den Uyl destijds niet van op de hoogte zou zijn geweest volgens Vredeling, maar zowel Hellema e.a., als Peter Malcontent betwijfelen dit laatste.¹¹⁸ Deze pro-Israëlische houding zou volgens de schrijvers Den Haag hoe dan ook in een geïsoleerde positie zetten.¹¹⁹

Een geïsoleerde positie die volgens Wolter desalniettemin het gevolg is van een collectief schuldgevoel: ‘Nederlanders hebben heel lang zoiets gehad van: wij hebben het goed voor elkaar, we staan aan de goede kant van de streep en hebben het gelijk altijd aan onze kant. Dat Nederland zo’n standpunt innam’, zo stelt de Neerlandicus, ‘dat had alles te maken met de Tweede Wereldoorlog. Het verwerken van de oorlog moest nog beginnen, daar werd niet over gepraat. Toen ik een jaar of negen was, toen pas kwamen die beelden van de kampen op televisie. Hoe verbijsterend is dat?’. Na een korte pauze vervolgt hij door te stellen: ‘Nederlanders hadden een bepaalde indruk van zichzelf: allemaal hadden ze zogenaamd in het verzet gezeten, maar in realiteit waren dat slechts tientallen mensen en de rest deed gewoon wat de Duitsers hen opdroegen’. ‘Niet dat ik daarover wil oordelen, want het is makkelijk om na de oorlog heldhaftig te zijn’, voegt hij snel toe, ‘maar dat schuldgevoel dat

¹¹⁸ Peter Malcontent, *Een open zenuw*, 88.

¹¹⁹ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 38.

mensen toch wel hadden, wetende wat daar gebeurd was, is zo buitenproportioneel. We gingen daar in de jaren '80 pas kritisch over nadenken, maar toch denk ik dat dat wel al onderhuids aanwezig was, dat schuldgevoel.'¹²⁰

Timmermans sluit zich daarbij aan en stelt: 'dat Israëlich-Palestijns conflict en de Tweede Wereldoorlog hangen heel erg met elkaar samen.'¹²¹ Hij is ervan overtuigd dat haat richting de Joden nog heel erg aanwezig was in de samenleving, ook na de Tweede Wereldoorlog. 'Nadat veel Joden waren weggevoerd naar de kampen,' zo stelt hij, 'zijn veel Nederlanders hun huizen leeg gaan plunderen. Dat is koloniaal denken en daar zijn wij niet vrij van. Ik denk dus zeker dat er een schuldbesef is geweest in die Nederlandse houding en dat de regering daarom zo'n pro-Israëliche houding heeft aangenomen.'¹²²

Timmermans kent daarnaast echter nog een andere reden toe aan het Nederlands standpunt: 'Ik denk ook dat Nederland toen een uitstekende verhouding had met Amerika, dat waren denk ik twee handen op een buik. De Amerikanen namen een standpunt in en dus de Nederlanders ook'.

Het is opvallend dat het verband tussen het schuldgevoel als gevolg van de Tweede Wereldoorlog in relatie tot de Nederlandse houding met betrekking tot het Israëlich-Palestijns conflict zo sterk belicht wordt door twee van de geïnterviewde deelnemers, terwijl dit verband uitblijft in de literatuur. Timmermans speculeert hierover

¹²⁰ Interview met Jan Wolter.

¹²¹ Interview met Huub Timmermans.

¹²² Interview met Huub Timmermans.

en stelt: ‘alles wat moeilijk is in de geschiedenis, dat lijken we gewoon over te slaan.’¹²³

Het bovenstaande is dan ook een opvallende vondst, aangezien het aantoonde dat een belangrijke verklaring voor de Nederlandse pro-Israëliëse houding in een groot deel van de literatuur omtrent het onderwerp mist; de schuldgevoelens omtrent het oorlogsverleden. Een factor die volgens de latere studie van Malcontent de Nederlandse opstelling ten aanzien van het Israëliësch-Palestijns conflict lang heeft beïnvloed.

Wat de reden voor het Nederlands standpunt ook was: het zou in de aankomende maanden menigmaal de aanleiding zijn voor tegenstrijdige belangen binnen de Europese Gemeenschap, en zou de samenwerking tussen de Negen stroef laten verlopen, zo geloven Hellema e.a.¹²⁴ Opvallend hierbij is wel dat zij door hun hele boek Frankrijk aanwijzen als dwarsligger binnen de Gemeenschap, terwijl Möckli in zijn hoofdstuk juist een tegenovergesteld beeld schetst, en Nederland neerzet als het struikelblok in het grotere proces van Europese integratie. Deze tegenstrijdigheid in de literatuur tussen Hellema en andere auteurs zal in het volgende onderwerp nog sterker naar voren komen.

EEN VERGELIJKENDE STUDIE: DE OLIECRISIS VAN 1973

De vooravond van de Oktoberoorlog

Voor dit hoofdstuk over zal gaan op de reactie van Nederland op het olie-embargo, evenals de samenwerking

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 78.

binnen de Europese Gemeenschap op dit gebied, zal er eerst een overzicht gegeven worden van de ontwikkelingen betreffende olie, voorgaand aan de Oktoberoorlog. Volgens Hellema e.a. is het namelijk belangrijk te onthouden dat zich allerlei onopgeloste problemen voordeden binnen de internationale markten op de vooravond van de oorlog.¹²⁵

Ten eerste, zo stellen de schrijver, was er een grote stijging waar te nemen in de vraag naar olie; West-Europese landen waren namelijk steeds afhankelijker geworden van de olie-import. Dit was de olieproducerende landen en met name Saudi-Arabië niet ontgaan.¹²⁶ Daarnaast was de positie van de *Seven Sisters*, zeven van de grootste internationale oliemaatschappijen, verzwakt, met name door de samenwerking van de Organisatie van Olieproducerende Landen (OPEC).¹²⁷ Beide ontwikkelingen maakten, aldus Möckli, de internationale olieproductie en handel in toenemende mate gevoelig voor politisering.¹²⁸

Het embargo. Terecht of onterecht?

In het licht van de Oktoberoorlog die vervolgens uitbrak, werden de geruchten versterkt dat de Arabische wereld een olie-embargo uit zou roepen over de landen die besloten om Israël te steunen in de oorlog, zo stellen de schrijvers van *Doelwit Rotterdam*.¹²⁹ Nederland, zo vervolgen ze, zag deze geruchten echter niet als een acuut gevaar. Op 21

¹²⁵ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 43.

¹²⁶ Ibidem, 44.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Möckli, *European Foreign Policy during the Cold War*, 190.

¹²⁹ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 53.

oktober werd er door het Arabische Bureau voor de Boycot vermeld dat de leden van de Liga de oliestroom af moesten snijden naar Rotterdam. Slechts een paar weken later, op 2 november, gebeurde wat er al een tijd gevreesd werd: Saudi-Arabië sloot zich aan bij het embargo. De Nederlandse overheid reageerde met verbazing. Ibrahim Sus bespreekt dit ook in zijn artikel en geeft een verklaring voor deze houding. Hij stelt: ‘het idee van verdeelde Arabieren, incapabel om olie als een wapen te gebruiken, was steevast verankerd in veel Europese gedachten.’¹³⁰ Met deze woorden legt de schrijver de vinger op de zere plek.

De 21-jarige Maayke Vossen, een van de respondenten, lijkt zich te scharen achter de mening van Sus. Ze drukt sympathie uit voor de Arabische houding en stelt: ‘waarom zou je je olie verkopen aan iemand die de ondergang vormt van een gebied dat jij steunt? Daarnaast is het Arabisch kapitaal; ze mogen er zelf mee doen wat ze willen. Ik begrijp best dat ze dan zeggen: “wij staan achter de Palestijnen en we willen dat zij territorium krijgen. Als jullie de andere partij steunen en daarmee ook het gebruik van geweld tegen de Palestijnen, dan gaan wij geen handelsrelaties met jullie aan”. Ik denk dat daar best wel iets voor te zeggen valt en ik vind het jammer dat het zo eenzijdig wordt bekeken.’¹³¹

Wolter, man van een andere generatie, ziet het niet zo en stelt: ‘Het is niet zo dat ze die olie niet willen verkopen, maar ze gebruiken het om ons tot een bepaald standpunt te

¹³⁰ Ibrahim Sus, ‘Western Europe and the October War’, *Journal of Palestine Studies* 3 (1974) 2, 65-83, aldaar 71.

¹³¹ Interview met Maayke Vossen op 5 juni 2020 om 11:00

dwingen. Dat is gewoon chantage, dat is geen manier om in discussie te gaan met iemand.¹³²

Hoewel er wellicht voor beide partijen iets te zeggen valt, lijkt Vossen zich hard te maken voor een minder westerse kijk op het conflict. Ze spreekt over Europa dat zich, volgens haar, ‘in een slachtofferrol lijkt te plaatsen’, terwijl, ‘als de zaak andersom was geweest, de Europeanen wellicht hetzelfde hadden gedaan. En dan zou het beschouwd worden als een strategische zet.’¹³³ Hiermee benadrukt ze stellig en borduurt ze tevens voort op de houding van Sus, die meer aandacht lijkt te willen creëren voor de altijd zo dominante houding van Europa in de wereld.

Maar dit Eurocentrische perspectief lijkt ook dominant te zijn in westerse literatuur omtrent het onderwerp, want geen van de overige bestudeerde academische teksten hebben aandacht voor de andere kant van de medaille. Daarin worden slechts de nadelige gevolgen van een embargo op Europa benadrukt. Dit laat zien dat academische literatuur niet slechts subjectief kan zijn in de subjectiviteit in de academische literatuur omtrent het Israëliësch-Palestijns conflict nauw samenhangt met het perspectief van waaruit geschreven wordt.

Nederland als martelaar. Een wijzend vingertje

Hoewel de Nederlandse steun aan Israël de officiële verklaring was voor de uitvoering van het embargo, geloofde Max van der Stoep, minister van Buitenlandse Zaken destijds, niet dat het embargo specifiek gericht was

¹³² Interview met Jan Wolter.

¹³³ Interview met Maayke Vossen.

op Nederland, zo stellen Hellema e.a.¹³⁴ Van der Stoel geloofde daarentegen dat Nederland was uitgekozen als doelwit, vanwege de positie van Rotterdam als distributiecentrum van olie door heel West-Europa. Het embargo was volgens hem dus gericht op de Europese Gemeenschap als geheel en tevens al gepland voorgaand aan de Oktoberoorlog.¹³⁵

Hoewel ze dit niet expliciet stellen, doet zowel de titel van het boek (*Doelwit Rotterdam*) als de manier waarop de verdenking wordt gepresenteerd vermoeden dat de schrijvers deze mening delen.

Het was tevens ook deze verdenking, zo stellen de schrijvers, die Nederland ertoe zette om binnen de Europese Gemeenschap te pleiten voor een gezamenlijke oplossing voor het olieprobleem. De schrijvers lijken zich als één man achter deze ‘solidaire’ oplossing te scharen en beschrijven dan ook met veel verontwaardiging hoe Frankrijk en Groot-Brittannië destijds weigerden aan het plan mee te werken. Door te stellen dat deze landen geloofden dat ‘Nederland het embargo over zichzelf had uitgeroepen’ wekken de schrijvers het idee op bij de lezer dat de Gemeenschap Nederland als een baksteen had laten vallen op het moment dat zij hulp het hardst nodig had.

Daniël Möckli toont echter de andere kant van de medaille en stelt, bijna verwijtend, dat Nederland eerder Pompidou’s advies had afgewezen om een olievoorraad op te slaan voor tijden van crisis en dat zij eveneens Frankrijks voorstel voor een gemeenschappelijk energiebeleid van de hand had gewezen.¹³⁶ ‘Nederland’,

¹³⁴ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 63.

¹³⁵ *Ibidem*, 71.

¹³⁶ Möckli, *European Foreign Policy during the Cold War*, 238.

zo eindigt Möckli, ‘[verwachtte] nu ineens dat haar problemen met iedereen gedeeld moesten worden’.¹³⁷

Hoewel de literatuur omtrent dit onderwerp het niet erkent, gelooft Jan Wolter dat het ongeloof van Nederland dat ze niet te hulp gestaan werd, voor een groot deel te maken heeft met het feit dat Nederland zichzelf beschouwde als martelaar. Hij stelt: ‘het feit dat wij daar als enige land, samen met Amerika gestraft werden, dat zegt iets. We hebben volgens mij ook geen water bij de wijn gedaan. Het kiezen voor Israël en dan gestraft worden door de Arabische landen, dat was echt koren op de molen. “Kijk ons eens, we staan aan de goede kant”. Daarom deed de regering ook geen concessies aan de Arabische landen, dat was een manier om ons te profileren. Nederlanders hebben altijd dat opgeheven vingertje gehad, heel erg lang. Voor de overheid was dit echt iets van “kijk ons hier het juiste doen”. Het was een martelaarspositie volgens hen’.¹³⁸

Timmermans erkent dit ook en stelt: ‘Nederland zit heel erg met haar eigen hypocrisie. Niet kunnen toegeven en niet nuchter analyseren, niet nuchter zin over de situatie en nog steeds koloniaal denken.’¹³⁹ Hij vervolgt door te stellen dat ‘de rol van Nederland [is] altijd aan veel vragen onderhevig geweest. Nederland is dapper, laf en hypocriet tegelijk en doet met het vingertje naar andere landen wijzen.’¹⁴⁰

De manier waarop de aard van Nederland door deze twee respondenten krachtig wordt verwoord is opvallend,

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ Interview met Jan Wolter.

¹³⁹ Interview met Huub Timmermans.

¹⁴⁰ Interview met Huub Timmermans.

gezien een dergelijk verband in de academische literatuur uitblijft. Voornamelijk Hellema e.a. lijken net als Nederland ‘met opgeheven vinger’ over de Nederlandse houding te spreken. Wellicht is dat ook een vorm van niet nuchter analyseren, zoals Timmermans dat verwoordt.

Tegenstrijdige belangen binnen de Gemeenschap

Tegenstrijdige belangen tussen de lidstaten bleven in de maanden vanaf het olie-embargo botsen. Hellema e.a. vermelden dat de Nederlandse regering tot eind december een poging had gedaan om tot een gemeenschappelijk besluit te komen. Hierbij was de voornaamste tactiek om andere landen ervan bewust te maken wat de gevolgen zouden zijn voor hun olietoevoer indien ze Nederland niet te hulp zouden schieten.¹⁴¹

Geschiedenisstudente Nikki Brouns ziet deze tegenstrijdigheid binnen de Gemeenschap als de koppigheid van zowel Frankrijk als Nederland. Ze zegt: ‘de hele Europese integratie viel eigenlijk een beetje uiteen, omdat Frankrijk en Engeland bang waren dat, als ze Nederland gingen steunen, zij ook geen olie meer zouden ontvangen. Op dat moment was de Gemeenschap echter ook bezig met het beschrijven van de Europese identiteit als tegenreactie op de Kissinger speech.’¹⁴² Van

¹⁴¹ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 149.

¹⁴² De Kissinger speech is een speech zoals opgesteld door Veiligheidsadviseur Henry Kissinger. Getiteld ‘The Year of Europe’ is het een poging vanuit de Verenigde Staten om een Europese integratie te bewerkstelligen met Amerikaanse invloeden, een actie die Kissinger door de Europese Gemeenschap niet in dank werd afgenomen.

de ene kant heb ik dus geen begrip voor de Franse positie, want op een dergelijk moment zou je je juist als eenheid op moeten stellen. Aan de andere kant denk ik dat die angst voor landen om ook een embargo over zich uitgeroepen te krijgen best wel gegrond was. Misschien was de Franse houding slecht getimed, maar het is ook wel koppigheid van beide kanten: Nederland was te koppig om zich neutraler op te stellen, maar Frankrijk was voornamelijk pro-Palestijns omdat Amerika dat niet was. Frankrijk deed destijds steevast het tegenovergestelde van wat Amerika deed.¹⁴³

Wie de dwarsligger binnen de Gemeenschap ook was: er kon niet voorkomen worden dat de tegenstrijdigheid van opvattingen een kookpunt bereikte. Dit gebeurde tijdens de Top van Kopenhagen op 15 en 16 december. Deze bijeenkomst was in het leven geroepen met als doel om de Europese integratie een helpende hand toe te rijden, maar wordt door Hellema e.a. gezien als een poging van de Fransen om een Arabische dialoog aan te gaan en zodoende een betere band op te bouwen met de Arabische landen, iets wat de Nederlanders beschouwde als een verraad aan Israël.¹⁴⁴

Desondanks werden vier Arabische ministers uitgenodigd voor het onderhandelproces. Niet alleen Hellema, maar ook Möckli beschouwt dit laatste als een curiositeit. Het is volgens hem een blijk van de macht van olieproducerende landen op dat moment.¹⁴⁵ Möckli ziet de bijeenkomst dan ook als een crisisbijeenkomst en tevens een test van het vermogen van de negen om iets op te

¹⁴³ Interview met Nikki Brouns

¹⁴⁴ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 154.

¹⁴⁵ Möckli, *European Foreign Policy during the Cold War*, 240.

bouwen dat gewicht zou kunnen geven aan de politieke ambities van de Gemeenschap.¹⁴⁶ De lidstaten, zo concludeert Möckli, waren aan het einde van het jaar dan ook meer overtuigd dan ooit om met één stem te spreken in een globale diplomatie en voor Europa om zekere politieke autonomie te verwerven.¹⁴⁷

Volgens Hellema e.a. was de Top echter een grote mislukking: er was geen overeenkomst geformuleerd over een gezamenlijk energiebeleid, noch over een gezamenlijke oplossing met betrekking tot het embargo.¹⁴⁸

De schrijvers erkennen daarentegen wel dat de bijeenkomst door de Nederlandse regering als positief werd ontvangen. Nederland had met steun van West-Duitsland, dat zich steeds meer bewust was geworden van haar afhankelijkheid van de Nederlandse oliedistributie, een voorstel van Pompidou tegen weten te houden voor een verdere Euro-Arabische dialoog, iets wat tevens inging tegen de Atlantische positie die Nederland tot dan toe had aangehouden.¹⁴⁹

Daarnaast, zo concluderen Hellema e.a., was de Nederlandse regering tot een aantal conclusies gekomen: een gemeenschappelijke aanpak voor het Nederlandse probleem zou er niet meer komen, maar dat zou waarschijnlijk ook niet meer nodig zijn.¹⁵⁰ Met betrekking tot het embargo leek Nederland er toch niet zo slecht voor te staan als gedacht: er werd geconcludeerd dat het embargo niet had gewerkt. Daarnaast zou Nederland er,

¹⁴⁶ Ibidem, 219.

¹⁴⁷ Ibidem, 224.

¹⁴⁸ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 159.

¹⁴⁹ Hellema, Wiebes en Witte, *Doelwit Rotterdam*, 159.

¹⁵⁰ Ibidem, 160.

met de aangeboden steun vanuit de Verenigde Staten, wel doorheen komen.¹⁵¹ Het embargo zou desondanks nog maanden standhouden.

Persoonlijke invalshoeken. De oliecrisis als lachertje

Dat na enkele maanden duidelijk werd dat het embargo weinig effectief was geweest, was volgens de geïnterviewde deelnemers iets wat in hun ogen al duidelijk was vanaf het begin.

Zo stelt Pierre Saelmans, gepensioneerd bakker en bakkerij-eigenaar, ‘Er werd veel mee gelachen hoor, dat gold voor heel veel mensen’.¹⁵² Hij vertelt over zijn vader, die ‘destijds al aan hamsteren deed. Hij had een tank van 5000 liter onder de grond gegraven en gevuld met olie. Daar dacht hij schatrijk mee te worden, hij dacht: “die olie is straks onbetaalbaar”. Nou, dat viel achteraf wel mee.’¹⁵³

‘Qua beperkingen kan ik me de autoloze zondag herinneren, dat er kinderen over straat speelden. En we moesten van Den Uyl de gordijnen dichtdoen en de verwarming lager zetten’.¹⁵⁴ Toen hem gevraagd werd of hij zich daaraan hield, begon hij te lachen. ‘Welnee, de gordijnen dichtdoen. Dat werd echt als een lachertje ontvangen destijds. Ik weet ook nog dat de olie op de bon was, maar als je hier over de grens ging, dan kon je zoveel tanken als je wilde.’¹⁵⁵

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Interview met Pierre Saelmans op 9 juni 2020 om 12:00.

¹⁵³ Interview met Pierre Saelmans.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ Ibidem.

Zijn vrouw, Fien, knikt eenstemmig met dit verhaal en voegt eraan toe: ‘We kregen het allemaal wel mee, maar het was niet alsof we dachten: “morgen vergaat de wereld”. We hebben niet veel beperkingen gehad. Het is misschien onze naïviteit, maar het interesseerde ons ook echt niet. We hadden toen net de bakkerij, dat interesseerde ons. En die draaide als een tierelier.’¹⁵⁶

‘Ja,’ valt Pierre in, ‘het was alsof de mensen dachten: “nou ja, dan gaan we maar een vlaai halen”.’¹⁵⁷

Jan Wolter heeft eenzelfde soort herinneringen van de oliecrisis. Hij stelt: ‘Volgens mij werd dat helemaal niet serieus genomen destijds. Het enige wat ik me kan herinneren is dat liedje van *Kiele Koewit* en die van *Den Uyl is in Den Olie*. Ik kan me ook nog de carnavalsoptocht herinneren van dat jaar, die ging altijd in op de actualiteit. Er waren toen heel veel wagens die over de oliecrisis gingen, daar werd echt lachend over gedaan vanuit de samenleving volgens mij. Wat ik bedoel te zeggen is: als het een echte crisis is, dan ga je daar niet zo de draak mee steken.’¹⁵⁸ Hij eindigt met een persoonlijk verhaal en stelt: ‘de autoloze zondag, die weet ik nog goed. Mijn vader had namelijk een invalidekaart, waardoor wij wel mochten rijden. En dat deden we ook.’¹⁵⁹

Timmermans gelooft zelfs dat de moord op Kennedy een decennium voor de oliecrisis een veel grotere impact

¹⁵⁶ Interview met Fien Saelmans.

¹⁵⁷ Interview met Pierre Saelmans.

¹⁵⁸ Interview met Jan Wolter.

¹⁵⁹ Interview met Jan Wolter.

heeft gemaakt. Hij stelt: ‘De ernst van de situatie destijds die had ik niet in de gaten, die kwam absoluut niet tot me. De moord op Kennedy, daarentegen, die had een enorme impact op de wereld, echt enorm. Als ik een belangrijke historische gebeurtenis zou moeten noemen uit mijn leven, dan zou ik absoluut de moord op Kennedy zeggen, niet de oliecrisis. Ik durf zelfs te stellen dat de president van Amerika toen belangrijker was dan de koningin van Nederland.’¹⁶⁰

De onbeduidendheid en de geringe impact van de situatie destijds wordt eveneens bevestigd door Miriam Saelmans, wanneer haar gevraagd wordt wat ze zich van de oliecrisis kan herinneren. Ze vertelt: ‘het meeste wat me is bijgebleven van de oliecrisis is dat we een autoloze zondag hadden. En net op die zondag gingen we op visite bij mijn oma. De teckel die we bij ons hadden sprong toen ineens uit de auto...’.¹⁶¹ De respondent is even stil en vervolgt dan ‘de auto? Goh, ja, die hadden we bij ons. Of was het toch een zaterdag? Hoe kom ik eigenlijk aan dat verhaal?’¹⁶²

Wanneer haar moeder, eerdergenoemde Fien Saelmans, bevroegd wordt over dit verhaal, corrigeert ze haar dochter en stelt ze: ‘nee, zo zat het niet. We namen het hondje wandelend mee, en toen stak het ineens de straat over. Er kwam toen een brommer aan, die het hondje aanreed. Zowel de vrouw achterop de brommer als het hondje waren gewond. We hebben toen een taxi moeten bellen die

¹⁶⁰ Interview met Huub Timmermans.

¹⁶¹ Interview met Miriam Saelmans op 7 juni 2020 om 11:00.

¹⁶² Interview met Miriam Saelmans.

ons naar de dierenarts bracht, want we konden niet in de auto rijden.’¹⁶³

Uit deze verhalen zijn een aantal conclusies te trekken in relatie tot de eerder geanalyseerde academische literatuur. Ten eerste kan er gesteld worden dat alle respondenten die de oliecrisis destijds hebben meegemaakt, deze niet al te serieus hadden ervaren. Wanneer hen gevraagd werd of de oliecrisis een invloed had gehad op hun standpunt betreffende het Israëliisch-Palestijns conflict, antwoordden zij stellig met ‘nee’. Veel van hen hadden daarnaast het verband tussen het olie-embargo en het Israëliisch-Palestijns conflict überhaupt niet getrokken, maar ervaren dit als twee losstaande gebeurtenissen.

De onvolledigheid van de herinnering van Miriam Saelmans wanneer ze spreekt over haar persoonlijke ervaring met de oliecrisis zegt tevens iets over de aard van het conflict destijds. Hoewel een deel van deze onvolledigheid te wijten is aan de relatief jonge leeftijd die ze destijds had, laat het ook zien dat, indien de oliecrisis een dermate cruciale historische gebeurtenis was geweest zoals deze in de literatuur wordt beschreven, de respondent deze waarschijnlijk helderder had ervaren. Dat is ook terug te zien in het feit dat de herinneringen die de respondenten ophaalden toen hen gevraagd werd naar de oliecrisis, allen persoonlijk van aard zijn. Ze hebben slechts indirect te maken met de oliecrisis, maar zijn eigenlijk allemaal te herleiden naar persoonlijke ervaringen van toen.

CONCLUSIE

¹⁶³ Interview met Fien Saelmans.

Uit deze analyses kunnen zodoende een aantal belangrijke conclusies getrokken worden.

Een eerste opvallende tendens die terug te zien is in dit gehele onderzoek is dat de diepgang waarmee een historische gebeurtenis aan bod komt in de academische literatuur niet per definitie resoneert met de manier waarop de geïnterviewde deelnemers over eenzelfde gebeurtenis spreken. Het gros van de respondenten keek op een heel andere manier naar het Israëliisch-Palestijns conflict; zij hadden slechts oog voor de aard van het conflict en benadrukten de onoplosbaarheid ervan, alsmede de onverzoenlijkheid van de deelnemende partijen. Van specifieke gebeurtenissen als onderdeel van het Israëliisch-Palestijns conflict zoals de Oktoberoorlog hadden zij geen weet. Ze hadden daarnaast ook geen interesse om er meer kennis over te verwerven. Het was voor hen slechts een onderdeel van een grootschalig zinloos geheel.

Daarnaast is er gebleken dat gekleurdheid iets is wat ook bij academische literatuur naar voren komt en soms een onbedoeld gevolg is van de manier waarop een schrijver over zijn of haar onderwerp spreekt. Specifiek kwam dit in dit onderzoek terug in de invalshoek waaruit literatuur geschreven werd: Hellema's *Doelwit Rotterdam* leek zodoende een academisch voorbeeld te zijn van 'het opgeheven vingertje' waar Wolter naar refereerde en 'het niet nuchter kunnen analyseren'. Alles werd in hun boek bekeken vanuit een eurocentrisch perspectief, waarbij kritische vragen over de opstelling van Nederland uitbleven en hierdoor ook een belangrijke analytische dimensie verloren ging.

Wat ook een rol speelt bij de gekleurdheid van de literatuur is de keuze van onderwerpen die in een boek aan het licht komen. De keuze van schrijvers, niet slechts Hellema e.a., maar ook Daniël Möckli en Ibrahim Sus, om niet te spreken over de relatie tussen het Nederlandse standpunt met betrekking tot het Israëliisch-Palestijns conflict enerzijds, en schuldgevoelens als overblijfsel van de Tweede Wereldoorlog anderzijds kan cruciaal zijn voor de manier waarop een lezer informatie tot zich neemt en beïnvloed wordt door hetgeen hij leest. Het al dan niet onbedoeld weglaten van zulke informatie kan gevolgen hebben voor de manier waarop een historische gebeurtenis zoals het Israëliisch-Palestijns conflict, en met name de rol van Nederland daarin, te boek komt te staan.

Dit is in een breder perspectief van nepnieuws te plaatsen; hoewel nepnieuws resoneert met subjectieve berichtgeving in de media en derhalve de beeldvorming van het volk omtrent een bepaald onderwerp kan beïnvloeden, heeft dit hoofdstuk aangetoond dat een dergelijke tendens ook mogelijk is in de academische literatuur. Subjectieve weergave van feiten, zowel bedoeld als onbedoeld, kan immers een grote impact hebben op de manier waarop een lezer een onderwerp beschouwt en zijn wereldbeeld erop aanpast. Het is hierom dat vergelijkende literatuurstudies, evenals maatschappelijke onderzoeken over bepaalde academische onderwerpen, meer aandacht zouden mogen verwerven in de wetenschappelijke wereld.

Hoewel dit boek erkent dat het geringe aantal geïnterviewde respondenten niet representatief is voor de Nederlandse bevolking, is het desalniettemin interessant om te zien hoe zij zich verhouden tot de wetenschappelijke literatuur omtrent het Israëliisch-Palestijns conflict.

De diepgang waarin academische schrijvers het conflict beschrijven resoneert namelijk niet met de manier waarop de respondenten over hetzelfde onderwerp praten. Zij kijken er heel anders naar en benadrukken de onoplosbaarheid van het conflict, alsmede de onverzoenlijkheid van de deelnemende partijen. In het licht hiervan is het desalniettemin interessant hoe zij desondanks verbanden leggen zoals de rol van de Tweede Wereldoorlog bij het Nederlands standpunt, maar ook de aard van de Nederlandse samenleving en haar geschiedenis in een groter verband met haar kijk op de wereld.

Het laat zien dat de wetenschappelijke wereld rondom het Israëliësch-Palestijns conflict wellicht minder verzand moet zijn in haar eigen analytische bevindingen, maar nog meer oog moet hebben voor het maatschappelijk vlak waarop een historische gebeurtenis beschouwd wordt. En dat is wellicht een van de belangrijkste bevindingen die dit hoofdstuk heeft gemaakt.

HOOFDSTUK VIER

Tussen Ideologie en Identiteit. Een reflectie op de gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme

Wytze Dijkstra

In 2016 draagt het International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) een nieuwe werkdefinitie van antisemitisme aan, waarin het IHRA middels een definitie en verschillende voorbeelden van antisemitisme vastlegt wat dit begrip behelst.¹⁶⁴ Het IHRA is een intergouvernementele organisatie die zich in samenwerking met de Verenigde Naties inzet voor herdenking van en onderwijs over de Holocaust. Inmiddels zijn er achttien landen die de definitie, op verzoek van het IHRA, hebben aangenomen. Echter, sinds de introductie van het IHRA-document – de definitie en de voorbeelden – is er vanuit verschillende hoeken kritisch gereageerd en

¹⁶⁴ “Working Definition of Antisemitism,” International Holocaust Remembrance Alliance, accessed April 20, 2020, <https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antisemitism?focus=antisemitismandholocaustdenial>

zijn er vraagtekens gesteld bij de politieke en maatschappelijke implicaties van de publicatie van dit document. Kenneth Stern, medeopsteller van het IHRA-document, waarschuwt voor de negatieve effecten die een (quasi)wettelijke invoering van dit document kan hebben op de vrijheid van meningsuiting.¹⁶⁵ Onder andere Stern ziet de invoering van het IHRA-document als een middel van de pro-Israëllobby voor het muilkorven van kritiek op de Staat Israël en Israëls buitenlandse politiek, door dergelijke kritiek te bestempelen als antisemitisch.¹⁶⁶

De ophef rondom het IHRA-document heeft voornamelijk betrekking op de voorbeelden van antisemitisme die het document aandraagt: van de elf voorbeelden van antisemitisme hebben er zes betrekking op de Staat Israël, waarmee het document, in de ogen van critici, antizionisme en antisemitisme in de regel aan elkaar gelijkstelt. Het vereenzelvigen van antizionisme en antisemitisme is vanaf het ontstaan van de zionistische ideologie in de 19e-eeuw een betwist vraagstuk geweest in verschillende religieuze, academische en maatschappelijke kringen. Vandaag de dag vormt de relatie tussen antizionisme en antisemitisme een belangrijk onderdeel van een verondersteld ‘nieuw antisemitisme’: een antisemitisme waarin het begin van de Tweede Intifada (2000-2005) en een toenemend antisemitisme in

¹⁶⁵ “Opsteller IHRA-definitie van antisemitisme waarschuwt tegen invoering ervan,” The Rights Forum, published September 12, 2018, <https://rightsforum.org/nieuws/opsteller-ihra-definitie-antisemitisme-waarschuwt-invoering-ervan/>

¹⁶⁶ “Opsteller IHRA-definitie van antisemitisme waarschuwt tegen invoering ervan,” The Rights Forum, published September 12, 2018, <https://rightsforum.org/nieuws/opsteller-ihra-definitie-antisemitisme-waarschuwt-invoering-ervan/>

Europa rond de eeuwwisseling als het beginpunt worden gezien van een antisemitisme wat zich specifiek richt op de Staat Israël. Brian Klug noemt dit idee ‘*the collective Jew*’: een fenomeen waarin de Joden als collectief worden gerepresenteerd in de Staat Israël, en waarin Israël zélf dus ontvankelijk zou kunnen worden voor antisemitisme.

Daargelaten dat antizionisme en antisemitisme twee discoursen zijn die op elkaar kunnen inhaken,¹⁶⁷ is de veronderstelling dat antizionisme antisemitisme *is* van een geheel andere orde. De gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme draagt de politieke en juridische implicatie in zich dat kritiek op de Staat Israël – zijn bestaansrecht, profilering als Joodse staat, beleid, politieke koers, etc. – zich *ipso facto* schuldig maakt aan antisemitisme. De gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme is hiermee bepalend voor de reikwijdte van de vrijheid van meningsuiting. Hierom is het van groot belang om de relatie tussen antizionisme en antisemitisme nader te onderzoeken, en om te bekijken hoe het invloedrijke IHRA-document zich verhoudt tot deze relatie. Dit hoofdstuk richt zich hierom voornamelijk op de plaats die antizionisme inneemt in verschillende academische discoursen, en laat zien dat er aan antizionisme vanuit verschillende perspectieven zowel religieuze als politieke fundamenteen wordt toegeschreven. De invulling van antizionisme blijkt zodoende bepalend voor hoe Israëlkritiek zich verhoudt tot antisemitisme.

In relatie tot het overkoepelende thema ‘nepnieuws’ is antisemitisme hierom een belangrijk concept om naar te kijken in hoe er vanuit literatuur, media en populaire

¹⁶⁷ Antizionisme kan zich beroepen op antisemitische retoriek; antisemitisme kan antizionistische vormen aannemen.

cultuur wordt gestuurd naar bepaalde opvattingen over de wortels van antizionisme en antisemitisme, naar hoe tegenstrijdige opvattingen worden weerlegd, en bovenal naar hoe deze opvattingen hun weerklank vinden in de kaders die ze scheppen voor de reikwijdte van Israëlkritiek in relatie tot het Israëliisch-Palestijns conflict.

In het eerste deel van dit hoofdstuk wordt er gekeken naar hoe het IHRA-document zich verhoudt tot het idee van een nieuw antisemitisme, en tot in hoeverre het document antizionisme gelijkstelt aan antisemitisme. Ten eerste wordt dit nieuwe antisemitisme geïntroduceerd en worden de belangrijkste veronderstellingen ervan besproken in relatie tot Klug's concept van *the collective Jew* – dit concept zal later worden toegelicht. Daarna wordt er gekeken naar verschillende opvattingen van binnen en buiten de Joodse gemeenschap over de relatie tussen antizionisme en antisemitisme om een kanttekening te plaatsen bij de gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme. Ter afsluiting van het eerste deel bekijk ik tot in hoeverre het IHRA-document een gelijkstelling maakt tussen antizionisme en antisemitisme, wat ik probeer te relateren aan de verschillende besproken perspectieven op deze relatie. In dit hoofdstuk formuleer ik een antwoord op de leidende vraag: Hoe functioneert het concept van *the collective Jew* in de definitie en voorbeelden van antisemitisme van het IHRA-document en hoe kijkt het IHRA-document naar de verhouding tussen antizionisme en antisemitisme?

In het tweede deel van dit hoofdstuk wordt er gekeken naar hoe het academische debat uit het eerste deel zijn weerklank vindt op maatschappelijk niveau. Aan de hand van kwalitatieve interviews met respectievelijk tien

respondenten wordt er gereflecteerd op hoe de relatie tussen antizionisme en antisemitisme wordt beoordeeld buiten de muren van de academische wereld. Middels deze tweetrapsprong van de academische discussie naar het maatschappelijk debat omtrent de gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme kan er veel inzicht gewonnen worden over hoe verschillende wetenschappelijke- en (vermeend) ideologische narratieven over antisemitisme hun weerspiegeling vinden op maatschappelijk niveau. De resultaten van het beide delen van dit hoofdstuk zullen in de definitieve conclusies vanuit het overkoepelende thema ‘nepnieuws’ worden belicht.

Introductie van het begrip ‘antisemitisme’

Een simpele werkdefinitie van antisemitisme zou kunnen zijn: vijandigheid tegen Joden *als* Joden. Deze omschrijving geeft een belangrijke reflexiviteit weer bij degene die vervalt in antisemitische uitlatingen: vijandigheid tegen een Joods persoon is niet antisemitisch wanneer de oorzaak van de vijandigheid niet berust op het Jood-zijn van de persoon in kwestie. Hierom is ‘vijandigheid tegen Joden’ of ‘Jodenhaat’¹⁶⁸ alleen geen dekkende definitie van antisemitisme. Op het moment dat deze vijandigheid tegen een Joods persoon echter plaatsvindt *op basis van* zijn Joods-zijn vanuit het perspectief van de toediener, is er sprake van antisemitisme.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Antisemitisme wordt door *VanDale* gedefinieerd als ‘Jodenhaat’.

¹⁶⁹ Brian Klug, “The Collective Jew: Israel and the New Antisemitism,” in *Patterns of Prejudice* 37, no.2 (2003): 122-123.

Volgens Brian Klug raakt dit de kern van antisemitisme: antisemitisme is, aldus Klug, vijandigheid tegen Joden als ‘Joden’, waarin Joden worden gedefinieerd als iets wat het Joods-zijn simplificeert, reduceert of verstoort: als ‘Joden’.¹⁷⁰ Deze definitie van Klug geeft er blijk van dat antisemitisme een intentioneel stereotyperende component kent.

Nieuw antisemitisme en ‘the collective Jew’

Pas sinds de jaren zestig is antisemitisme een onderwerp geworden van wetenschappelijk debat.¹⁷¹ In het begin van de jaren zestig publiceerde de Joodse *Anti Defamation League* (ADL) het boek *Five Year Study of Antisemitism*, wat later als een standaardwerk zou worden beschouwd. Verder onderzoek liet op zich wachten tot de jaren tachtig, toen de ADL en de *American Jewish Committee* (AJC) een groot sociaalwetenschappelijk onderzoek deden naar antisemitisme in de Verenigde Staten, waarin werd geconcludeerd dat het aantal antisemitische incidenten tussen 1960 en 1980 fors was gedaald.¹⁷² Vanaf het begin van de 21^e eeuw ondergaat aandacht voor antisemitisme een heropleving in de academische literatuur. In deze literatuur wordt er gesproken over een nieuw soort antisemitisme. Wat opvallend is, is dat ondanks de objectieve afname van antisemitisme en een toename van een gevoel van veiligheid in de Joodse gemeenschap, deze

¹⁷⁰ Klug, “The Collective Jew,” 122-125.

¹⁷¹ Jerome A Chanes, “What’s “New” – and What’s Not – About the New Antisemitism?” in *Jewish Political Studies Review* 16, no.1/2 (Spring 2004), 112.

¹⁷² Chanes, “What’s “New” – and What’s Not – About the New Antisemitism?”, 112.

groep auteurs een gevoel van een groeiend antisemitisme beschrijft.¹⁷³

Brian Klug verklaart deze ogenschijnlijke tegenstelling, en de notie van een nieuw antisemitisme, door te wijzen op de volgende paradigmaverschuiving: waar antisemitisme oorspronkelijk betrekking heeft op de Jood als individu, wordt antisemitisme vandaag de dag gelieerd aan vijandigheid jegens Joden als collectief, waarin de Staat Israël de belichaming is van dit collectief en zodoende het mikpunt van dit nieuwe antisemitisme.¹⁷⁴ Voorstanders van deze visie wijzen op een groeiend aantal antisemitische incidenten gericht op de Staat Israël, zoals de Tweede Palestijnse Intifada (2000-2005) en vijandigheid tegen Joodse instellingen in Europa.¹⁷⁵ Daarnaast wordt er gewezen op een bevooroordeeld anti-Israëlich sentiment in de media en in de resoluties van de Verenigde Naties, waarin Israël oneerlijk veel zou worden uitgelicht en bekritiseerd.¹⁷⁶ Voorstanders van deze visie op het nieuwe antisemitisme, zoals Abraham Foxman (ADL), Gabriel Schoenfeld en Per Ahlmark (d. 2018), beargumenteren dat de Staat Israël door dit discours van onevenredige en bevooroordeelde kritiek een zondebok is geworden naar analogie van antisemitische visies, waarin ze een parallel veronderstellen tussen de Jood als individu en/of volk en de Staat Israël. Ahlmark expliciteert deze parallel in zijn toespraak bij het Yad Vashem Museum in

¹⁷³ Ibidem, 113.

¹⁷⁴ Klug, "The Collective Jew," 118.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ YouTube, "Debate: Anti-Zionism is Anti-Semitism," *Intelligence Squared*, July 26, 2019, 26:01-27:40

https://www.youtube.com/watch?v=K1VTt_THL4A&t=2596s

Jeruzalem: “We certainly could say that in the past the most dangerous antisemites were those who wanted to make the world *Judenrein*, free of Jews. Today the most dangerous antisemites might be those who want to make the world *Judenstaatsrein*, free of a Jewish state.”¹⁷⁷

Klopt deze analogie? Valt de Staat Israël daadwerkelijk ten prooi aan antisemitische laster? In het beoordelen van de visie van een nieuw antisemitisme is het goed om een terugkoppeling te maken naar de definitie van antisemitisme van Klug, en om de vraag te stellen: wordt er van de Joodse Staat Israël de ‘Joodse’ Staat Israël gemaakt? Zo ja, dan klopt de visie van een nieuw antisemitisme, waarvan Israël het middelpunt is. Zo niet, dan klopt deze visie niet. In werkelijkheid blijkt dit vraagstuk echter complexer en genuanceerder. Dit vraagstuk speelt zich af rondom de veronderstelde relatie(s) tussen antisemitisme, antizionisme en kritiek op de Staat Israël,¹⁷⁸ waarin de grens tussen antisemitisme en kritiek op de Staat Israël lijkt te worden bepaald door de interpretatie van – en de plaats die wordt gegeven aan – antizionisme.

De volgende twee citaten van Foxman (ADL) laten deze dynamiek tussen de bovengenoemde concepten goed zien: “We are always careful to say that not every criticism against the State of Israel is anti-Semitic. Yes, Israel is a state [...] and it is subject to criticism as any other

¹⁷⁷ Per Ahlmark, “Combatting old/new antisemitism,” Yad Vashem, Jerusalem, April 11, 2002. Accessed April 2, 2020. www.yadvashem.org.il/about_yad/what_new/data_whats_new/whats_new_international_conference_ahlmark.html

¹⁷⁸ Klug, “The Collective Jew,” 128-130.

state.”¹⁷⁹ “First, let me say anti-Zionism is anti-Semitism, period. . . . It is pure, simple, unadulterated anti-Semitism.”¹⁸⁰ Wat hieruit opgemaakt kan worden is allereerst dat Foxman antizionisme als statische en aparte categorie ziet ten opzichte van Israël-kritiek. Daarnaast geeft Foxman’s beoordeling van antizionisme binnen de kaders van antisemitisme er blijk van dat Foxman aan zionisme een wezenlijke plaats toekent binnen het Jodendom. In het vervolg van dit paper wordt er gekeken naar hoe er binnen de Joodse traditie is aangekeken tegen zionisme en antizionisme in relatie tot antisemitisme, om zodoende een beter beeld te krijgen van de implicaties van deze verhoudingen, en om visies op deze verhoudingen te begrijpen vanuit een breder contextueel kader.

Joods antizionisme in de vroegmoderne tijd

David Myers probeert de gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme te deconstrueren door te kijken naar de plaats die zionisme innam in het gedachtengoed van Joodse denkers uit onder andere de Weimarrepubliek. Myers komt tot de conclusie dat de antizionistische opvattingen van deze denkers niet zozeer voortkomen uit antisemitische sentimenten, maar juist vanuit overtuigingen waarin het heil van de Joodse gemeenschap centraal staat.¹⁸¹ Myers toont aan dat antizionisme tot de tweede helft van de 20^e eeuw een wijdverbreid standpunt

¹⁷⁹ Ibidem, 125.

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ David N. Myers, “Can There Be a Principled Anti-Zionism? On the Nexus between Anti-Historicism and Anti-Zionism in Modern Jewish Thought,” in *The Journal of Israeli History* 25, no.1 (August 2006): 36-40.

was binnen de Joodse gemeenschap,¹⁸² en dat de gronden voor het afwijzen van de zionistische ideologie werden gevonden in Joodse mystiek en ethiek.¹⁸³

Theodor Herzl (1860-1904) omschrijft het zionisme in *The Jewish State* als een oplossing voor het antisemitisme waardoor de Joden in Diaspora zijn getergd, door de Joden middels het zionisme op een actieve, nationalistische manier in de geschiedenis te positioneren.¹⁸⁴ Voor meerdere Joodse denkers bleek de historiciteit van deze benadering van het Joodse volk echter problematisch. Herman Cohen (1842-1918) zag in een dergelijke historische benadering van het Jodendom een gevaar voor de rechtschapenheid van zijn religie.¹⁸⁵ Dit historisme zou namelijk uitgaan van een materialistische en gefragmenteerde benadering van het Joodse volk, waarmee er voorbij wordt gegaan aan de verheven en tijdloze essentie die de Joodse ethiek kenmerkt.¹⁸⁶ Cohen zag dus een negatieve relatie tussen het historicistische zionisme en bepaalde ahistorische essenties van het Jodendom, en was om deze reden een uitgesproken antizionist,¹⁸⁷ die bovendien pleitte voor het

¹⁸² Myers, "Can There Be a Principled Anti-Zionism? On the Nexus between Anti-Historicism and Anti-Zionism in Modern Jewish Thought," 37.

¹⁸³ Myers, "Can There Be a Principled Anti-Zionism?" 38-40.

¹⁸⁴ Theodor Herzl, *The Jewish State: An Attempt at a Modern Solution of the Jewish Question*, trans. Sylvie D'Avigdor (London: Henry Pordes 1993), 7.

¹⁸⁵ Myers, "Anti-Zionism in Modern Jewish Thought," 37.

¹⁸⁶ Ibidem, 38.

¹⁸⁷ Ibidem.

floreren van de Joden in de Diaspora en de verenigbaarheid van het *Deutschtum* en het *Judentum*.¹⁸⁸

De ideeën van Cohen laten zien dat antizionisme niet noodzakelijk gegrond is antisemitisme.

Zionisme als onderdeel van de Israëliische identiteit

De logica van het gedachtegoed van onder andere Cohen en Rosenzweig werd ondergesneeuwd door de Holocaust en de stichting van de Staat Israël, waardoor er heden ten dage weinig erfgenamen zijn van deze zienswijzen.¹⁸⁹ Myers stelt dat binnen sommige orthodoxe organisaties in Israël, zoals Agudat Yisrael, zionisme nog steeds wordt afgewezen op dezelfde soort religieuze gronden als die van de bovengenoemde denkers.¹⁹⁰ Wat veranderde was dat met de stichting van de Staat Israël in 1948 de publieke en intellectuele houding naar antizionisme en antisemitisme een transformatie onderging, met als belangrijke reden de groeiende plaats die zionisme in begon te nemen in de nationale Israëliische identiteit.¹⁹¹

Anita Shapira beargumenteert dat antizionisme en antisemitisme vandaag de dag voor velen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Dit was echter niet altijd het geval, stelt Shapira. Ze beargumenteert dat de veranderende relaties tussen antizionisme en antisemitisme voortkomen uit een veranderende perceptie

¹⁸⁸ Ibidem, 37-38.

¹⁸⁹ Myers, "Anti-Zionism in Modern Jewish Thought," 40.

¹⁹⁰ Ibidem, 40-42.

¹⁹¹ Anita Shapira, "Israeli Perceptions of Anti-Semitism and Anti-Zionism," in *The Journal of Israeli History* 25 no.1 (August 2006): 246.

van Israëlische identiteit.¹⁹² In de eerste jaren van Israël's bestaan was het onderscheid tussen antizionisme en antisemitisme belangrijk voor het Israëlische zelfbeeld.¹⁹³ Antisemitisme werd gelieerd aan een stereotypering van Diaspora Joden – waarmee de Israëli's zich niet wilden identificeren¹⁹⁴ – terwijl antizionisme voornamelijk als reactie op het politieke zionisme werd gezien.¹⁹⁵ Antizionisme werd zodoende als uitwerking van politieke en antikoloniale sentimenten beschouwd en had betrekking op het land Israël, terwijl antisemitisme gegrond was in vooroordelen en vijandigheid tegen Joden, en afkomstig was uit Europa. Dit rigide onderscheid bleef staande tot het begin van de jaren zestig, toen het Eichman Proces in 1961 zich voltrok in Jeruzalem, en de herinnering aan de Holocaust het nationale bewustzijn van de Israëli's penetreerde. Haat tegen Joden, de herinnering aan de Holocaust, en antisemitisme begonnen een grotere plek in te nemen in het Israëlische nationaal bewustzijn, wat als gevolg had dat kritiek op Israël steeds sterker in verband werd gebracht met de geschiedenis van het Joodse volk, en daarmee als kritiek op de Joden zelf.¹⁹⁶ Het zionisme en de Staat Israël ontwikkelden zich tot een van de belangrijke speerpunten in het collectieve bewustzijn van de Israëli's en in de perceptie van een Joodse identiteit, waardoor het sterke onderscheid tussen antizionisme en antisemitisme kwam te vervagen en deze twee concepten

¹⁹² Shapira, "Israeli Perceptions," 246.

¹⁹³ Ibidem, 247.

¹⁹⁴ Shapira, 247-249.

¹⁹⁵ Ibidem, 247.

¹⁹⁶ Ibidem.

steeds meer in elkaars verlengde werden geïnterpreteerd.¹⁹⁷

Antizionistisch gedachtegoed vond vanaf de jaren zestig zijn weg in de politiek van onder andere de Sovjet Unie en in de radicaal Linkse flank in Israël: The New Left.¹⁹⁸ Op internationaal niveau werd er frequenter en steviger kritiek geleverd op de politieke aard en het beleid van de Staat Israël.¹⁹⁹ Shapira schrijft dat in de Israëlische perceptie van deze kritiek het zionisme werd gebruikt als punt van kritiek, terwijl deze kritiek er eigenlijk op geënt zou zijn om het Joodse volk van haar zelfbeschikkingsrecht te ontzien, en dus eigenlijk voortkwam uit antisemitische sentimenten.²⁰⁰ Deze zienswijze werd voor velen bevestigd toen de Verenigde Naties in 1975 een resolutie aannam waarin zionisme als een vorm van racisme werd vastgelegd.²⁰¹ Deze (gedeeltelijke) delegitimatie van de Staat Israël werd ervaren als een delegitimatie van de Joden als geheel.²⁰² Deze resolutie weerspiegelde de absolute tegenhanger van het Israëlische perspectief op zionisme, door zionisme als een koloniaal nationalistische ideologie te behandelen, terwijl Israël zich juist beroept op de unieke aard van de staat en de geschiedenis van antisemitisme die zijn stichting noodzakelijk maakt.²⁰³ Daarnaast was de

¹⁹⁷ Ibidem, 252-254.

¹⁹⁸ Ibidem, 251-252.

¹⁹⁹ Peter Malcontent, *Een Open Zenuw: Nederland, Israël & Palestina* (Amsterdam: Boom, 2018): 61-62.

²⁰⁰ Shapira, "Israeli Perceptions," 255-256.

²⁰¹ Bernard Lewis, "The Anti-Zionist Resolution," in *Foreign Affairs* 55, no.1 (October 1976): 55-56.

²⁰² Klug, "The Collective Jew," 130-131.

²⁰³ Ibidem.

insinuatie dat juist Israël, het land waar de herinnering aan de Holocaust vers in het collectief geheugen gegrift zat, zich schuldig maakte aan raciale politiek, voor velen de bevestiging van de categorische delegitimatie van zowel de Staat Israël als de Joden.²⁰⁴

Klug stelt dat het gepolariseerde debat over de gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme voortkomt uit deze fundamentele verschillen in perspectief.²⁰⁵ Tegenstanders van de gelijkstelling, zoals Ilan Paëppé en Klug behandelen zionisme als een nationalistische ideologie, die net als andere nationalistische ideologieën die aanspraak maken op zelfbeschikking aan kritiek en scrupule onderhevig zouden moeten kunnen zijn.²⁰⁶ Ze wijzen er op dat antizionisme een veelzijdig begrip is, dat niet *perse* een categorische afwijzing van de Staat Israël behelst.²⁰⁷ Antizionistische zienswijzen kunnen bijvoorbeeld ook betrekking hebben op het onopgeloste conflict met de Palestijnen en op mogelijke bilaterale oplossingen.²⁰⁸ Wanneer antizionisme echter aan antisemitisme gelijk wordt gesteld, gaat de nuance van de term antizionisme verloren. De bovenstaande citaten van Foxman laten dit duidelijk zien. In de gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme blijkt het dus van belang of vijandigheid tegen de Staat Israël wordt begrepen vanuit politieke

²⁰⁴ Ibidem.

²⁰⁵ Klug, "The Collective Jew," 132-135.

²⁰⁶ YouTube, "Debate: Anti-Zionism is Anti-Semitism," *Intelligence Squared*, July 26, 2019, 13:57-14:13

https://www.youtube.com/watch?v=K1VTt_THL4A&t=2596s

²⁰⁷ Klug, "The Collective Jew," 127.

²⁰⁸ Myers, "Anti-Zionism in Modern Jewish Thought," 43.

overwegingen,²⁰⁹ of vanuit een zionistisch Israëliësch perspectief waarin de Staat Israël en de Joden als collectief worden vereenzelvigd.²¹⁰

Het IHRA-document in relatie tot antizionisme en antisemitisme

“Antisemitism is a certain perception of Jews, which may be expressed as hatred toward Jews. Rhetorical and physical manifestations of antisemitism are directed toward Jewish or non-Jewish individuals and/or their property, toward Jewish community institutions and religious facilities.”²¹¹

De definitie van antisemitisme van het IHRA vertoont in zichzelf geen bijzonderheden. Meerdere elementen van deze definitie komen overeen met die van Klug, en daarbij is de toon van de IHRA-definitie niet eenduidig of sluitend. De voorbeelden van manifestaties van antisemitisme zijn echter belangrijk om nauwkeurig te belichten; deze voorbeelden geven namelijk de relatie die het IHRA ziet tussen antizionisme en antisemitisme goed weer.

Rebecca Gould heeft een verhelderend artikel geschreven over het quasi wettelijke karakter van het IHRA-

²⁰⁹ Klug, “The Collective Jew,” 133.

²¹⁰ Ibidem, 134.

²¹¹ “Working Definition of Antisemitism,” International Holocaust Remembrance Alliance, accessed April 20, 2020, <https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antisemitism?focus=antisemitismandholocaustdenial>

document. Om wille van ruimte wordt de bespreking van Gould grotendeels buiten beschouwing gelaten, maar een belangrijke observatie van Gould om te betrekken is dat de wijze waarop dit document feitelijk pleit voor het censureren van Israël-kritische geluiden.²¹² Voor de rest kunnen we op basis van bovenstaand onderzoek vrij eenvoudig en bondig een analyse maken van de gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme in het IHRA-document.

Op meerdere niveaus kunnen er uitspraken worden gedaan over het IHRA-document. Ten eerste geeft de constatering dat zes op een totaal van elf voorbeelden in het document over Israël gaan reden om te concluderen dat het IHRA aan het oppervlak kritiek op de Staat Israël beschouwt als antisemitisme. Daarnaast weerspiegelt het derde voorbeeld een veelvoorkomend argument van Israëlische zionisten; namelijk dat Israël onevenredig veel wordt uitgelicht en bekritiseerd op internationaal niveau, en dat er met twee maten wordt gemeten. Mijns inziens geven de eerste drie voorbeelden er juist blijk van dat Israël er zelf dubbele standaarden op nahoudt als het gaat om wat voor kritiek er wél en niet mag worden geuit. Het voorbeeld over zelfbeschikkingsrecht laten doorschemeren dat Israël zionisme in de kern niet als een vorm van nationalisme ziet.

Het laatste voorbeeld is sprekend voor de dubbele maatstaven die het IHRA-document hanteert, en voor de relatie die het IHRA-document insinueert tussen antizionisme en antisemitisme: de Joden collectief

²¹² Rebecca Ruth Gould, “Legal Form and Legal Legitimacy: The IHRA Definition of Antisemitism as a Case Study in Censored Speech,” in *Law, Culture and the Humanities* (2018): 3.

verantwoordelijk stellen voor de daden van de Staat Israël.²¹³ Volgens het IHRA-document is er sprake van antisemitisme op het moment dat de Joden collectief verantwoordelijk worden gehouden voor de daden van de Staat Israël. De attente lezer ziet de ironie van dit voorbeeld misschien al in: gedurende dit hele onderzoek is er een proces omschreven waarin de Staat Israël tot de belichaming van het Joods collectief wordt gemaakt; door de vereenzelviging van een Joodse identiteit en een Israëlische identiteit, door zionistische auteurs zoals Abraham Foxman die antizionisme en antisemitisme aan elkaar gelijkstellen, en door de zionisten die van mening zijn dat de Staat Israël ontvankelijk kan zijn voor antisemitisme. Al deze aspecten maken van de Staat Israël een *collective Jew*:²¹⁴ de Joden mogen niet verantwoordelijk worden gehouden voor de daden van de Staat Israël, terwijl de Staat Israël in steeds grotere mate representatief wordt geacht voor de Joden als collectief! Het mes snijdt aan beide kanten. In het IHRA-document is dus te zien hoe de Staat Israël de grenzen tussen antizionisme en antisemitisme schimmiger maakt, door zichzelf steeds sterker als vertegenwoordiger van alle Joden in de wereld te presenteren.

Deelconclusies

²¹³ “Working Definition of Antisemitism,” International Holocaust Remembrance Alliance, accessed April 20, 2020, <https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antisemitism?focus=antisemitismandholocaustdenial>

²¹⁴ Naar het gebruik van het concept door Brian Klug.

In het eerste deel van dit hoofdstuk is er gekeken naar de verschillende facetten van het debat omtrent de relatie tussen antizionisme en antisemitisme, waarnaast er geanalyseerd is hoe de definitie en voorbeelden van antisemitisme van het IHRA-document zich verhouden tot deze relatie. Dit eerste deel van dit hoofdstuk heeft geprobeerd een antwoord te geven op de leidende onderzoeksvraag: Hoe functioneert het concept van *the collective Jew* in de definitie en voorbeelden van antisemitisme van het IHRA-document en hoe kijkt het IHRA-document naar de verhouding tussen antizionisme en antisemitisme?

Concluderend kan er worden gesteld dat Brian Klug's concept van *the collective Jew* constitutief is voor de definitie en voorbeelden van antisemitisme van het IHRA. De notie van een nieuw antisemitisme kwam op door een vernomen groei in agressie tegen Joden, waarvan de Staat Israël het voornaamste doelwit is. We hebben gezien hoe Klug's definitie van antisemitisme te kort schiet in het duiden van dit nieuwe antisemitisme: het nieuwe antisemitisme, waarvan de Staat Israël het slachtoffer is, komt voort uit een gedeeltelijke- of categorische gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme.

Het onderscheid in antizionisme en antisemitisme in de Israëliische samenleving onderging in de tweede helft van de 20^e eeuw een grote verandering. Het zionisme en de Staat Israël ontwikkelden zich tot belangrijke speerpunten in het collectief bewustzijn van de Israëli's en in de perceptie van een Joodse identiteit, waardoor het sterke onderscheid tussen antizionisme en antisemitisme kwam te vervagen en deze twee concepten steeds meer in elkaars verlengde werden geïnterpreteerd.

In het IHRA-document wordt antizionisme en antisemitisme aan elkaar gelijkgesteld. Zes van de elf voorbeelden van antisemitisme hebben betrekking op de Staat Israël, waarvan de laatste erg veelzeggend is over de relatie tussen antizionisme en antisemitisme die het IHRA schetst: de Joden collectief verantwoordelijk stellen voor de daden van de Staat Israël. De dubbele standaard die uitgaat van dit voorbeeld is reeds gepresenteerd: de Joden mogen niet verantwoordelijk worden gehouden voor de daden van de Staat Israël, terwijl de Staat Israël in steeds grotere mate representatief wordt geacht voor de Joden als collectief. Er wordt van de Staat Israël een collectieve Jood gemaakt, door zionistische auteurs en door een vereenzelving van de Joodse en de Israëlische identiteit. Juist deze vereenzelving; de kern van ‘het nieuwe antisemitisme’, wordt door het IHRA als antisemitisch wordt bestempeld.

Het eerste deel van dit hoofdstuk heeft daarnaast aangetoond dat er sprake is van meerdere narratieven aangaande de aard van zionisme en antizionisme: van de ene kant wordt zionisme behandeld als een nationalistische ideologie, en wordt antizionisme dientengevolge binnen een politiek raamwerk begrepen. Van de andere kant wordt aan zionisme religieuze fundamenteen toegeschreven, en wordt antizionisme begrepen als manifestatie van antisemitisme. Deze twee narratieven zien antizionisme dus in een andere relatie staan tot antisemitisme. De analyse van het IHRA-document heeft duidelijk gemaakt dat de plaats van antizionisme in relatie tot antisemitisme implicaties in zich draagt voor de reikwijdte van Israëlkritiek. In het licht van het Israëlisch-Palestijns conflict, en met speciale aandacht voor het

overkoepelende thema ‘nepnieuws’, is het belangrijk om de relaties tussen antizionisme en antisemitisme kritisch tegen het licht te houden, en om te kijken hoe deze narratieven hun weerklank vinden in het maatschappelijk debat.

‘Antizionisme’ en ‘antisemitisme’ in de maatschappelijke discussie

De resultaten van de kwalitatieve interviews die ik in het kader van dit hoofdstuk heb afgenomen geven vanzelfsprekend geen compleet beeld van hoe de academische discussie over antizionisme en antisemitisme haar weerspiegeling vindt in het maatschappelijk debat. Ik heb me beperkt tot tien kwalitatieve interviews waarvan alle respondenten, gezien de veiligheidsmaatregelen van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) aangaande de verspreiding van COVID-19, uit mijn directe omgeving stammen. Binnen deze gelimiteerde mogelijkheden heb ik desondanks geprobeerd om een gevarieerde respondentengroep samen te stellen qua geslacht, leeftijd, scholing en politieke oriëntatie.

Middels de vragen die ik heb gesteld heb ik geprobeerd inzicht te krijgen in hoe de respondenten nadenken en spreken over de aard van en relatie tussen antizionisme en antisemitisme. Ik heb geprobeerd om bepaalde thematiek, waaronder de vrijheid van meningsuiting, en de relatie tussen de Joden als volk en de Staat Israël, op verschillende niveaus meermaals terug te laten komen gedurende het interview. Hiermee wilde ik kijken naar hoe consequent de respondenten spraken over categorieën als antizionisme en antisemitisme. Daarnaast heb ik met alle respondenten onder andere de elf

voorbeelden van antisemitisme uit het IHRA-document besproken, om aan de hand van het document te toetsen wat volgens de respondenten wél en géén antisemitisme is.

Wat als een paal boven water staat is dat het vraagstuk over de gelijkstelling van antizionisme aan antisemitisme een moeilijke is om nauwkeurig, consequent en helder over te spreken. Veel respondenten bleken er gedurende het interview veranderende opvattingen over de betekenis van bepaalde begrippen op na te houden, en meerdere leken zichzelf tegen te spreken in hoe ze de relatie tussen antizionisme en antisemitisme veronderstelden, en hoe ze deze relatie vervolgens zagen uitgedrukt in de voorbeelden van het IHRA-document.

Vrijwel alle respondenten gaven blijk geïnformeerd te zijn over de nuances van het Israëliisch-Palestijns conflict en de subjectiviteit van berichtgeving over het conflict: “Voor een stage heb ik ooit een lesplan moeten schrijven over het conflict. Dat was ontzettend ingewikkeld: ‘hoe kan je het wel en hoe kan je niet zeggen?’ We zijn er meer dan een half jaar mee bezig geweest,” zegt Geerke V. Aangaande de berichtgeving omtrent het conflict gaven andere respondenten aan dat berichtgeving over het conflict altijd verstrengeld is met bepaalde belangen, en dat er sprake is van een discrepantie in hoe het conflict vanuit nieuwsmedia of politiek wordt belicht, en hoe er in populaire cultuur over de Israëliërs en de Palestijnen wordt gesproken. Verschillende respondenten benadrukten hierom het belang van een brede oriëntatie ten aanzien van media in relatie tot het Israëliisch-Palestijns conflict.

Voordat het gesprek kwam op antizionisme en antisemitisme, vroeg ik de respondenten naar hun opvattingen over de reikwijdte van de vrijheid van

meningsuiting, en of er een bepaalde grens aan deze vrijheid zou moeten bestaan. Nagenoeg alle respondenten gaven aan dat een wettelijk bepaalde grens aan de vrijheid van meningsuiting deze vrijheid in de weg staat en dus niet moet worden nagestreefd, maar dat deze grens wel moet worden getrokken vanuit een persoonlijke morele overweging: “Ik vind dat je over alle dingen alles moet kunnen zeggen, tenzij je de intentie hebt om te kwetsen of om aan te zetten tot haat,” zegt Thomas B. Verschillende andere respondenten geven aan dat intentie en contextgebondenheid belangrijke aspecten zijn van het uiten van meningen. Over hoe deze morele grens aan de vrijheid van meningsuiting zich verhoudt tot de mechaniek van de categorie antisemitisme, lieten de respondenten zich echter niet expliciet uit.

Bij de vraag of er een verschil is tussen Joden en de Staat Israël probeerden verschillende respondenten de ambiguïteit van deze vraag te belichten: “Ja en nee. Israël is een Joodse staat, niet te ontkennen. Maar Israël is absoluut niet het jodendom, maar veeleer een zionistische politieke entiteit,” zegt Eldar J. Veel respondenten zien zowel overlap als verschil in de relatie tussen Joden en de Staat Israël. Vaak werd de frase ‘collectief trauma’ gebruikt in het uitweiden over de overlap tussen Israëls Joodse identificatie enerzijds, maar de niet vanzelfsprekende identificatie van Joden met Israël. “Hoe je deze relatie ziet is er afhankelijk van of je Israël als religieuze staat ziet of als ‘gewone’ staat,” zegt Claartje D. Het bleek voor meerdere respondenten echter lastig om deze precieze relatie consequent uit te blijven drukken in andere vragen. Dit kwam sterk voren in de relatie die de respondenten zagen tussen antizionisme en antisemitisme.

Zo stelde een respondent enerzijds duidelijk dat antizionisme betrekking heeft op politieke aangelegenheden, maar anderzijds dat het in twijfel trekken van Israël's bestaansrecht duidelijk antisemitisch is. In hoe de respondenten spraken over zionisme en antizionisme is de ambiguïteit van deze termen die in het literatuuronderzoek uiteen is gezet duidelijk terug te zien: enerzijds wordt zionisme als een politieke ideologie gezien, maar tegelijkertijd ziet men dat er een spanningsveld is tussen de politieke- en religieuze fundamenteën van zionisme. Bart B. geeft aangaande dit spanningsveld het belang van perspectief krachtig weer: "Voor een Joodse zionist zal kritiek op de Staat Israël hem raken in het hart van zijn Joodse identiteit, maar zionisme is voor de meeste antizionisten een politieke ideologie. Het hangt er vanaf door welke bril je er naar kijkt."

Het afgaan van de voorbeelden uit het IHRA-document leverde ook enkele interessante observaties op. Waar Thomas B. eerder de grens van vrijheid van meningsuiting plaatste bij intentionele haatzaaiing, en een sterk verschil zag tussen kritiek op Israël en haat jegens Joden, is voor hem een vergelijking van Israël met Nazi-Duitsland *ipso facto* antisemitisch. Veel respondenten bleken de Holocaust een belangrijke plaats te geven in hoe er kritiek kan worden geleverd op Israël. Hier is in terug te zien hoe de Holocaust een onderdeel is van de identiteit die Israël uitdraagt, en hoe de Holocaust een aandeel blijkt te hebben in het vervagen van de grenzen tussen antizionisme en antisemitisme. Bij het voorbeeld uit het IHRA-document 'de Joden als collectief verantwoordelijk

stellen voor de daden van de Staat Israël'²¹⁵ bemerkten meerdere respondenten een bepaalde dubbelzinnigheid: “Je kan dit als antisemitisme zien, maar tegelijkertijd heb ik het idee dat de Staat Israël zich steeds meer profileert als vertegenwoordiger van alle Joden,” zegt Ahmed E.

Concluderend kan er aan de hand van de afgenomen interviews worden gesteld dat het een moeilijke opgave is om een consequente houding aan ten nemen ten opzichte van de relaties tussen antizionisme en antisemitisme. De respondenten hebben veelal gefundeerde opvattingen over de specifieke aard van beide begrippen en het onderscheid tussen de twee, maar uit andere antwoorden blijkt dat de grenzen tussen antizionisme en antisemitisme vaak onhelder en ambigu zijn. Veel respondenten kunnen aanwijzen waarin deze ambiguïteit haar oorsprong vindt, maar vinden het lastig om de twee categorieën los van elkaar te zien.

Eindconclusies

Hoe kunnen de bovenstaande bevindingen worden begrepen vanuit het overkoepelende thema ‘nepnieuws’? In dit hoofdstuk is naar voren gekomen dat de betekenisgeving aan antizionisme belangrijk is voor de relatie die antizionisme aangaat tot antisemitisme. Hierom is antizionisme in relatie tot antisemitisme een belangrijk begrip om te onderzoeken in het kader van ‘nepnieuws’:

²¹⁵ “Working Definition of Antisemitism,” International Holocaust Remembrance Alliance, accessed April 20, 2020, <https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antisemitism?focus=antisemitismandholocaustdenial>

de betekenisgeving aan antizionisme is bepalend voor hoe Israëlkritiek zich verhoudt tot antisemitisme, en is medebepalend voor de reikwijdte van de vrijheid om een mening uit te verkondigen in relatie tot het Israëliisch-Palestijns conflict. Er zijn twee belangrijke discourses gepresenteerd ten aanzien van zionisme en antizionisme: een discours dat stelt dat zionisme politieke fundamenteën kent, en een discours dat zionisme sterk in het verlengde ziet van een Joodse identiteit. Deze twee contrasterende discourses compliceren de discussie over hoe Israëlkritiek zich verhoudt tot antisemitisme. Door zionisme te vereenzelvigen met het Joods-zijn wordt de relatie tussen de Joden en de Staat Israël schimmig, en wordt de mogelijkheid om kritiek te leveren op Israël zonder daarmee ook kritiek te leveren op de Joden steeds geringer. Anderzijds kent een enkel politieke benadering van zionisme het gevaar voorbij te gaan aan de unieke aard van de Staat Israël, en de geschiedenis waaraan de staat haar legitimiteit doorgaans ontleent, niet naar waarde te schatten. Hoe kunnen deze discourses met elkaar gerijmd worden, en staat de een de waarheidswaarde van de ander in de weg? De objectiviteit van ‘nieuws’ is niet, omdat wat er gebeurt, wordt verteld. Een streven naar waarheid binnen de geesteswetenschappen en binnen de maatschappelijke discussie vindt niet plaats binnen statische kaders van ‘nep’ en ‘waar’, maar bestaat bij de gratie van intersubjectiviteit. In het licht van het Israëliisch-Palestijns conflict moeten we dus samen op zoek blijven gaan naar hoe we deze intersubjectieve kaders vormgeven, en gezamenlijk de grenzen tussen waar en nep blijven afbreken en opstellen. Deze continue zoektocht bestaat bij gratie van een vrijheid; een vrijheid om tegen te spreken

en een vrijheid om tegen gesproken te worden. Dit dialoog in vrijheid is wat ons tot de waarheid doet toenaderen, en het neppe de rug doet toekeren:

“The peculiar evil of silencing the expression of an opinion is, that it is robbing the human race; posterity as well as the existing generation; those who dissent from the opinion, still more than those who hold it. If the opinion is right, they are deprived of the opportunity of exchanging error for truth; if wrong, they lose, what is almost as great a benefit, the clearer perception and livelier impression of truth, produced by its collision with error.”²¹⁶

²¹⁶ John Stewart Mill, *On Liberty* (Ontario: Batoche Books Limited, 2001): 19.

HOOFDSTUK VIJF

Nederland en de Gazaoorlog van 2014

Bram Roovers

Op 8 juli 2014 viel Israël de Gazastrook aan. Israël gaf als reden de ontvoering en moord op drie Israëlische tieners en de raketaanvallen vanuit de Gazastrook op. Deze aanval, ‘*Operation Protective Edge*’ geheten, kon op brede kritiek vanuit de internationale gemeenschap rekenen. Een van de voornaamste redenen voor de internationale kritiek was de beschieting van een UNWRA-school op 3 augustus. Onder andere Ban Ki Moon, toenmalig secretaris-generaal van de Verenigde Naties, noemde de actie een ‘moreel verwerpelijke en criminele daad.’²¹⁷ In dit hoofdstuk zal worden onderzocht op welke manier de gebeurtenissen rondom operation Protective Edge de houding van Nederland ten opzichte van het Israëlisch-Palestijns conflict hebben beïnvloed. Nederland staat namelijk al lange tijd bekend als een van de meest Pro-Israëlische landen binnen de Europese Unie.

²¹⁷ Raya Jalabi, Tom Mccarthy en Nadja Popovich, ‘Gaza crisis: a closer look at Israeli strikes on UNRWA schools’, *The Guardian* (Londen 8 augustus 2014).

Ten eerste zal dit hoofdstuk een beknopte voorgeschiedenis geven van de Nederlandse houding ten opzichte van het Israëliisch-Palestijns conflict. Ten tweede zal worden onderzocht hoe Protective Edge de houding in de Nederlandse samenleving ten opzichte van het Israëliisch-Palestijns conflict heeft beïnvloed. Tot slot zal dit hoofdstuk vooruitblikken op de manier waarop het theoretische literatuuronderzoek kan worden aangevuld door ‘veldwerk.’

In het boek *Een open Zenuw: Nederland, Israël & Palestina* geeft de auteur; Peter Malcontent, een geschiedenis van de Nederlandse relatie ten opzichte van het conflict in Israël en Palestina.²¹⁸ Dit boek zal voor dit hoofdstuk als uitgangspunt worden genomen. Dit geldt zeker voor de voorgeschiedenis van de Nederlandse houding ten opzichte van het conflict. Om te onderzoeken hoe het conflict in 2014 de houding van de Nederlandse samenleving ten opzichte van het Israëliisch-Palestijns conflict heeft beïnvloed, baseert dit hoofdstuk zich vooral op primaire bronnen, zoals opinieartikelen, enquêtes onder de Nederlandse bevolking, standpunten van politieke partijen en belangenorganisaties zoals het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) en Stop de Bezetting. Deze methode is incompleet als het gaat om het onderzoeken van de houding van de Nederlandse bevolking. Hierom behoeft dit onderzoek een aanvulling. Deze aanvulling zal moeten bestaan uit zogenaamd ‘veldwerk’, waarin een representatieve groep mensen bevraagd zal worden over de kennis en mening van het

²¹⁸ Peter Malcontent, *Een open zenuw : Nederland, Israël & Palestina* (Amsterdam 2018).

conflict. Aan het einde van het hoofdstuk ga ik hier verder op in.

Voorgeschiedenis

Om een goed beeld te krijgen van de Nederlandse insteek aangaande het Israëliisch-Palestijns conflict, moet eerst een overzicht gegeven worden van de geschiedenis van de betrekkingen. Nederland heeft de naam een van de meest Pro-Israëliische landen van Europa te zijn. Afgezien van een hobbelige start, doet Nederland die naam grotendeels eer aan. Met ‘hobbelige start’ wordt hier bedoeld dat in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog en de oprichting van de Joodse staat Israël nog weinig van een Pro-Israëliische houding was te merken. De belangrijkste reden hiervoor was de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd. Na de verdrijving van de Japanners riep de nationalist Soekarno op 17 augustus 1945 de onafhankelijke staat Indonesië uit. Nederland wilde haar kolonie in toenmalig Nederlands-Indië behouden. Dit leidde tot twee militaire expedities tussen 1945 en 1949 die de Nederlandse geschiedenisboeken zijn ingegaan als de ‘politieele acties.’ Zo lang de mogelijkheid bestond dat Nederlands-Indië kon worden behouden, wilde de Nederlandse regering de grotendeels Islamitische bevolking van Indonesië niet voor het hoofd stoten door Israël te steunen. De Nederlandse regering nam om deze reden een neutrale houding aan ten opzichte van het Israëliisch-Arabisch conflict dat in 1948 losbarstte.²¹⁹ Toen de hoop op het behoud van Nederlands-Indië eenmaal vervlogen was, erkende Nederland op 16 januari 1950 als een van de

²¹⁹ Malcontent, *Een open Zenuw*, 44–52.

laatste West-Europese landen de nieuwe staat Israël.²²⁰ Nadat Nederland zich in de eerste jaren na de tweede wereldoorlog terughoudend had opgesteld als het ging om steun voor Israël, veranderde dit gedurende de jaren 50 en 60. Een goed voorbeeld van de veranderende houding richting Israël en de Joodse gemeenschap was de vijandige manier waarop de verloofde van kroonprinses Beatrix: Claus von Amsberg, in 1965 door het Nederlandse publiek werd ontvangen.²²¹ De Duitser was lid geweest van zowel de Hitlerjugend als de Wehrmacht en hoewel in het parlement de conclusie werd getrokken dat Claus geen Nazi was geweest en sympathie koesterde voor het Joodse volk, kon het huwelijk op veel weerstand rekenen van zowel binnen als buiten de Joodse gemeenschap.²²² Het oorlogsverleden was in deze discussie het belangrijkste argument. Nederland was in deze periode begonnen aan het verwerken van het oorlogstrauma. In de eerste jaren na de tweede wereldoorlog had de Nederlandse bevolking het oorlogsverleden weggestopt en zich volledig op de wederopbouw gericht. Het Eichmann-proces in 1961 en de veelbekeken televisieserie ‘De Bezetting’ van historicus Lou de Jong brachten daar verandering in.²²³ De Nederlandse bevolking werd geconfronteerd met het feit dat Nederland het West-Europese land was, waar in de

²²⁰ Ibidem, 51–52.

²²¹ Bert Wallet, ‘The Battle for Jewish Sympathy: The House of Orange, the Dutch Jews, and Postwar Morality’, in: David J. Wertheim ed., *The Jew as Legitimation: Jewish-Gentile Relations Beyond Antisemitism and Philosemitism* (Cham, Zwitserland 2017) 258–273.

²²² Wallet, ‘The Battle for Jewish Sympathy’, 258-273.

²²³ Malcontent, *Een open zenuw : Nederland, Israël & Palestina*, 70–71.

oorlog relatief de meeste Joden waren gedeporteerd. Het collectieve schuldgevoel wat daarmee gepaard ging uitte zich in het bovengenoemde voorbeeld van het huwelijk tussen Beatrix en Claus, maar ook bijvoorbeeld in de steun aan Israël tijdens de zesdaagse oorlog in 1967.²²⁴ Vanaf dat moment stond Nederland te boek als pro-Israëliisch land. Dit bleef in meer of mindere mate gelden in de rest van de twintigste en het begin van de eenentwintigste eeuw. Nederland stond als het de kans kreeg pal achter Israël, ook als het problemen opleverde. Dit gebeurde bijvoorbeeld in 1973, toen Nederland wederom steun verleende aan Israël tijdens de Jom-Kipoer oorlog. Verschillende landen binnen de organisatie van Olie-Exporterende landen (OPEC) gingen in reactie hierop over tot een olieboycot jegens Nederland (en de V.S.).²²⁵ Verschillende gebeurtenissen aan het einde van de twintigste eeuw, zoals de Nederlandse deelname aan de United Nations Interim Force In Lebanon (UNIFIL) en de slachtingen bij Sabra en Shatila, maakten de Nederlandse steun aan Israël minder onvoorwaardelijk.²²⁶ Dit betekende echter niet dat de steun voor het Palestijns zelfbeschikkingsrecht toenam. Zeker na 11 september 2001, vanaf wanneer Palestijns terrorisme op een hoop met Al-Qaida werd gegooid, was de steun voor Palestina weer terug bij af. Met de opkomst van populistisch-rechts in de persoon van Geert Wilders nam de Nederlandse steun aan

²²⁴ Ibidem.

²²⁵ Zie bijvoorbeeld: "MINISTER VAN DER STOEL: „Boycot moet houding Europa beïnvloeden”". "De Volkskrant". 's-Hertogenbosch, 1973/10/31, p. 9.

²²⁶ Malcontent, *Een open zenuw : Nederland, Israël & Palestina*, 104–108.

Israël nieuwe vormen aan. Zo noemt Wilders de nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever ‘ideologische buitenposten van vrede’ en ziet hij geen noodzaak tot de oprichting van een Palestijnse staat omdat Jordanië dat al zou zijn.²²⁷ De opkomst van Islamofobie heeft de Palestijnse zaak in Nederland geen goed gedaan. Aan de vooravond van de Gaza oorlog in 2014 was de Nederlandse samenleving op dit punt sterk verdeeld. Al met al kan worden geconcludeerd dat in het bijna vijfenzeventigjarige bestaan van Israël de Nederlandse regering voor bijna de volledige periode een diepe band voelde met Joodse staat. Voor de samenleving geldt dat, zeker sinds de zesdaagse oorlog, ook, al raakte de samenleving steeds meer verdeeld op dit thema.

De Nederlandse samenleving in 2014

Tot nu toe heeft dit hoofdstuk een beknopt overzicht gegeven van de geschiedenis van de relatie tussen Nederland en het Israëliësch-Palestijns conflict. De volgende paragrafen zullen worden besteed aan het onderzoek naar de invloed van het Gaza-conflict in 2014 op deze relatie, met name de houding in de Nederlandse samenleving. We hebben al geconstateerd dat het debat over het conflict tot diepe verdeeldheid had gezorgd in de Nederlandse samenleving. De vraag is nu of het conflict in 2014 de kampen dichter naar elkaar toe brachten of de tegenstellingen alleen maar verder heeft aangescherpt. Om

²²⁷ David J. Wertheim, ‘Geert Wilders and the Nationalist-Populist Turn Toward the Jews in Europe’, in: David J. Wertheim ed., *The Jew as Legitimation: Jewish-Gentile Relations Beyond Antisemitism and Philosemitism* (Cham, Zwitserland 2017) 275–289, aldaar 279–280.

dit te bepalen zal dit hoofdstuk een aantal van de belangrijkste organisaties behandelen die de verschillende kampen in Nederland vertegenwoordigen. Hieronder vallen een aantal belangenorganisaties: Het CIDI, en EAJG. Ook zullen de standpunten van een aantal politieke partijen worden onderzocht, zo ook de uitspraken die ze deden rondom het conflict in 2014.

Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI)

Een van de belangrijkste vertegenwoordigers van het pro-Israëliëse geluid in Nederland is het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI). Op haar eigen website stelt het CIDI zich ten doel: ‘Het opkomen voor het recht op vrede en veiligheid voor Israël en het Joodse volk, waar ook ter wereld.’²²⁸ Volgens de organisatie heeft Israël sinds haar oprichting ‘meer dan eens oorlogen moeten voeren tegen landen en organisaties die de totale vernietiging van Israël prediken.’ Het CIDI zegt voorstander te zijn van een tweestatenoplossing, ‘maar wanneer Israël in zijn bestaansrecht wordt bedreigd, zal CIDI schouder aan schouder staan met de Israëlische bevolking.’ Door hoogleraar public affairs in Leiden Arco Timmermans wordt het CIDI dan ook niet geduid als een informatiecentrum maar als een ‘effectieve en professionele lobbygroep.’²²⁹ In hetzelfde artikel in *NRC Handelsblad* waarin Timmermans deze uitspraken deed

²²⁸ <https://www.cidi.nl/over-cidi/missie-en-visie/>

²²⁹ Andreas Kouwenhoven en Maral Noshad Sharifi, ‘Een lobby om jaloers op te zijn’, *NRC Handelsblad* (Amsterdam 15 augustus 2014).

werd het CIDI door Esther Voet, de toenmalige directeur, getypeerd als een ‘belangenorganisatie.’²³⁰ Het CIDI toont zich in ieder geval een duidelijk voorstander van het Israëlische buitenlandbeleid en is een goede maatstaf als het gaat om de pro-Israëlische bewegingen in de Nederlandse samenleving. Esther Voet, toenmalig directeur van het CIDI, schreef op 11 juli 2014, drie dagen na het begin van de aanval op Gaza, een opinieartikel in de *Volkskrant*.²³¹ In dit opinieartikel betreurde Voet dat Israël afgeschilderd zou worden als Goliath die tegen David strijdt. ‘Het omgekeerde is echter waar’, zo schreef Voet. In het stuk wees zij de lezer erop dat een verloren oorlog voor Israël ‘het uitwissen van een hele staat betekent.’ In dit artikel probeert Voet het volgens haar heersende beeld van Israël als agressor en de Palestijnen als slachtoffer dus om te draaien. Dit narratief is niet uniek voor de Gaza-oorlog in 2014, maar slaat eigenlijk op het algemene punt van het pro-Israëlische geluid. Het effect van de Gaza-oorlog van 2014 op het standpunt van het CIDI is dat deze door de gebeurtenissen in haar standpunt is gaan volharden.

Een Ander Joods Geluid (EAJG)

Waar het CIDI de pro-Israëlische stem vertegenwoordigd, vertegenwoordigd onder andere Een Ander Joods Geluid (EAJG) de kritiek op het Israëlische buitenlandbeleid vanuit de Joodse gemeenschap. De organisatie bestaat uit Joodse mensen die zich door het CIDI niet goed vertegenwoordigd worden. Het zegt een ander Israël te

²³⁰ Ibidem.

²³¹ Esther Voet, “‘Israël kan in deze oorlog nooit winnen’”, *De Volkskrant* (Amsterdam 11 juli 2014).

willen dat: ‘de internationale rechtsorde en de universele mensenrechten respecteert en zijn belang voor de Joodse gemeenschappen in de wereld definieert in termen van menswaardigheid en mensenrechten en aan deze rechten een absolute waarde toekent.’²³² Volgens de organisatie is het hiervoor nodig dat Israël ‘zijn rol als bezetter beëindigt en stopt met de schendingen van mensenrechten binnen en buiten zijn grenzen.

Willem-Gert Aldershoff en Jaap Hamburger, respectievelijk adviseur en voorzitter van EAJG, plaatsten op 13 augustus 2014 een opinieartikel in *Trouw*.²³³ Zij zochten de oorzaak van het geweld in het punt dat volgens hen ‘De regering Netanjahoe geen vrede wil.’ In onderhandelingen met Hamas zou Israël steeds ‘nieuwe en cumulerende eisen stellen’, waardoor Israël ‘het enige land op aarde is zonder vaste grenzen.’ Zij stellen dat de centrale eis van Hamas, beëindiging van de blokkade, een terechte eis is en Nederland die eis zou moeten steunen. Wat het geweld van Israël betreft zeggen ze: ‘Er bestaat geen juridisch, logisch of moreel argument waarom de (Europese) unie Israël anders zou behandelen dan landen die minder ernstige vergrijpen begaan.’²³⁴ Ook wijzen ze er op dat de Europese Unie dezelfde eis stelt als Hamas als het gaat om de opheffing van de blokkade van de Gazastrook. Voor EAJG geldt, net als voor het CIDI, dat de gebeurtenissen in 2014 de organisatie in haar standpunt heeft doen volharden. Van enige toenadering tot elkaar is

²³² <https://www.eajg.nl/missie-en-visie>

²³³ Willem-Gert Aldershoff en Jaap Hamburger, ‘De discussie over de Gaza-oorlog mist de kern’, *Trouw* (Amsterdam 13 augustus 2014).

²³⁴ Toevoeging ‘(Europese)’ door auteur.

geen sprake. Naast polemiek waren er ook een aantal demonstraties tijdens deze periode. Op 27 juli en 23 augustus vonden in respectievelijk Rotterdam en Amsterdam demonstraties plaats die steun betuigden aan de Palestijnen. De demonstratie in Rotterdam verliep volgens de politie rustig en er waren vijf- tot tienduizend mensen op de been.²³⁵ De demonstratie in Amsterdam was opvallend grimmiger. Zo kreeg onder andere bovengenoemde Esther Voet scheldpartijen te verduren.²³⁶ Ook vlaggen van het op dat moment net opkomende Islamitische Staat waren niet altijd thuisgelaten. Dit, alsook beschuldigingen van antisemitisme en islamofobie over en weer, kwam de zuiverheid van het debat niet ten goede. Als de Gaza-oorlog iets voor het Nederlandse maatschappelijke debat heeft betekend, dan is het dat de tegenstellingen dieper zijn geworden en het debat meer vervuild is geraakt.

Politiek

De situatie in Gaza in de zomer van 2014 hield natuurlijk ook de politieke gelederen bezig. Dit geldt zowel voor verschillende politieke partijen als voor toenmalig minister van buitenlandse zaken Frans Timmermans. Om een compleet beeld te krijgen van de impact van de Gaza oorlog op de Nederlandse samenleving is het van belang om een beschouwing te geven van de politieke standpunten rondom die Gaza-oorlog. De discussie rondom het Israëliësch-Palestijns conflict was sinds eind

²³⁵ 'Protest tegen geweld Gazastrook in Rotterdam', , *Algemeen Dagblad* (Rotterdam 27 juli 2014).

²³⁶ 'Felle uitspraken bij pro-Palestina-demo', AT5 (Amsterdam 23 augustus 2014) URL: <https://www.at5.nl/artikelen/133583/>

jaren 70 in een klassieke links-rechts tegenstelling beland.²³⁷ De rechtse groeperingen namen hierbij een sterk pro-Israëlische houding aan. Voor de kleinere Christelijke partijen was dit vanwege religieuze redenen, maar over het algemeen was het Trans-Atlantisch bondgenootschap het belangrijkste argument. De V.S. steunen tenslotte Israël. De linkse partijen begonnen sinds eind jaren 70 steeds meer kritiek te hebben op het Israëlische bezettingsbeleid, zeker ook beïnvloed door de slachtingen in Sabra en Shatila waar Nederlandse militairen vanuit deelname aan UNIFIL bij betrokken waren, zoals eerder in dit hoofdstuk besproken. Op 28 juli 2014 vond in de tweede kamer een schriftelijk overleg plaats, waar alle partijen hun bijdrage aan hebben geleverd.²³⁸ Dit geeft een goed overzicht van de reacties van de leden van de tweede kamer.

De kleine Christelijke partijen ChristenUnie en SGP benadrukken in het begin van hun bijdrage het recht van Israël op zelfverdediging. De SGP gaat van deze twee partijen het verst in het eenzijdig beschuldigen van Hamas van de vele burgerslachtoffers. Hamas zou Palestijnse burgers gebruiken als menselijk schild, wat de oorzaak van de vele doden is. De beschietingen van VN-gebouwen zijn volgens de SGP te wijten aan het idee dat Hamas daaronder raketten bewaard. Vervolgens steekt de SGP een betoog af over groeiend antisemitisme in Europa en vraagt het de regering wat ze daaraan wil doen. De ChristenUnie legt ook de verantwoordelijkheid van de situatie volledig bij Hamas en gebruikt hierbij dezelfde

²³⁷ Malcontent, *Een open zenuw : Nederland, Israël & Palestina*, 252.

²³⁸ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 'Inbreng van een schriftelijk overleg inzake de situatie in de Gazastrook' (zp 2014).

argumenten als de SGP. Aan het einde van de bijdrage wordt de regering door de ChristenUnie verzocht de eenheidsregering van Palestina waar Hamas bij aangesloten was, niet langer te erkennen. Ook de PVV benadrukt het recht van Israël zichzelf te verdedigen.²³⁹ In haar bijdrage beschuldigt de PVV de regering van ‘anti-Israëlische obsessie’ en wijst op een vermeende hypocrisie waarbij in een kamerbrief maar zes regels worden besteed aan het ‘terroristische Iran’ maar wel drie pagina’s aan Israël. Verder uit de PVV de beschuldiging ‘dat de internationale gemeenschap, de VN voorop, onterecht direct in de startblokken staat om de beschuldigende vinger naar Israël te wijzen, zonder eerst ruimte te geven aan nauwkeuring onderzoek.’ De reactie van de PVV en de kleine Christelijke partijen is overduidelijk sterk pro-Israëlisch, wat van hen te verwachten valt. De Gaza-oorlog is voor hen aanleiding geweest zich in hun standpunten te sterken.

De VVD, die in 2014 met de PVDA in een regering zat, geeft een genuanceerder standpunt dan andere rechtse partijen. De partij heeft in de reactie wel degelijk oog voor het humanitaire leed in Gaza. Toch benadrukt ook de VVD het misbruik door Hamas van Palestijnse burgers als menselijk schild. Ook de VVD vindt de reactie vanuit de internationale gemeenschap disproportioneel op Israël gefocust. Zo vindt de partij dat een onderzoek vanuit de Verenigde Naties naar mensenrechtenschendingen door het Israëlische leger, ook op Hamas moet worden uitgevoerd. Daarnaast stelt de VVD de minister de vrij retorische vraag of de tunnels die tijdens de operatie door

²³⁹ Ibidem.

het Israëlische leger onklaar zijn gemaakt, door Hamas zijn gebruikt ‘om boodschappen te doen of om burgerdoelen aan te vallen.’ Ook uit de bijdrage van de VVD kan dus worden geconcludeerd dat de rechtste groeperingen, zoals verwacht, Israëls acties verdedigen en de verantwoordelijkheid bij Hamas leggen.

De PVDA was in 2014 coalitiepartner van de VVD en leverde de minister van buitenlandse zaken Frans Timmermans. De sociaaldemocraten stellen in tegenstelling tot hun coalitiepartner wel vraagtekens bij de proportionaliteit van het geweld van het Israëlische leger. Zo vraagt de fractie de minister naar aanwijzingen voor het gebruik van scholen en ziekenhuizen als raketopslagplaatsen en welk gedeelte van de burgerslachtoffers hierdoor zijn veroorzaakt. Ook stellen ze vraagtekens bij een opmerking van minister-president Rutte dat Israël de ‘meest wijze partij’ zou zijn.

De SP heeft in tegenstelling tot voorgaande partijen een duidelijke voorkeur voor de Palestijnse zaak. De partij begint haar bijdrage door op het verschil in slachtoffers te wijzen. Aan Palestijnse kant waren op dat moment meer dan duizend slachtoffers gevallen, waarvan volgens de socialisten het grootste gedeelte burgerslachtoffers waren. Daar stelt de partij tegenover dat de veertig slachtoffers die aan Israëlische kant waren gevallen voornamelijk militairen waren. Ook de SP beticht de minister van het meten van twee maten. Maar in tegenstelling tot bijvoorbeeld de PVV vindt de SP dat het vergrootglas juist op de kant van Hamas wordt gelegd en dat er teveel van de acties van Israël wordt goedgepraat: ‘Maar de SP-fractieleden begrijpen niet waarom de Minister tot op heden weigert oorlogsmisdaden van Israël te veroordelen.

Het lijkt dat hier met twee maten wordt gemeten.²⁴⁰ Naast de SP vindt ook GroenLinks, die een relatief korte bijdrage aan het debat leverde, dat het geweld aan Israëlische kant ‘onevenredig groot’ was. Ook wijst GroenLinks op de Israëlische plicht om de humanitaire situatie in Gaza te waarborgen, waar volgens de partij niet aan wordt voldaan.

Ook de reacties van linkse partijen in de tweede kamer is niet onverwachts. Deze partijen zochten in tegenstelling tot de rechtse partijen de verantwoordelijkheid (in ieder geval gedeeltelijk) bij het Israëlische leger. Dit brengt ons tot de conclusie dat de gebeurtenissen in Gaza in de zomer van 2014 weinig tot niets hebben veranderd aan de standpunten van organisaties en partijen en de diepe tegenstelling die er al was verder hebben aangescherpt.

Tot slot is het ook nog interessant om de reactie van minister Timmermans van buitenlandse zaken mee te nemen in dit hoofdstuk. Twee dagen na de beschieting van de UNRWA-school, op 5 augustus 2014, plaatste Timmermans in het NRC Handelsblad een opiniëartikel over de Gaza oorlog.²⁴¹ In het artikel getiteld ‘Dit is geen strijd tussen Joden en moslims’ benadrukt Timmermans Israël’s recht op zelfverdediging. Hij wijst er op dat ‘zonder raketschild de rakettenregen uit Gaza veel levens zou hebben geëist.’ Met deze uitlating wordt veel verantwoordelijkheid bij Hamas neergelegd en wordt Israël verdedigd. Wel zegt Timmermans in reactie op de burgerslachtoffers en de bombardementen op VN-scholen

²⁴⁰ Tweede Kamer der Staten-Generaal, ‘Inbreng van een schriftelijk overleg inzake de situatie in de Gazastrook’ (zp 2014).

²⁴¹ Frans Timmermans, ‘Dit is geen strijd tussen Joden en moslims’, *NRC Handelsblad* (Amsterdam 5 augustus 2014).

en ziekenhuizen dat dit ‘in strijd is met de zorgvuldige handelswijze die het Israëlische leger zegt na te streven. (...) Israël mag worden gehouden aan de norm die het zelf zegt na te streven.’ Zijn standpunt lijkt veel op de door de VVD gegeven reactie en is vrij mild als deze wordt vergeleken met de reactie van VN-chef Ban Ki Moon. Het lijkt erop dat het Israëlbeleid van Timmermans voor een groot deel door deze grootste coalitiepartner werd bepaald.

Interviews

Het literatuuronderzoek dat voorsnog in dit paper is beschreven is onvolledig. Er wordt ingegaan op de standpunten van belangenorganisaties en politieke partijen. Dit zijn organisaties die beroepsmatig hun mening uiten. Het onderzoek hiernaar is waardevol, maar kan weinig zeggen over de manier waarop de bevolking denkt over het conflict. Om deze reden moet het onderzoek worden aangevuld met zogenaamd ‘veldwerk.’ Mensen moeten worden bevraagd op hun mening over dit onderwerp. Dit kan op twee manieren gebeuren. Op de eerste plaats kan een massa enquête worden afgenomen. Hier is het voordeel dat het representatief kan zijn voor een groot deel van de bevolking. Het nadeel hier is wel dat je alleen kwantitatieve uitspraken kan doen over de mening van mensen. Om de laatste reden is in dit hoofdstuk gekozen voor het afnemen van vragenlijsten onder een kleine groep mensen. Het nadeel is hier dat je aan representativiteit inlevert. Het voordeel is hier wel dat je kwalitatieve uitspraken kan doen over de manier waarop mensen tot hun antwoord komen. Het onderzoek richt zich dus op de argumenten die mensen geven en de aannames die ze maken om tot hun standpunten te komen.

Voor dit onderdeel zijn in totaal negen vragenlijsten afgenomen. In deze vragenlijst werden vragen gesteld over de afkomst en de leeftijd van de ondervraagden, of ze zichzelf als politiek geëngageerd beschouwen, of ze de geschiedenis van het conflict kunnen beschrijven en of ze bepaalde details van het conflict konden beschrijven. Ook werd, geheel in lijn met het thema van dit onderzoek, gevraagd waar mensen hun informatie vandaan halen. Op de specifieke vragen wordt straks verder ingegaan. De jongste ondervraagde was 20 jaar en de oudste persoon was 60. Wel is het zo dat de ondervraagden overwegend mannelijk waren. Over het algemeen kan worden gezegd dat de ondervraagden een redelijk beeld hebben van de verhoudingen in het conflict, maar de specifieke details vaak niet bekend zijn. Dit hoofdstuk zal eerst ingaan op de beantwoording van de vragen over het Israëliisch-Palestijns conflict in het algemeen, vervolgens zal de beantwoording van de vragen over de Gaza-oorlog in 2014 worden uiteengezet.

Voordat de inhoudelijke beantwoording zal worden besproken is het belangrijk, zeker in de context van dit hoofdstuk, om de vraag te stellen hoe goed de ondervraagden zich geïnformeerd voelen. Hieromtrent zijn twee vragen gesteld. De eerste vraag luidt: ‘ Zou je jezelf omschrijven als politiek geëngageerd?’ En de tweede vraag luidt: ‘Op welke media beroep je je als je informatie wilt krijgen over actualiteiten of ander soort informatie?’ Op de eerste vraag geeft de meerderheid het antwoord ‘Ja’: zes van de acht ondervraagden. De meerderheid specificeerde het begrip ‘politiek geëngageerd’ niet, maar gaven aan geïnteresseerd te zijn in politiek en het zoveel mogelijk te volgen. Twee van

deze zes specificeerde het begrip wel: één noemde zich ‘socialist’, de ander ‘cultureel conservatief maar economisch links.’ Op de vraag op welke manier men de actualiteit bijhield, gaven allen aan in meer of mindere mate de krant te lezen. NRC Handelsblad en de Volkskrant werden het meest genoemd. Daarnaast werd de NOS genoemd als voornaamste online bron. De ondervraagden achten zichzelf dus redelijk geïnformeerd, sommigen zelfs bovengemiddeld. Zo antwoordt één van de ondervraagden op de vraag of hij zichzelf politiek geëngageerd vindt: ‘Ja, in vergelijking met de gemiddelde Nederlander zeker.’

De eerste inhoudelijke vraag die over het Israëliisch-Palestijns werd gesteld was als volgt geformuleerd: ‘Hoe zou je het Israëliisch-Palestijns conflict omschrijven en neem je zelf een bepaald standpunt in tegenover Israël, Palestina, beiden of het conflict in het algemeen?’ Er zijn ruwweg twee soorten antwoorden die op deze vraag gegeven worden, De meerderheid van de ondervraagden ziet grond, land en grenzen als de voornaamste oorzaak voor het conflict. Zo antwoordt één van de ondervraagden: ‘Het conflict gaat over de vraag wie aanspraak kan maken op gronden in het nabije Oosten. Maar is in de loop de jaren uitgegroeid tot een politiek conflict waar de internationale belangen groot zijn.’ Vijf van de negen ondervraagden geven een antwoord wat op deze manier grenzen als oorzaak aanwijst. Een kleinere groep ondervraagden ziet cultuur als voornaamste oorzaak voor het conflict. Een van de ondervraagden beschrijft het conflict als een ‘haat oorlog’ waar ‘de Joodse en Arabische cultuur twee contrasterende religies hebben, wat in heel de geschiedenis van dat gebied en met name de stad

Jeruzalem tot uitdrukking is gekomen.’ In deze lezing is er dus op de eerste plaats sprake van een religieus conflict. Een andere vraag die in het interview wordt gesteld gaat over of en hoe de mening van de ondervraagden ten opzichte van dit conflict is veranderd. Zes van de acht ondervraagden gaf hierin aan dat hun mening is veranderd, de andere twee niet. De zes die aangaven dat hun mening is veranderd, hebben naar eigen zeggen allemaal in meer of mindere mate begrip gekregen voor de Palestijnse zaak. Zo antwoordt één van de ondervraagden: ‘Ik denk dat ik meer begrip heb gekregen voor Palestijnen, aangezien ik ben gaan begrijpen dat Palestijnen door Israëlieten worden verbannen uit het gebied en er geen mogelijkheid tot samenwerking wordt gegeven vanuit de kant van Israël.’ Andere ondervraagden geven een soortgelijke redenering. Ze geven aan in te zien dat het geweld ‘asymmetrisch’ zou zijn en daardoor in de richting van de Palestijnse zaak te zijn geschoven. De twee ondervraagden die aangeven niet van mening te zijn veranderd, wijten dit aan een algemeen gebrek aan kennis over het conflict.

Op de vraag of beide partijen in het conflict op gelijke wijze worden belicht wordt verschillend geantwoord. Drie van de ondervraagden geven aan dat dit op evenredige wijze gebeurt, de manier waarop ze dit aangeven verschilt echter wel. Eén geeft aan dat hij de berichtgeving over het algemeen objectief vindt, één geeft aan dat in de Nederlandse media wel objectief bericht wordt gedaan maar hij in de Amerikaanse media een ‘liefde proeft voor Israël’, één zegt dat aan de ene kant de Palestijnen als ‘terroristen’ worden neergezet en de Israëliërs als ‘bezitters’ en de berichtgeving hierdoor ‘schommelt.’ De overige vier, die dus aangeven dat ze vinden dat er niet

gelijk wordt bericht over beide kampen, lijken allemaal aan te geven dat de Palestijnen onterecht worden bejegend. Israël krijgt volgens de ondervraagden veel meer podium en er wordt ingezoomd op de agressie van de Palestijnen, waar die van Israël wordt weggelaten. Zoals één ondervraagde het beantwoordde: ‘Ik denk dat Israël veel meer podium krijgt, ook omdat de belangen van de VS in de regio in dit land groot zijn.’

We lijken hier dus te maken te hebben met een groep die over het algemeen sympathiek staat tegenover de Palestijnse zaak als het gaat over het *algemene* Israëlisch-Palestijns conflict. Dit is goed om te concluderen voordat de vragen over de Gaza-oorlog in 2014 worden behandeld. De kennis over dit conflict is bij de ondervraagden beperkt, dit geven zij allen ook zelf aan. Men weet in algemene termen uit te leggen wat de aard van het conflict was, maar deze algemene termen zijn ook van toepassing op het gehele Israëlisch-Palestijns conflict. Ondanks deze beperkte kennis worden er een aantal aannames gemaakt die veel aanwijzingen geven over de manier waarop ze tot hun standpunten komen.

Een eerste aanname die door de meerderheid van de ondervraagden wordt gedaan, is de notie dat Israël de Gaza-oorlog heeft gewonnen casus quo de Palestijnen de oorlog hebben verloren. Deze aanname wordt ruwweg op twee manieren geformuleerd. De ene groep neemt aan dat Israël gewonnen heeft vanwege militair overgewicht. De tweede groep zegt dat er alleen maar verliezers zijn, maar de Palestijnen de grootste verliezers. Zoals één ondervraagde het formuleerde: ‘Zijn er winnaars in oorlogen? Israël heeft volgens mij het minst verloren.’ Over de oorzaak van de oorlog worden een aantal

interessante dingen gezegd. De aanleiding voor het conflict, oftewel het stuklopen van vredesbesprekingen, ofwel de ontvoering van drie Israëlische tieners, wordt maar door twee van de acht ondervraagden genoemd. ‘Aan beide kant zijn mensen ontvoerd. Israël wordt wel aangemerkt als initiator van het conflict maar zij geven aan dat het een gerechtvaardigde reactie was op de ontvoering van een stel Israëlische tieners’ De overige zes, die de werkelijke aanleiding van het conflict niet meer weten, geven antwoord in algemene termen van het Israëlich-Palestijns conflict: grenzen, cultuur of een reactie op een raketaanval door Hamas.. Een voorbeeld: ‘Weet ik niet meer, mogelijk dat Israel weer hun spierballen wilde tonen na een raketaanval vanuit Palestina? Tegen Hamas?’

Ook wordt door de meeste mensen, hoewel ze de details van de zaak niet weten, aangenomen dat er tijdens het conflict aan Palestijnse zijde veel meer doden zijn gevallen dan aan Israëlische, wat overigens klopt met de werkelijkheid. Vijf van de acht ondervraagden zegt dat aan Palestijnse zijde meer doden zijn gevallen dan aan Israëlische zijde. Daar wordt vaak nog bij gezegd dat hij aan Palestijnse zijde voornamelijk burgerslachtoffers betreft, en aan Israëlische zijde voornamelijk militaire slachtoffers.

Deze manier van onderzoek doen naar de meningen van de bevolking is, zoals al eerder opgemerkt, niet representatief. Er bleek in dit geval sprake van een groep mensen die overwegend Pro-Palestijns is. Dit onderzoek kan ons dus niets zeggen over de meningen van de bevolking in het algemeen. Wel kan het aanwijzingen geven over de aannames en argumenten die mensen die sympathiek staan tegenover de Palestijnen maken. Op de

eerste plaats zien zij zichzelf als goed geïnformeerd. Een meerderheid ziet ruzie om land als de hoofdoorzaak en een grote minderheid ziet cultuur en religie als de bron van het conflict. De meesten geven aan dat hun sympathie tegenover de Palestijnen in de loop der jaren is toegenomen. De ondervraagden zijn verdeeld over de vraag of de media de beide kampen gelijk behandelt. Diegenen die vinden dat de media beiden kampen niet gelijk behandelt, zijn van mening dat de Palestijnen te weinig podium krijgen. Hoewel de details van het Gaza-conflict de meesten niet bekend zijn, nemen de meesten aan dat Israël in hun ogen waarschijnlijk heeft gewonnen, oftewel dat de Palestijnen de grootste verliezers waren. Maar twee van de acht ondervraagden is bekend met de werkelijke aanleiding van het conflict. De meesten nemen aan dat aan Palestijnse zijde de meeste doden zijn gevallen.

Conclusie

Dit hoofdstuk heeft een begin gemaakt de reactie van de Nederlandse samenleving op de Gaza oorlog in 2014 te onderzoeken. Eerst is een voorgeschiedenis gegeven van de Nederlandse houding jegens het Israëlisch-Palestijns conflict. Zo heeft dit hoofdstuk laten zien dat Nederland, na een ‘hobbelige start’ door de onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië, snel een van de meest Pro-Israëlische landen van Europa is geworden. Deze uitspraak geldt voor zowel beleidsniveau als voor de publieke opinie. Vervolgens is de reactie vanuit de samenleving op de inval van de Gazastrook door het Israëlische leger in juli 2014 onderzocht. Door de reactie van twee organisaties: CIDI en EAJG en van verschillende politieke partijen op de

gebeurtenissen te beschouwen, is dit hoofdstuk tot de conclusie gekomen dat 'Protective Edge' de tegenstellingen in de samenleving heeft versterkt op dit onderwerp en geen veranderingen teweeg heeft gebracht in de standpunten van beide kampen.

Als aanvulling op bovenstaand literatuuronderzoek, zijn voor dit hoofdstuk vragenlijsten afgenomen over het conflict. Zoals eerder aangegeven stond hier niet de representativiteit centraal, maar de aannames en argumenten die mensen tot hun standpunten laat komen. De groep mensen die voor dit hoofdstuk zijn bevraagd, bleek overwegend Pro-Palestijns. Deze groep legt een grote nadruk op de, in hun ogen, asymmetrische verhoudingen in het voordeel van Israël.

De aansluiting bij nepnieuws is als volgt: er wordt in dit conflict over daadwerkelijke feiten nauwelijks gediscussieerd. De pijn in dit conflict zit hem in de interpretatie en framing van de feiten. Pro-Israëliische krachten duiden het handelen van Israël als zelfverdediging tegen terroristen. Pro-Palestijnse partijen zien het handelen van de Palestijnen als vrijheidsstrijd tegen een vreemde bezetting en wijzen op een machtssymmetrie. De feiten staan nauwelijks ter discussie, de aard en de gevolgen van die feiten wel.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

HOOFDSTUK 1

Arendt, H. (2016). *Eichmann in Jeruzalem* (6de editie). Amsterdam, Nederland: Olympus.

Blom, J. C. H. (2005). Het leed, de vastberadenheid en de mooie vrede. Het nationaal monument op de Dam. In N. C. F. Van Sas (Red.), *Waar De Blanke Top Der Duinen En Andere Vaderlandse Herinneringen* (pp. 137–150). Den Haag: Pandora.

Blom, J. C. H., Wertheim, D. J., & Berg, H. (2017). *De geschiedenis van de joden in Nederland*. Amsterdam, Nederland: Balans.

Cesarani, D. (2013). *After Eichmann: Collective Memory and the Holocaust since 1961*. Abingdon, Verenigd Koninkrijk: Taylor & Francis.

- Felman, S. (1974). Theaters of Justice: Arendt in Jerusalem, the Eichmann Trial, and the Redefinition of Legal Meaning in the Wake of the Holocaust. *University of Chicago Press Journals*, 1(1),
- Herzberg, A. J. (1962). Eichmann in Jeruzalem. Den Haag, Nederland: Bakker.
- Lahav, P. (1992). Trial, the Jewish Question, and the American-Jewish Intelligentsia. *Boston University law review*. *Boston University. School of Law*,
- Malcontent, P. (2018). Een open zenuw (1ste editie). Den Haag, Nederland: Boom Lemma.
- Meershoek, G. (1999). Dienaren van het gezag. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Mulisch, H. (1988). De zaak 40-61 (dertiede druk). Amsterdam, Nederland: De Bezige Bij.
- Shapira, A. (2004). The Eichmann Trial: Changing Perspectives. *Journal of Israeli History*, 23(1),
- Stangneth, B. (2012). Eichmann in Argentiini. Amsterdam, Nederland: Atlas Contact, Uitgeverij.
- Weitz, Y. (1996). The Holocaust on Trial: The Impact of the Kasztner and Eichmann Trials on Israeli Society. *Israel Studies*, 1(2), 1-26. Retrieved May 1, 2020, from www.jstor.org/stable/30245489

Weitz, Y. (2009) “In the Name of Six Million Accusers: Gideon Hausner as Attorney-General and His Place in the Eichmann Trial.” *Israel Studies*, vol. 14, no. 2, 2009, pp. 26–49. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/30245851. Accessed 1 May 2020.

Audiovisueel materiaal:

De schrijftafelmoordenaar: *Het showproces tegen Eichmann*. Andere Tijden Regie: Reinier van Hout. 02-04-2011

Pal achter Israël!: *Nederland en de Zesdaagse Oorlog*. Andere Tijden Regie: Paul Ruigrok. 20-05-2017

HOOFDSTUK 2

Caplan, Neil, *The Israel-Palestine Conflict: Contested Histories* (Wiley Blackwell; Chichester, 2010)

Chotiner, Isaac “Michael Oren cuts short a conversation about Israel,” beschikbaar via:
<https://www.newyorker.com/news/q-and-a/michael-oren-hangs-up-on-a-call-about-israel>
geraadpleegd op 29-05-2020

Laron, Guy “The Historians War Over the Six-Days War” beschikbaar op:

<https://www.thenation.com/article/archive/history/six-day-war/> geraadpleegd op 29-05-2020

Laron, Guy: *the Six Days War: the Breaking of the Middle East*, (Yale University Press, New Haven and London, 2017)

LiVecche, Marc “Six Days of War: an Interview with Michael Oren,” beschrikbaar op:
<https://providencemag.com/2017/10/michael-oren-six-day-war-israel/> geraadpleegd op 29-05-2020

Miller, Rory: “Why the Irish Support Palestine” beschrikbaar via:
<https://foreignpolicy.com/2010/06/23/why-the-irish-support-palestine-2/> geraadpleegd op: 29-05-2020

Oren, Michael B. *Six Days of War: The Making of the Modern Middle East*, (Presidio Press; New York City, 2002)

Oren, Michael B: “Israël moet de ruimte krijgen Hamas definitief te verslaan” beschrikbaar via:
<https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/israel-moet-hamas-definitief-verslaan~ba4ece06/>
geraadpleegd op: 29-05-2020

HOOFDSTUK 3

Daniël Möckli, *European Foreign Policy during the Cold War. Heath, Brandt, Pompidou and the Dream of Political Unity* (London 2008).

Duco Hellema, 'Anglo-Dutch Relations during the Early 1970s. The Oil Crisis', in: Duco Hellema en Nigel Ashton (red.), *Unspoken Allies* (Amsterdam 2001) 255-272.

Duco Hellema, Cees Wiebes en Toby Witte, *Doelwit Rotterdam. Nederland en de oliecrisis 1973-1974* (Den Haag 1998).

Ibrahim Sus, 'Western Europe and the October War', *Journal of Palestine Studies* 3 (1974) 2, 65-83.

Peter Malcontent, *Een open zenuw. Nederland, Israël en Palestina* (Amsterdam 2018).

HOOFDSTUK 4

Ahlmark, Per. "Combatting old/new antisemitism," Yad Vashem, Jerusalem, April 11, 2002. Accessed April 2, 2020.
www.yadvashem.org.il/about_yad/what_new/data_whats_new/whats_new_international_conference_ahlmark.html

Chanes, Jerome A. "What's "New" – and What's Not – About the New Antisemitism?" *Jewish Political Studies Review* 16, no.1/2 (Spring 2004): 111-124.

Gould, Rebecca Ruth. "Legal Form and Legal Legitimacy: The IHRA Definition of Antisemitism as a Case Study in Censored Speech." *Law, Culture and the Humanities* (2018): 1-34.

Herzl, Theodor. *The Jewish State: An Attempt at a Modern Solution of the Jewish Question*. Translated by Sylvie D'Avigdor. London: Henry Pordes 1993.

International Holocaust Remembrance Alliance.
"Working Definition of Antisemitism." Accessed April 20, 2020.
<https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antisemitism?focus=antisemitismandholocaustdenial>

Kertész, Imre. "The language of exile." *The Guardian*, October 19, 2002.
<http://books.guardian.co.uk/review/story/0,12084,814056,00.html>

Klug, Brain. "What Do We Mean When We Say 'Antisemitism'? Echoes of shattering glass." *Antisemitism in Europe Today: the Phenomena, the Conflicts*, conference held in Berlin, (November 2013): 1-15.

- Klug, Brian. "The Collective Jew: Israel and the New Antisemitism." *Patterns of Prejudice* 37, no. 2 (2003): 117-138.
- Lewis, Bernard. "The Anti-Zionist Resolution" *Foreign Affairs* 55, no.1 (October 1976): 54-64.
- Malcontent, Peter. *Een Open Zenuw: Nederland, Israël & Palestina*. Amsterdam: Boom, 2018.
- Mill, John Stewart. *On Liberty*. Ontario: Batoche Books Limited, 2001.
- Myers, David N. "Can There Be a Principled Anti-Zionism? On the Nexus between Anti-Historicism and Anti-Zionism in Modern Jewish Thought" *The Journal of Israeli History* 25, no.1 (August 2006): 33-50.
- Oxford Reference, "Jetztzeit," accessed April 20, 2020, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oia/authority.20110803100020224>
- Shapira, Anita. "Israeli Perceptions of Anti-Semitism and Anti-Zionism." *The Journal of Israeli History* 25 no.1 (August 2006): 245-266.
- The Rights Forum. "Opsteller IHRA-definitie van antisemitisme waarschuwt tegen invoering ervan." Published September 12, 2018.

<https://rightsforum.org/nieuws/opsteller-ihra-definitie-antisemitisme-waarschuwt-invoering-ervan/>

YouTube. “Debate: Anti-Zionism is Anti-Semitism.”
Intelligence Squared, July 26, 2019.
https://www.youtube.com/watch?v=K1VTt_THL4A&t=2596s

HOOFDSTUK 5

Aldershoff, Willem-Gert, en Jaap Hamburger,
‘De discussie over de Gaza-oorlog mist de kern’,
Trouw (Amsterdam 13 augustus 2014).

Jalabi, Raya, Tom Mccarthy, en Nadja Popovich,
‘Gaza crisis: a closer look at Israeli strikes on
UNRWA schools’, *The Guardian* (Londen 8
augustus 2014).

Kouwenhoven, Andreas, en Maral Noshad Sharifi,
‘Een lobby om jaloers op te zijn’, *NRC*
Handelsblad (Amsterdam 15 augustus 2014).

Malcontent, Peter, *Een open zenuw: Nederland, Israël &
Palestina* (Amsterdam 2018).

‘Protest tegen geweld Gazastrook in Rotterdam’,
Algemeen Dagblad (Rotterdam 27 juli 2014).

Timmermans, Frans, ‘Dit is geen strijd tussen Joden en moslims’, *NRC Handelsblad* (Amsterdam 5 augustus 2014).

Tweede Kamer der Staten-Generaal, ‘Inbreng van een schriftelijk overleg inzake de situatie in de Gazastrook’ (zp 2014).

Voet, Esther, “‘Israël kan in deze oorlog nooit winnen’”, *De Volkskrant* (Amsterdam 11 juli 2014).

Wallet, Bert, ‘The Battle for Jewish Sympathy: The House of Orange, the Dutch Jews, and Postwar Morality’, in: David J. Wertheim ed., *The Jew as Legitimation: Jewish-Gentile Relations Beyond Antisemitism and Philosemitism* (Cham, Zwitserland 2017) 258–273.

Wertheim, David J., ‘Geert Wilders and the Nationalist-Populist Turn Toward the Jews in Europe’, in: David J. Wertheim ed., *The Jew as Legitimation: Jewish-Gentile Relations Beyond Antisemitism and Philosemitism* (Cham, Zwitserland 2017) 275–289.